

Pia Eriksson

Prosessiluontoinen adoptio neuvonta

Prosessiluontoinen adoptio neuvonta

Pia Eriksson: Prosessiluontoinen adoptioneuvonta
Ruotsinkielinen alkuperäisteos: Den processartade adoptionsrådgivningen
FSKC Rapport 1/2007
Saatavana pdf tiedostona kotisivuilta www.fskc.fi
Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området
Helsinki 2007

ISBN 978-952-5588-03-3 (nid.)

ISBN 978-952-5588-04-0 (PDF)

Sisältö

Esipuhe	5
1 Johdanto	7
2 Adoptioneuvontatyö	10
2.1 Historiallinen katsaus	12
2.2 Lainkohta	17
2.3 Valmennus ja arviointi	21
2.4 Lähtökohdat	23
3 Sosiaalityön käytäntötutkimus	26
4 Tutkimuksen tarkoitus	30
5 Tutkimusprosessi	32
5.1 Millä keinoin tutkimus toteutettiin?	34
5.1.1 Kriittisiä tapahtumia työssä	36
5.1.2 Fokusryhmähaastattelut	38
5.1.3 Muita menetelmiä	40
5.2 Ketkä osallistuivat tutkimukseen?	41
5.3 Miten analyysi tehtiin?	42
5.4 Henkilökohtaisia pohdintoja tutkimusprosessista	45
6 Prosessiluontoinen neuvonta	49
6.1 Perustan luominen	53
6.2 Toive lapsesta	54
6.3 Aktiivinen asiakas	56
6.4 Kun odotukset eivät kohtaa	57
7 Soveltuva adoptiovanhempi	61
7.1 Adoptiovanhemmuuden vahvuudet	62
7.2 Adoptiovanhemmuuden riskitekijät	64
7.3 ”Koskaan ei ole valmis”	69
7.4 Sosiaalityöntekijän vaikeat päätökset	72
8 Avoin ja tarkkaavainen sosiaalityöntekijä	75
8.1 Tietopohja	76
8.2 Menetelmät	78
9 Keskustelua tuloksista ja reflektiivisestä työtavasta	84
10 Lisätutkimusten ja lisäresurssien tarve	92

Kuvio 1	Tutkimusprosessi	35
Kuvio 2	Neuvonnan kolme elementtiä	50
Liite 1	Kirje sosiaalityöntekijöille	101
Liite 2	Esimerkkejä haastattelukysymyksistä	103

Esipuhe

Adoptioneuvonnan tärkein tehtävä on selvittää, onko adoption vahvistamiselle edellytyksiä. Selvittämistä vaativia seikkoja ovat: Miten prosessissa toimitaan ja mitä vaiheita siihen sisältyy? Mitkä ovat prosessiin liittyvät vaikeudet ja haasteet? Millaista osaamista sosiaalityöntekijöiltä edellytetään?

Adoptiotyöllä on oma erikoinen luonteensa, joka poikkeaa monesta muusta sosiaalityön muodosta. Adoptiotyössä sosiaalityöntekijä kohtaa ihmisiä, joita hän ei ehkä tapaa muussa sosiaalityössä. Adoptiossa on harvoin kysymys hädässä olevan asiakkaan auttamisesta. Sen sijaan sosiaalityöntekijä kohtaa monenlaisia ihmisiä ja perheitä, jotka toivovat voivansa adoptoida lapsen.

Adoptioneuvonnan parissa työskenteleviin sosiaalityöntekijöihin keskittyviä adoptiotyön tutkimuksia on vähän. Tämä raportti perustuu sosiaalityöntekijöiden ammattikäytäntöjen tutkimiseen, ja sen tavoitteena on ollut dokumentoida tietoa, joka ohjaa kokeneiden sosiaalityöntekijöiden työtä adoptioneuvonnan parissa. Pia Eriksson on toteuttanut luovan tutkimuksen, jossa on pyritty saamaan ammatti-ihmisiä mukaan tietotuotantoon antamalla sosiaalityöntekijöille mahdollisuus itse tuottaa uutta tietoa. Pia Erikssonilla itsellään on pitkä kokemus adoptiotyöstä, ja hän on hyvin perehtynyt siihen. Näin ollen hän ei ole pysytellyt neutraalisti ulkopuolella, vaan on osallistunut aktiivisesti tietotuotannon kaikkiin vaiheisiin. Raportissaan Pia Eriksson kirjoittaa itse tutkimusprosessista ja siitä, miten adoptioneuvonta hahmottuu prosessina alan asiantuntijoiden, sosiaalityöntekijöiden, työn pohjalta. Lisäksi raportti sisältää adoptioneuvontaan liittyviä suosituksia.

Tutkimus on toteutettu ruotsinkielisessä sosiaalialan osaamiskeskuksessa. Raportti julkaistaan sekä ruotsiksi että suomeksi. Toivomme raportin herättävän kiinnostusta niin asiantuntijoiden parissa kuin niidenkin parissa, jotka haluavat saada kuvan adoptioneuvonnan luonteesta ja olemuksesta.

Ilse Julkunen

Käytäntötutkimuksen professori

Mathilda Wrede –institutet

Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området

1

Johdanto

Adoptiokirjallisuus lisääntyy kansainvälisesti, uusia kirjoja julkaistaan jatkuvasti. Nämä ovat pääasiassa adoptioperheille tarkoitettuja käsikirjoja sekä adoptoitujen elämäkertoja. Sen sijaan adoption parissa työskenteleville ammattilaisille tarkoitettua asiakirjallisuutta on vähän, ja erityisesti sosiaalityötä koskeva kirjallisuus loistaa poissaolollaan.

Koko maailmassa on julkaistu ainoastaan hyvin vähän systemaattista materiaalia ja tutkimuksia, jotka on tarkoitettu adoptioneuvonnan parissa työskenteleville sosiaalityöntekijöille (esim. Janus 1997). Ainoa julkaisu Suomessa on Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen kirja ”Ottolapsineuvonta: opas ottolapsineuvonnan antajille” vuodelta 1998. Ruotsissa NIA, Nämnden för internationella adoptioner (tänään MIA, Myndighet för internationella adoptioner) on julkaissut sosiaalilautakunnille tarkoitettua käsikirjan, joka on vähän informatiivisempi ja yksityiskohtaisempi kuin suomalainen käsikirja. Isossa-Britanniassa BAAF (British Association for Adoption & Fostering) on myös julkaissut sosiaalityöntekijöille tarkoitettuja kirjoja. Monet sosiaalityöntekijät käyttävät lisäksi soveltaen materiaalia, joka on laadittu sijaisvanhempien Pride-valmennusta varten (Parent Resources for Information, Development and Education).

Adoptio sinänsä on tuttu asia Suomen kulttuurissa, mutta siitä huolimatta aiheesta on käsitelty vain vähän tutkimus- ja yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta. Adoptiota koskeva erityistietous ei kuulu lastensuojelun perustietoon kuten monissa muissa maissa, vaikka adoptioneuvonta jo pitkään on ollut osa sosiaalipalveluja. Adoptioasiantuntemusta ei luoda myöskään sosiaalialan koulutuksessa, vaan sen kehitys on ollut sattumanvaraista tai keskittynyt alalle erikoistuneisiin instansseihin. Pösön (2003) mukaan alan asiantuntemus on myös kehittynyt erillään lapsiin ja perheisiin liittyvän työn yleisestä asiantuntemuksesta, ja hän katsoo, että adoptio pitäisi kokonaisuudessaan liittää kiinteämmin perhetutkimukseen. Hänen mukaansa niukan tutkimuksen perusteella on vaikea saada syvällisempää kuvaa adoption luonteesta

Suomessa, kun taas kansainväliseen adoptiotutkimukseen liittyvät kysymykset ovat runsaampia ja monipuolisempia.

Adoptioneuvojan työ on vaativaa ja haastavaa. Samalla kun adoptoijia tulee valmistella tehtäväänsä, heidän soveltuvuutensa siihen on myös selvitettävä. Miten sitten pystymme arvioimaan henkilön kyvyn toimia vanhempana tuntemattomalle lapselle, josta emme vielä tiedä mitään? Adoptiolapsella on oikeus saada paras mahdollinen koti, kun taas adoptoijilla ei ole subjektiivista oikeutta saada adoptoida jonkun toisen lasta. Näin ollen lapsen oikeuden tulee olla ohjaava tekijä, eikä adoptoijien oikeuden lapseen. Tämä voi helposti unohtua, kun kohtaamamme näkyvät asiakkaat, jotka etenkin kansainvälisten adoptioiden yhteydessä ovat adoptoijia, lapsen ollessa vielä näkymätön ja tuntematon.

Sosiaalityöntekijöiltä kysytään usein, mitä adoptoijien arvioinnissa itse asiaa tutkitaan. Konkreettiset kysymykset, jotka koskevat esimerkiksi taloudellista tilannetta ja ikää, voivat olla helppoja ymmärtää. Harmaalla vyöhykkeellä ovat sen sijaan vaikeammin määriteltävät tekijät. Kun puhutaan parisuhteen laadusta, motiivista tai henkilökohtaisesta soveltuvuudesta, asia alkaa kuulosta mystiseltä ja vaikeasti mitattavalta. Miten sosiaalityöntekijät voivat objektiivisesti mitata näitä tekijöitä? Vai onko niin, että aina on kysymyksessä sosiaalityöntekijän subjektiivinen käsitys? Mitä tietoa ja valmiuksia sosiaalityöntekijä käyttää selvittäessään ja arvioidessaan näitä suuria kysymyksiä ja mitä työvälineitä ja suuntaviivoja on käytettävissä? Kysymys on pitkälti ammatillisesta osaamisesta ja työkokemuksen luomasta tuntumasta, jota myös voidaan kutsua kokemuspohjaiseksi tai hiljaiseksi tiedoksi.

Tämän raportin pääasiallinen kohderyhmä ovat adoptioneuvontaa antavat sosiaalityöntekijät, muut adoption piirissä työskentelevät ammattilaiset sekä opiskelijat. Tarkoituksenani on pitäytyä selkeästi sosiaalityön näkökulmassa ja käsitellä adoptioneuvontaa tältä kannalta. Suuri osa kirjoittamastani pätee myös sosiaalityön muilla alueilla ja sivuaa muita opinhaaroja, minkä vuoksi se ei ehkä ole lainkaan asia, joka koskisi vain adoptiotyötä.

Aikaisempi tietoni adoptioista perustuu omaan kokemukseeni sosiaalityöstä adoptioiperheiden parissa adoptioneuvonnan ja adoption jälkipalvelun muodossa sekä adoptoitujen ja adoptiovanhempien kanssa käytyihin keskusteluihin.

luihin. Olen keskustellut myös alan ammattilaisten kanssa ja haastatellut heitä. Kirjoittamani perustuu tutkimuksen aikana keräämäni materiaalin lisäksi myös omaan kokemukseeni ja tutkimaani kirjallisuuteen.

Tutkimuksen tarkoituksena on dokumentoida hiljaista tietoa, joka ohjaa kokeneiden suomalaisten sosiaalityöntekijöiden adoptioneuvontatyötä. Koska tätä ei aikaisemmin ole dokumentoitu, pyrin kuvaamaan myös työn luonnetta ja olemusta. Tämä tapahtuu tutkimalla adoptioneuvontaan liittyvää käytännön sosiaalityötä. Yhtenä tutkimukseni tavoitteista on myös tehdä hiljainen tieto näkyväksi ja samalla avoimeksi keskustelulle sekä antaa mahdollisuus kyseenalaistaa asioita, joita voidaan pitää itsestään selvinä.

Raportti noudattaa rakenteeltaan perinteisen tutkimusraportin kaavaa. Aloitan käymällä läpi tutkimuksen taustaa ja kysymyksenasettelua työn luonteenomaisia piirteitä ja puitteita koskevassa katsauksessa sekä kuvaamalla käytäntötutkimusta. Tämän jälkeen siirryn kuvailemaan tutkimusprosessia ja sen toteuttamistapaa. Luvuissa 6–8 esitellään adoptioneuvonnan prosessiluontoisuutta koskevan kuvauksen tulokset. Sitten seuraa keskustelua tuloksista ja lopuksi suosituksia, jotka perustuvat materiaaliin sekä tutkimuksen viiteryhmän ja käytännön ammattilaisten kanssa käytyihin keskusteluihin.

Koska sosiaalityöntekijänä kirjoitan sosiaalityöntekijöille, käytän tekstissä ilmaisua *me* merkityksessä sosiaalityöntekijät. Asiakkaita, jotka eivät vielä ole adoptoineet, kutsun raportissa *adoptoijiksi* tai *asiakkaisiksi*. Adoptoija vastaa lainsäädännössä käytettyä sanaa *lapsesiottaja* ja ruotsiksi käytettävää sanaa "adoptant". Termillä *adoptiokolmio* viitataan metaforisesti kolmioon, jonka muodostavat biologiset vanhemmat, lapsi ja adoptiovanhemmat.

2

Adoptio neuvontatyö

Adoptio on yhteiskunnallinen tapa uudelleen järjestellä perhe- ja vanhemmuussuhteita hyvin perusteellisella tavalla. Lastensuojelun piirissä ja erityisesti huostaanotoissa näitä suhteita myös järjestellään uudelleen, mutta adoptiossa on kysymys pysyvästä toimenpiteestä, koska adoptiota ei voi purkaa. (Pösö 2003.)

Vaikka adoptiotyö on osa lastensuojelutyötä, se poikkeaa erityisen luonteensa vuoksi muun tyyppisestä sosiaalityöstä. Osa tutkimukseeni osallistuneista haastateltavista sosiaalityöntekijöistä koki, että adoptioon liittyy tiettyä mystiikkaa eivätkä edes kaikki alan ihmiset tiedä tai ymmärrä, mihin työ perustuu. Esimerkiksi sellaisia asenteita esiintyy, että se olisi elitististä sosiaalityötä. Päältä katsoen adoptio neuvonta voi vaikuttaa helpolta työltä, mutta sen parissa työskentelevät ymmärtävät sen kompleksisuuden. Mitä syvemmmälle siihen pureutuu ja mitä enemmän saa kokemusta, sitä paremmin ymmärtää, miten haastavasta tehtävästä on kysymys. Ristiriitaista tosin on, että mitä enemmän tietoa saamme meitä ympäröivästä maailmasta ja mitä paremmin sitä näin hallitsemme, sitä epävarmemmiksi tulemme (Stalker 2003, 215).

Adoptio neuvontatyössä lapsi, ts. asiakas, jonka etua tulee valvoa, on vielä näkymätön. Haasteena onkin vakuuttua siitä, että tuntemattoman lapsen etu on keskeinen, ja toimia lapsen etua ajaen. Adoptio neuvontaa annettaessa eivät sosiaalityöntekijät eivätkä adoptioijat tiedä mitään lapsen iästä, terveydentilasta, persoonallisuudesta tai aikaisemmista kokemuksista. Tutkimus osoittaa, että mitä nuorempi lapsi on ja mitä vähemmän eroja ja traumaattisia kokemuksia lapsella on taustalla, sitä paremmin hän sopeutuu uuteen adoptio perheeseen. (Esim. SOU 2003.) Tosiasia on, että ulkomailta kansainvälisesti adoptoitavat lapset ovat vähän vanhempia. Haagin sopimus vahvistaa, että kansainvälinen adoptio on lapsen viimeinen vaihtoehto sen jälkeen, kun lapselle on jo kotimaasta etsitty ratkaisua. Tästä syystä harvat adoptioijat tulevat vauvan vanhemmiksi adoption kautta.

Koska me adoptioneuvontavaiheessa emme vielä tiedä mitään lapsen taustasta, meidän tulisi lähteä siitä, että lapsen adoptiossa saama uusi perhe pystyy tarjoamaan lapselle hyvän kodin, vaikka lapsi olisi erityisen huolenpidon tarpeessa vaikeiden kokemustensa ja traumaattisten tapahtumien johdosta. Tämän lisäksi adoptoijien tulee olla varautuneita siihen, että lapsella voi olla terveysongelmia. Jos perhettä ei ole valmisteltu näiden asioiden varalta, kysymyksessä ei aina voida sanoa olevan lapsen etu. Tästä syystä adoptoijan soveltuvuuden arvioinnissa pääasiallisena perusteena pitäisi olla kapasiteetti huolehtia lapsesta, joka on erityisen huolenpidon tarpeessa. Tutkimus (esim. Lindblad 2004, SOU 2003, Sinkkonen 2001) osoittaa myös, että adoptiolapsilla saattaa ajan mittaan esiintyä sopeutumiseen ja psyykkiseen terveyteen liittyviä ongelmia, joihin adoptiovanhempien tulisi varautua ja joissa heidän tulisi kyetä lasta tukemaan. Adoptioneuvonnan ja arvioinnin tulee aina lähteä siitä, että lapselle saadaan mahdollisimman hyvä koti lapsen parasta ajatellen. Vaikeimpia päätöksiä meille on kieltäytyä myöntämästä adoptoijalle oikeutta adoptioon. Kuitenkin juuri meidän on se tehtävä, mikäli perhettä ei katsota sopivaksi, koska ei voida katsoa olevan lapsen edun mukaista, että hänet sijoitetaan toisella puolella maapalloa sijaitsevaan perheeseen, jossa havaitaan riskitekijöitä.

Stjerna (2005), joka on kokenut adoptiokysymysten parissa toimiva sosiaalityöntekijä Ruotsissa, on sitä mieltä, että kohtaamme adoptiotyössä asiakasryhmän, jota ehkä emme ole kohdanneet muussa sosiaalityössä. Hän viittaa hyvin koulutettujen ihmisten ryhmään, joilla on korkea asema yhteiskunnassa ja jotka eivät tule sosiaalitoimistoon saadakseen apua. Adoptiossa on harvoin kysymys hädässä olevan asiakkaan auttamisesta. Jos adoptioneuvontatyö nähdään vain adoptoijan auttamisena, langetaan helposti ansaan siinä, kenen etua pitäisi ajatella. Asiakas, jonka edun tulee toimia ohjaavana tekijänä, on tuntematon lapsi.

Adoptio katsotaan yleisesti vielä tänään toiseksi parhaaksi tavaksi saada lapsi (Malin 2006, 68). Sen vuoksi on erittäin tärkeää, että olemme tietoisia omista ennakkokäsityksistämme ja asenteistamme adoptiota kohtaan. Meidän tulee myös olla tietoisia siitä, millaista sanastoa käytämme adoptiosta puhuessamme, ja olla varovaisia termien käytössä. Toiset termit tai ilmaukset kuulostavat positiivisilta, kun taas toisiin liittyy negatiivinen lataus tai ne vahvis-

tavat käsitystä, jonka mukaan adoptio on huonompi tapa perustaa perhe. Esimerkiksi ilmaukset ”biologiset vanhemmat” tai ”synnyinvanhemmat” ovat parempia kuin ilmaus ”oikeat vanhemmat”, joka voidaan kokea loukkaavana (Janus 1997, 272). Myös Stjerna (2005) korostaa sen tärkeyttä, että olemme tietoisia omista arvoistamme, koska adoptioeuvonnassa kohtaamme kysymyksiä, jotka koskettavat läheltä omaa elämäämme. Sellaisia ovat esimerkiksi omat toiveet lapsen saannista, asenteet valittua lapsettomuutta kohtaan, lapsen kasvatus ja sisarusten tarve. Muita asioita, joita meidän on syvällisemmin käsiteltävä asiakkaiden kanssa, ovat parisuhteeseen sekä menetykseen ja suruun liittyvät asiat, jotka myös koskettavat useimpia meistä henkilökohtaisella tasolla. Kansainvälisessä adoptiossa lisäksi rasismia, ihonväriä ja etnisyyttä koskevat kysymykset ovat tärkeitä, samoin kuin etiikka, joten kaikista näistä kysymyksistä tulisi voida keskustella avoimesti ja ennakkoluulottomasti asiakkaiden kanssa.

Tänä päivänä kohtaamme paljon erilaisia ihmisiä ja perheitä, jotka haluavat adoptoida. Sen lisäksi, että ihminen jo sinänsä on kompleksinen, myös yhteiskunnallisten muutosten heijastumat voidaan havaita adoptioijissa. Perherakenne on löystynyt ja muuttunut, ja kun adoptioijat ennen olivat pääasiassa lapsettomia aviopareja, nykyään on myös tavallista, että lapsiperheet, avioparit ilman lapsettomuutta, uusperheet ja yksinäiset haluavat adoptoida. Työssämme kohtaamillamme ihmisillä on myös erilaisia kulttuuristaustoja, uskontoja ja seksuaalista suuntautuneisuutta.

2.1 Historiallinen katsaus

Hoksbergen (2000) ja Triseliotis, Shireman & Hundleby (1997) jakavat adoptioperheet erilaisiin sukupolviin tai aikakausiin, joista minä kuvailen toisen maailmansodan jälkeiset. Yhteiskunnassa eri ajanjaksoina vallinneet asenteet liittyvät vahvasti siihen, miten ammatti-ihmiset ovat suhtautuneet adoptioon ja miten adoptioijia on valmisteltu ja arvioitu.

Toisen maailmansodan jälkeen (ennen 1970-lukua) seurasi ajanjakso, jota Triseliotis ym. (1997) kutsuvat adoptioiden kolmanneksi aikakaudeksi ja Hoksbergen (2000, 89) *perinteisesti sulkeutuneeksi* ajanjaksoksi. Tuolloin adoptio nähtiin ratkaisuna hedelmättömyyteen, ja siitä tuli suosittu keskiluokan keskuudessa Isossa-Britanniassa ja USA:ssa. Adoptioperheen ensisijainen valinta

olisi ollut biologinen lapsi, ja adoptio nähtiin lapsettomille pareille annettava palveluna korvaavan lapsen muodossa. Tätä aikakautta voidaan kuvata ajaksi, jolloin löydettiin ”täydellinen vauva” ”täydelliselle avioparille”. Tuolloin oli tärkeää, että lapsi oli ulkonäöltään samanlainen kuin perheen muut jäsenet, ja pyrittiin suurin ponnistuksin luomaan perheitä, jotka mahdollisimman paljon muistuttivat biologisia perheitä. Niin pitkään kuin nämä vauva-adoptiot olivat hallitsevia, pidettiin tärkeänä, että adoptioperheet adoption jälkeen olivat aivan kuin mikä muu perhe tahansa. Tunnusomaista oli, että lähdettiin adoptiovanhempien tarpeista ja hankittiin heille lapsi. Tuona aikana adoptiojia arvioitiin USA:ssa tarkkaan, ja arviointia ohjasi paljolti psykoanalyttinen teoria. Samalla alettiin ymmärtää, että tämä oli alue, johon tarvittiin koulutettuja sosiaalityöntekijöitä.

Adoptiolain astuttua voimaan vuonna 1925 adoptiot alkoivat Suomessa lisääntyä. Siitä lähtien organisaatio Pelastakaa Lapset ry on hoitanut merkittävän osan adoptiotyöstä Suomessa. Tämä on johtanut siihen, että organisaation adoptioneuvonnan työmenetelmät ovat adoptiokolmion kaikkien osapuolten osalta ajan mittaan kehittyneet. 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana katsottiin, että kaikki avioparit, joilla oli hyvä sosiaalinen asema, hyvä maine ja hyvät tulot, olivat adoptiovanhemmiksi soveltuvia. (Kauppi & Rautanen 1997, 158–168.) Tuohon aikaan adoption parissa työskennelleet sosiaalityöntekijät tiesivät hyvin vähän niistä sosiaalisista ja henkilökohtaisista vaikutuksista, joita adoptio lapselle aiheutti. Sen vuoksi heidän omat ajatuksensa naimattomista äideistä sekä perinnöllisyyden ja perhe-elämän tärkeydestä olivat työssä hallitsevia. (Hoksbergen 2000, 91.)

1950-luvulla Pelastakaa Lapset ry:ssä pidettiin tärkeänä, että adoptoitavat lapset olivat täysin terveitä ja vailla perinnöllisiä rasituksia. Tärkeäksi koettiin myös, että lapsen ulkonäkö muistutti adoptiovanhempien ulkonäköä. Siihen aikaan adoptoitavia lapsia oli enemmän kuin adoptioperheitä, ja näin ollen adoptiojilla oli mahdollisuus kriittisesti valita lapsensa. 1950-luvulla alettiin organisaatiossa kiinnittää huomiota lapsen tarpeisiin. Korostettiin rakkauden, hyväksymisen ja huolenpidon tärkeyttä adoptioperheissä. (Kauppi & Rautanen 1997, 158–168.)

1950-luvulta lähtien adoption työmenetelmiä on kehitetty ja dokumentoitu Pelastakaa Lapset ry:ssä. Työprosessin dokumentoinnin lisäksi alettiin silloin

dokumentoida myös omaa työtä, ja työn sisältöä syvennettiin. Organisaatiossa alettiin 1950-luvulla adoptioneuvonnassa myös kiinnittää huomiota lapsettomuuden merkitykseen, adoption motiiveihin sekä adoptioon liittyviin riskeihin. Alettiin puhua sosiaalityöntekijöiden ja adoptoijien yhteistyöprosessista. Samaan aikaan työhön sisällytettiin myös sosiaalityöntekijöiden työnohjausta. (Kauppi & Rautanen 1997, 158–168.)

Triseliotisin ym. (1997) neljänneksi aikakaudeksi kuvaamaa ajanjaksoa, jota Hoksbergen (2000) kuvaa *avoimeksi-idealistiksi* kaudeksi (v. 1970–1985), leimaa lapsikeskeisempi tapa lähestyä adoptiota. Tähän aikaan väheni vaa-leaihoisten ja ”hyvätaustaisten” adoptiovauvojen määrä. Samalla lisääntyi vanhempien lasten määrä sekä hoidon laiminlyönnin vuoksi kotia tarvitsevien lasten määrä. Samaan aikaan alkoi etniset rajat ylittävä adoptointi. Näin ryhdyttiin etsimään ”lapselle kotia” eikä ”adoptoijille lasta”. Tämä ei johtanut pelkästään siihen, että adoptoitavien lasten ryhmä muuttui heterogeenisemmaksi, vaan myös siihen, että mahdolliset adoptioerheet alkoivat näyt-
tää erilaisilta.

1970-luvulla adoptoitavien pikkulasten määrä väheni Suomessa, kuten muuallakin, ja perheet alkoivat adoptoida myös leikki- ja kouluikäisiä lapsia. Kymmenen vuotta myöhemmin alkoi myös kansainvälisten adoptioiden määrä Suomessa lisääntyä. Sosiaalityöntekijöiden osalta tämä merkitsi, että työ muuttui haastavammaksi, ja ohjaavana periaatteena oli auttaa lapsia ja tukea perheitä. (Kauppi & Rautanen 1997, 158–168.)

Neljännellä kaudella on ollut suuri vaikutus adoptiotyöhön. Ajanjaksolle tunnusomaista oli avoimuus intiimeissä aiheissa, kuten hedelmättömyydes-
sä, seksuaalisuudessa ja parisuhdeongelmissa, sekä koko adoptiokolmioon liittyvien kokemusten ymmärtäminen. Vallitsi myös käsitys, jonka mukaan ympäristö on tärkeämpi kuin perinnöllisyys. Salamyhkäisyys alkoi kadota, ja adoptiosta tuli ilmiönä yhä hyväksytympi. Näin ollen väheni myös adoptoitavien kotimaisten lasten osuus, koska lasten yksinhuoltajuudesta tuli yhä yleisempää. Tuon aikakauden adoptioerusteet olivat usein idealistisia, ja odotukset sekä usko omaan kykyyn kasvattaa minkä ikäinen lapsi tahansa olivat korkeat. Pioneerit ja adoptio-organisaatioissa työskentelevät eivät vaikuttaneet ymmärtävän, että osa näistä perheistä tulisi kohtaamaan vaikeita adoptiolapsiinsa liittyviä ongelmia. (Hoksbergen 2000, 92–93.)

Hoksbergen (2000) kuvaa meneillään olevaa aikakautta adoptioiden *realistiseksi sukupolveksi*. Ammatti-ihmiset ja adoptoijat ovat tietoisia haasteista, joita aikaisemmin adoptoidut ovat kohdanneet tullessaan teini-ikään. He ovat tietoisia myös adoptioerheiden kohtaamista psykologisista ja emotionaalisisista ongelmista. On lisäksi alettu ymmärtää, miten tärkeää on, että adoptoidut tuntevat taustansa ja että heillä on tarve tietää, keitä he ovat. Samaan aikaan tajuttiin tukipalvelujen merkitys ja myös kansainvälisten pelisääntöjen tarve. Näin adoptioiden ilmapiiri on muuttunut Hoksbergenin (2000, 97) mukaan yhä realistisemmaksi, kun se aluksi oli sulkeutunut ja sen jälkeen ihannoiva ja idealistinen.

Triselotis ym. (1997) näkevät tulossa olevan viidennen aikakauden, jolloin markkinavoimien vaikutus alkaa olla yhä suurempi, kuten se jo on muun muassa USA:ssa, jossa yksityiset adoptiot kukoistavat. Triselotisin ym. (1997) mukaan kansainvälisissä adoptioissa on havaittavissa sama suuntaus, jonka mukaan keskeiseksi asiaksi tulee usein aikuisten oikeus adoptoida.

Suomessa on vielä adoptoijia, joilla on avoin ja idealistinen asenne adoptioon, kun taas ammatti-ihmiset ja suuri osa adoptoijia alkavat kuulua realistiseen sukupolveen. Viides aikakausi on myös Suomessa havaittu, ja se herättää paljon keskustelua adoptioiden kanssa työskentelevien ammattilaisten parissa.

Perinteisesti adoptoijien valinta- ja arviointiprosessi on perustunut melkein pelkästään adoptoijien haastatteluun. 1970-luvulle saakka voitiin Isossa-Britanniassa erottaa kolme adoptioerheiden valintaprosessin pääsuuntausta. Nämä ovat hallinnollinen katsontatapa, diagnostinen tai selvittävä menetelmä ja tieteellinen menetelmä. Hallinnollinen perspektiivi perustui enimmäkseen lakisäätöihin ja konkreettisiin kriteereihin kuten ikä, uskonto, sosioekonominen asema ja henkilökohtaiset referenssit. Diagnostinen ja selvittävä menetelmä perustui adoptoijien haastatteluihin sekä yhdessä että erikseen. Adoptoijat arvioitiin ja määriteltiin sillä perusteella, millainen kapasiteetti heillä katsottiin olevan toimia hyvinä psykologisina vanhempina. Tämä katsontatapa on saanut vaikutteita psykodynaamisesta psykologiasta, ja se keskittyy paljolti ominaisuuksiin, joista on vaikea saada otetta. Sellaisia ovat esimerkiksi emotionaalinen kypsyyden, motivaatio, stabiliteetti ja suhteiden laatu, lasten ymmärtäminen ja kokonaispersoonallisuus. Triselotisin ym. (1997)

mukaan tämän menetelmän ongelmana oli adoptoijien vihamielinen ja katkera suhtautuminen epämääräisiin ja implisiittisiin tapoihin, joilla informaatiota tulkittiin ja arvioitiin. Ajatus tieteellisestä menetelmästä perustuu psykologisten testien suorittamiseen, mikä karsisi sopimattomat adoptiovanhemmat pois. Tätä menetelmää ei ole koskaan käytetty Isossa-Britanniassa päämenetelmänä soveltuvuuden määrittelemisessä. Perheiden monimuotoisuus ja lasten erilaiset tarpeet tekevät tästä menetelmästä lähinnä mahdottoman toteuttaa, mutta osana arviointia se voisi auttaa löytämään esimerkiksi adoptoijien psykoottisia taipumuksia. (Triseliotis ym. 1997, 140–141.)

Tämän päivän Isossa-Britanniassa korostetaan adoptiovanhempien valmentamista. Myös kumppanuutta ja yhteistyötä adoptiovanhempien ja perheen välillä korostetaan, vaikka adoptoijat eivät välttämättä koe asiaa siten. (Triseliotis ym. 1997, 140–141.) Sama asenne näyttää olevan vallitseva myös Suomessa.

Pelastakaa Lapset ry:ssä on vuosien mittaan luotu perusrunko adoptiovanhempien ja sijaisperheiden valmennukselle. Neuvontaa ja valmennusta annetaan sekä ryhmässä että henkilökohtaisesti (Pasanen 2003, 30). Ryhmäkeskusteluja osana adoptiovanhempien neuvontaa ei Suomessa vielä ole suuressa mittakaavassa. Vinkkejä siitä, miten ohjataan tulevien adoptiovanhempien ryhmiä, löytyy esimerkiksi teokista Gruppsamtal om adoption (Stjerna 2002) ja Making Good Assessments, a practical resource guide (Barker ym. 1999). 1990-luvulta alkaen Pride-koulutus (Parent Resources for Information, Development, and Education) on ollut osa sijais- ja adoptiovanhempien koulutusta Pelastakaa Lapset ry:ssä. Myös jotkut kunnat tarjoavat Pride-koulutusta adoptoijille ja tuleville sijaisvanhemmille. Ohjelma käsittää vanhempien rekrytointia ja valmennusta, valintaa ja jatkokoulutusta. (Kauppi & Rautanen 1997, 171.) Enemmän tietoa Pride-ohjelmasta löytyy osoitteesta <http://www.pesapuu.fi/pride.shtml>.

Näiden adoptiovanhempien osana toimivien ryhmien lisäksi organisaatiot Interpedia ry ja Yhteiset Lapsemme ry järjestävät adoptoijille valmennuskursseja, jotka eivät ole osa neuvontaprosessia. Ruotsissa adoptoijien valmennuskurssit tulivat pakollisiksi vuoden 2005 alussa. Siellä kunnan tulee tekemänsä kotiselvityksen lisäksi myös järjestää tai voida osoittaa valmennuskurssi, jonka sisältö on standardisoitu. Myös Tanskassa ja Hollannissa samantapaiset kurssit ovat pakollisia. (www.mia.eu, www.familiestyrelsen.dk.)

Se millä menetelmällä sosiaalityöntekijä antaa adoptioneuvontaa ja missä neuvonnan pääpaino on, riippuu paljon yksittäisestä sosiaalityöntekijästä ja siitä työyhteisöstä, jossa hän työskentelee. Ann-Britt Victorzon (1996) erotti tutkimuksessaan kaksi sosiaalityöntekijätyyppiä, jotka antavat adoptioneuvontaa Suomessa. Ihannetyypiksi hän kutsuu adoptioneuvojaa, jolla on lapsinäkökulma ja joka suhtautuu ammatillisesti ja realistisesti adoptioon. Toinen tyyppi, adoptioselvittäjä, näkee asian vanhempien näkökulmasta, jolloin adoptio perustuu vanhempien tarpeeseen ja toiveisiin ja yhteistyö asiakkaiden kanssa tapahtuu suurelta osin adoptioijien ehdoilla. Tähän tyyppiin kuuluvat sosiaalityöntekijät eivät adoptioneuvonnassa näe tarvetta minkäänlaisille terapeutisille elementeille, mikä taas adoptioneuvojan mielestä on tarpeen. (Victorzon 1996, 37.) Tutkimuksen otos oli suppea, mutta se antaa hyvän yleiskuvan sosiaalityöntekijöiden kahdesta eri tavasta asennoitua adoptioneuvontatyöhön.

Kaikki ne 30 tutkimukseeni osallistunutta sosiaalityöntekijää, joilla on pidempi kokemus adoptioneuvonnasta, kategorisoisin adoptioneuvojiksi Victorzonin (1996) jaottelun mukaisesti. Näin ollen voidaan olettaa, että toisen tyyppin asenne tehtävään löytyy lähinnä niiden parista, jotka harvoin hoitavat adoptioasioita ja joilla on vähän kokemusta adoptiokysymyksistä. Victorzon (1996) teki saman johtopäätöksen suppean materiaalin perusteella.

Koska kotimaisia adoptioita on vähän, Suomi on muiden pohjoismaiden tavoin viime vuosikymmenten aikana keskittynyt pääsääntöisesti kansainväliseen adoptioon (Pösö 2003, 15, Hoksbergen 2000, 86). Koko maailmassa arvioidaan adoptoitavan kansainvälisesti noin 30 000 lasta vuodessa (Lindblad 2004, 12). Vuonna 2005 Suomessa vahvistettiin 57 alaikäisen suomalaislapsen Suomessa tapahtunut kahden vanhemman adoptio (mikä sulkee pois perheiden sisäiset adoptiot) (Tilastokeskus 2006). Vuonna 2005 adoptoitiin 308 lasta ulkomailta Suomeen. Vuoden 1985 Adoptiolain säätämisen jälkeen ulkomailta Suomeen on adoptoitu yhteensä 2906 lasta (Kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta, 2006).

2.2 Lainkohta

Suomessa ensimmäinen adoptiolaki astui voimaan vuonna 1925. Suurempia muutoksia adoptiolainsäädäntöön on tehty vuosina 1980 ja 1985. Nykyisen

adoptiolainsäädännön lähtökohtana on lapsen paras. Kansainvälistä adoptiota säätelevät paitsi Laki lapseksiottamisesta (1985/153) ja asetus lapseksiottamisesta (1997/508) myös YK:n lapsen oikeuksien sopimus, Haagin sopimus kansainvälisistä adoptioista sekä lapsen syntymämaan lainsäädäntö.

Kaikkien, jotka haluavat adoptoida alaikäisen lapsen, tulee pyytää adoptio- neuvontaa kotipaikkakunnan sosiaalihuollon toimielimestä tai adoptiotoi- mistosta, jolle sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on myöntänyt luvan. (Laki lap- seksiottamisesta 1985/153). Tällä hetkellä ainoa adoptiotoimisto, jolla on oi- keus hoitaa adoptio- neuvontaa, on Pelastakaa Lapset ry. Vastuu adoptio- neuvonnasta on siis delegoitu kuntien sosiaalivierailijöille ja Pelastakaa Lapset ry:lle. Seuraavassa aion tarkastella, mitkä puitteet, keinot ja työvälineet laki tarjoaa tälle työlle. Selvittelen myös kysymyksiä: Mikä on adoptio- neuvonnan tarkoitus? Kuka on lain mukaan sopiva adoptiovanhemmaksi ja miten sovel- tuvuus tulisi selvittää? Tarkastelen tässä yhteydessä lakia siitä näkökulmasta, että adoptioijat aikovat adoptoida vieraan alle 12-vuotiaan lapsen. Lihavoinnit lakikatkelmassa ovat minun.

”Lapseksiottamisen tarkoituksena on edistää lapsen parasta vahvistamalla lapsen ja vanhemman suhde lapseksi otettavan ja lapseksiottajan välille.” (Laki lapseksiottamisesta 1985/153.)

Adoptio- neuvonnan tarkoituksena on

”lapseksiottamista koskevassa asiassa valvoa lapsen etua sekä neuvotteluilla ja toimenpiteillä auttaa lasta, lapsen vanhempia ja lapseksiottajia ennen kuin tuomioistuimien vahvistaa lapseksiottamisen sekä tarvittaessa myös sen jälkeen”.

Adoptio- neuvontaa annettaessa on selvitettävä,

”ovatko lapseksiottamisen edellytykset olemassa” (Laki lapseksiottamisesta 1985/153).

Adoption edellytyksenä on muun muassa, että

*”Alaikäisen lapsen lapseksiottaminen voidaan vahvistaa, jos sen har-
kitaan olevan lapsen edun mukaista ja on selvitetty, että lapsi tulee
saamaan hyvään hoidon ja kasvatukseen.”* (Laki lapseksiottamisesta
1985/153.)

Lapsen paras -käsitteen selvittämiseksi sekä hyvän hoidon ja kasvatuksen
määrittelemiseksi tutkimme lastensuojelulakia (1983/683).

*”Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympä-
ristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija eri-
tyiseen suojeluun.”*

*”Tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon
kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa on sää-
detty.”* (Lastensuojelulaki 1983/683.)

Tämä johdattaa meidät edelleen lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudes-
ta (1985/361, jossa säädetään, että:

*”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehi-
tys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mu-
kaisesti. **Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmis-
suhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.**”*

*”Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja
kehitystasoon nähden tarpeellinen **valvonta ja huolenpito**. Lapsel-
le on pyrittävä antamaan turvallinen ja **virikkeitä antava kasvu-
ympäristö** sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulu-
tus.”*

*”Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen **ymmärtämys-
tä, turvaa ja hellyyttä**. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti
eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen **itsenäistymistä
sekä kasvamista** vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja
edistää.”*

Kun sosiaalityöntekijä selvittää adoptoijan soveltuvuutta adoptiovanhemmaksi, arvioidaan kykyä tarjota ja turvata tuntemattomalle lapselle yllämainitut asiat. Silloin voidaan kysyä, mikä on adoptoijan kyky kiintyä lapseen, millainen kapasiteetti hänellä on turvallisiin ja läheisiin suhteisiin, joita leimaavat huolenpito ja hellyys, ja millainen kyky hänellä on turvallisessa ja stimuloivassa ympäristössä tukea, kannustaa ja ymmärtää lasta? Lainkohta ei anna konkreettisia työvälineitä tai suuntaviivoja, vaan yksittäisen sosiaalityöntekijän ammattitaidon varaan jää selvittää tämä soveltuvuus. Lainsäätäjä on siirtänyt vastuun arvioinnista sosiaalityöntekijälle, laissa on annettu vain vähän konkreettista apua on.

Ainoat yksiselitteiset asiat, jotka suoraan pystyy tulkitsemaan adoptiolainsäädännön adoptoijiin kohdistuvista vaatimuksista, ovat (vieraan lapsen adoptoinnissa) 25 vuoden alaikäraja sekä avioliitto kahden henkilön välillä, jotka adoptoivat yhdessä lapsen. Naimisissa oleva henkilö ei siis voi adoptoida yksin, vaan ainoastaan yhdessä puolisonsa kanssa. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut kirjan "Ottolapsineuvonta: opas ottolapsineuvonnan antajille" (STM 1998), jonka tarkoituksena on avata ja konkretisoida adoptiolainsäädäntöä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan (artikla 21) kansainvälisiä adoptioita tulee aina edeltää selvitys lapsen tilanteesta sekä mahdollisesta biologisen vanhemman suostumuksesta neuvonnan tuloksena. Jos sopivaa perhettä ei ole (sijais- tai adoptioperhe) tai jos lapsesta ei muulla sopivalla tavalla voida huolehtia tämän kotimaassa, voidaan harkita kansainvälistä adoptiota.

Kansainvälisessä adoptiossa annettavan adoptioneuvonnan tulee johtaa kirjalliseen raporttiin (kotiselvitys) adoptoijista. Kotiselvityksen sisällöstä säädetään asetuksessa lapseksiottamisesta (1997/508):

*"Kun ottolapsineuvontaa annetaan lapseksiottajalle, jolla on asuinpaikka Suomessa, ja **alle 18-vuotiaalla** lapseksiotettavalla on asuinpaikka vieraassa valtiossa, lapseksiottajasta on laadittava yksityiskohtainen selostus, jossa on tiedot lapseksiottajan **henkilöllisyydestä, kelpoisuudesta ja sopivuudesta** ottovanhemmaksi, **hänen taustastaan, perhesuhteistaan, terveydentilastaan** ja siihen vaikuttavista tekijöistä, **sosiaalisesta ympäristöstään** ja*

*lapseksiottamisen syistä sekä lapseksiottajan sopivuudesta kansainväliseen lapseksiottamiseen. Selostukseen on otettava arvio myös kysymykseen tulevan **ottolapsen iästä** ja, jos se on tarpeen, **muista ominaisuuksista**”.*

Konkreettisia ohjeita kotiselvityksen kirjoittamiseksi annetaan käsikirjassa ”Ottolapsineuvonta: opas ottolapsineuvonnan antajille” (STM 1998). Ohjeita ja neuvontaa saa myös Suomen kolmelta adoptiopalvelunantajalta.

Ruotsin laissa on maininta siitä, että suostumus voidaan myöntää ainoastaan, jos adoptoija on sopiva adoptoimaan. Arviossa on erityisesti kiinnitettävä huomiota adoptoijan tietoihin ja käsityksiin adoptiolapsista ja heidän tarpeistaan. Huomion kohteena ovat myös suunnitellun adoption sisältö, adoptoijan ikä, terveydentila, henkilökohtaiset ominaisuudet ja sosiaalinen verkosto. (Socialtjänstlag 2001:453 12 §.) Ruotsin laissa otetaan esiin soveltuvuus adoptiovanhemmaksi sekä adoptiota ja sen sisältöä koskeva tieto ja ymmärtämys. Nämä seikat puuttuvat Suomen lainsäädännöstä. Meidän laissamme soveltuvuus mainitaan vain asetuksessa lapseksiottamisesta, joka koskee kansainvälisiä adoptioita.

Laki ei myöskään sano mitään adoptoijien yläikärajasta tai terveydentilasta. Laista ei niin ikään voi suoraan tulkita, mitkä tekijät tulee selvittää soveltuvuutta määriteltäessä. Tämä on haaste yksittäiselle sosiaalityöntekijälle, jolla tässä suhteessa on laajat toiminnan puitteet.

2.3 Valmennus ja arviointi

Adoptioineuvonnan tarkoitus on selvittää, onko adoption vahvistamiselle edellytyksiä. Kun kysymyksessä on adoptoijille suunnattu adoptioineuvonta, johon tämä raportti keskittyy, tehtävä on kaksijakoinen. Se muodostuu osaksi valmennuksesta ja osaksi soveltuvuuden arvioinnista. Arviointiprosessin aikana pyrimme antamaan adoptoijille valmiudet itsearviointiin, mikä tekee arvioinnista kaksijakoisen. Samalla kun me teemme selvitystämme, myös asiakas tekee itsearvioinnin. (SHM 1999, 13–16.)

Kun teemme adoptoijista arvion, meidän tulee ottaa monta osapuolta huomioon. Etusijalla tulee olla kaikkein haavoittuvimman ja vähiten valtaa

omaavimman osapuolen, ts. adoptiolapsen, koska hänen ääntään ei kukaan muu tuo kuuluville, ja me sosiaalityöntekijöinä edustamme häntä. Yhteiskunnalla on vastuu adoptiolapsen parhaasta, ja sen vuoksi tarkka arviointi onkin hyvin perusteltu. Adoptiolapset ovat lisäksi haavoittuvampia kuin lapset keskimäärin, ja sen vuoksi lasta voidaan helposti käyttää hyväksi. Osa adoptoitavista lapsista on jo joutunut äärimmäisiin tilanteisiin ja vahingoittunut. Lapsen akuutti tilanne ei kuitenkaan saa vähentää vastuutamme suorittaa lakisääteisesti ammatillista ja perusteellista selvitystä adoptoijista. Toinen velvollisuutemme koskee biologisia vanhempia. Arvioinnin tulee taata vanhemmille, jotka luovuttavat lapsensa adoptoitavaksi kotimaassa tai ulkomaille, että adoptioprosessissa on etusijalla lapsen paras. Kolmas velvollisuus meillä on adoptoijia kohtaan, jotka myös ovat haavoittuvaisia, vaikka heillä on enemmän valtaa kuin edellä mainituilla osapuolilla. Adoptoijilla, toisin kuin muilla osapuolilla, on usein valtaa taloudellisten resurssiensa, sosiaalisen asemansa ja koulutuksensa myötä, mutta adoptiotilanteessa he ovat ilman valtaa, koska eivät voi luoda toivomaansa perhettä. Kansainvälisessä adoptiossa on lisäksi myös velvollisuuksia globaalilla tasolla lapsen alkupe-
rämaata sekä niitä organisaatioita kohtaan, jotka hoitavat kansainvälisen adoptioprosessin. (Simmonds & Haworth 2000, 261–263.)

Adoptioneuvonnan aikana adoptoijia tulee valmistella tulevaa adoptiovanhempien roolia varten. Tämä tapahtuu osaksi informoimalla adoptiolasten kokemuksista ja taustasta sekä siitä, miten nämä voivat heijastua ajan kuluessa. Tiedot alkuaikojen sopeutumisesta, kiintymyksestä ja vanhemmaksi kasvamisesta ovat oleellisia, mutta neuvonnan aikana on myös tärkeää käsitellä muita erityisiä asioita, joita ilmenee adoptoidun elämänkaaren aikana. Sellaisia kysymyksiä ovat muun muassa muutokset kasvuaikana, kuten adoptiolapsen päiväkotiin meno, kouluasiat sekä identiteettiä koskevat kysymykset teini-iässä ja aikuisena. Kansainvälisessä adoptiossa myös erilaisuuden kokeminen ja rasismi ovat tärkeitä aiheita.

Sen lisäksi, että me valmistelemme adoptoijia antamalla informaatiota, on tämän prosessin tavoitteena myös, että asiakkaat suorittavat itsearviointia edellytyksistään tulla adoptiovanhemmiksi. Adoptoijat tarvitsevat tietyn määrän informaatiota adoptiosta ja adoptiovanhemmuudesta kyetäkseen

suorittamaan itsearviointin soveltuvuudestaan adoptiovanhemmiksi. (Simmonds & Haworth 2000, SHM 1999.)

Myös meidän tulee tehdä arvio adoptioijien soveltuvuudesta. Arvioitavia asioita ovat adoptioijien ikä, perhetilanne, sosiaalitaloudelliset tekijät, terveydentila, adoption motiivit, lapseen kohdistuvat toiveet, kyky kasvattaa ja valmius (kansainväliseen) adoptioon (SHM 1999, 17–25). Tämän arvioinnin suorittamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla vaaditaan valmennuksen ja asiakkaan itsearviointin synteesi yhteistoiminnassa sosiaalityöntekijän kanssa.

Adoptioneuvonta jaetaan neljään eri vaiheeseen: selvitysvaihe, sijoitusvaihe, seurantavaihe ja adoption vahvistaminen. Kun kysymyksessä ovat kotimaiset adoptiot, selvitysvaihetta (adoptioijille annettava adoptioneuvonta) seuraa sijoitusvaihe, jolloin lapsi sijoitetaan adoptioijille. Kansainvälisissä adoptioissa selvitysvaihe sitä vastoin päättyy kirjalliseen lausuntoon, ts. sosiaalityöntekijän laatimaan kotiselvitykseen. Tämän jälkeen alkaa adoptioprosessi josakin kolmesta Suomessa toimivasta adoptiopalvelusta (Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Interpedia ry ja Pelastakaa Lapset ry). Ensimmäinen askel on luvan anominen adoptioon Suomen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunnalta adoptiopalvelun kautta. Lautakunnan päätöksestä voi valita. Lautakunnan myöntettyä luvan kansainväliseen adoptioon adoptiopalvelunantaja hoitaa yhteydet ulkomaille sekä lapsen sijoitusvaiheen. Lapsen tultua Suomeen adoptioneuvonta jatkuu seurantavaiheella, joka kestää keskimäärin muutaman vuoden. Siitä huolehtii yleensä adoptioijien adoptioneuvonnasta vastannut sosiaalityöntekijä. Enemmän luettavaa adoptioneuvonnasta ja adoptioprosessista kokonaisuudessaan löytyy käsikirjasta ”Ottolapsineuvonta: opas ottolapsineuvonnan antajille” (STM 1998).

2.4 Lähtökohdat

USA:ssa ja Isossa-Britanniassa kotimaisten adoptioiden osuus on suurempi kuin Skandinaviassa (Hoksbergen 2000, 86), mikä merkitsee, että sosiaalityöntekijät työskentelevät enemmän biologisten vanhempien parissa. Näissä tapauksissa kaikki kolme adoptiokolmion osapuolta ovat läsnä työssä, ja sosiaalityöntekijä työskentelee samanaikaisesti biologisten vanhempien, lapsen ja adoptioijien kanssa. Kansainvälisessä adoptiossa jopa biologiset vanhemmat putoavat helposti ajatuksista, jolloin kolmio ontuu. Koska myös lapsi on

tuntematon, adoptoijat ovat ainoat fyysisesti läsnä olevat asiakkaat. Näin ollen adoptioeuvonnasta tulee kansainvälisissä adoptioissa helposti aikuiskeskeistä, ja silloin voidaan ajatella, että on helppoa tukea adoptoijien toiveita lapsen parhaan kustannuksella. Tämä taas tekee tehtävästä erityisen haastavan. Kansainvälisissä adoptioissa sosiaalityöntekijä ei myöskään joudu ottamaan kantaa siihen, onko adoptio tietyn lapsen parhaaksi, koska tämä työ tehdään lapsen syntymämaassa. Adoptio konkretisoituu vasta useita vuosia myöhemmin, kun adoptioeuvonta jatkuu perheen seurannan muodossa.

Suurimpia haasteita on kysymys: Kuinka me voimme suorittaa arvioinnin siitä, miten joku tulee toimimaan vanhempana uusissa tilanteissa, jotka jatkuvasti muuttuvat lapsen kasvaessa? Kysymys on kompleksinen, koska meillä on perusteena vain se, mitä tiedämme adoptoijista sen hetken tilanteessa. (Simmonds & Haworth 2000, 267.)

Adoptioeuvontatyön ulkoiset puitteet muodostuvat sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden tapaamisista toimistossa ja kotikäynneillä. Kansainvälisten lapsesiottamisasioiden lautakunta on suositellut, että adoptioeuvonnan tulisi kestää vähintään puoli vuotta. Ylärajaa sen kestolle ei ole määritelty, ja tarvittaessa se voi kestää useita vuosia (SHM 1999). Osa neuvonnasta voi, mikäli tämä on mahdollista, tapahtua ryhmässä henkilökohtaisten tapaamisten ohella. Adoptioeuvonnan tulee muodostaa yhteistyöprosessi adoptoijan ja sosiaalityöntekijän välille (SHM 1999). Näiden kehysten lisäksi neuvontaprosessi muotoutuu henkilökohtaisesti riippuen sosiaalityöntekijän työtavasta ja asiakkaan tarpeesta.

Jotta prosessi toimisi, edellytetään sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseltä suhteelta luottamusta, riippuvuutta ja kunnioitusta. Adoptoijien on kohdattava potentiaalinen mahdollisuus, että he joutuvat hyväksymään tosiasian, että ovat lapsettomia. He myös joutuvat hyväksymään mahdollisen kasvujensa menetyksen arvioinnissa. Nämä riskit täytyy ottaa huomioon punnitessa positiivisia vaikutuksia, joita adoptoijat voivat saavuttaa läpikäymällä prosessin, ts. tulla adoptiovanhemmiksi. Vaikka asiakkailla on valtaa elämänsä eri alueilla, heiltä voi puuttua kyky saada lasta, mikä on saattanut aiheuttaa vuosien aikana tunteen vallan puuttumisesta. Jos adoptio kielletään, on riskinä uhka ottaa adoptoijilta jotakin, mitä he toivovat. Tämän lisäksi sillä saattaa olla henkilöön suuri emotionaalinen ja psykologinen vaikutus, jo-

hon liittyy menetyksen ja usein nöyryydyksen ja häpeän tunnetta. (Simmonds & Haworth 2000, 264–265.)

Adoptoijien suhde sosiaalityöntekijään on tärkeä osa adoptio-neuvontaprosessia. Sosiaalityöntekijällä on valta tehdä päätös, jossa joko suositellaan adoptoijaa adoptiovanhemmaksi tai hylätään anomus. Näin sosiaalityöntekijällä on valta päättää, saako adoptoija kaipaamansa lapsen, jota hän toivoo. Arvioitavaksi joutumisen voivat jotkut asiakkaat kokea alentavana ja epäoikeudenmukaisena. Tämä saattaa johtaa vastustukseen ja yhteistyöhaluttomuuteen. (Simmonds & Haworth 2000, 261–265.) Neuvonnan aikana syntyvällä loukkaamisella tai vanhemmaksi kelpaamattomuuden tunteella voi olla kauaskantoiset seuraukset, jotka saattavat heijastua adoptiolapseen kiintymiseen. (Lidén 2005.)

Greiff, von (2004) on Ruotsissa haastatellut 21:tä adoptiovanhempaa. Hänen mukaansa monet adoptiovanhemmat tuntevat itsensä enemmän kyseenalaisetuiksi vanhempainroolissa kuin muut vanhemmat, mikä osoittaa, että erityistieto adoptioista on tärkeää ammatti-ihmisen kohdatessa adoptioperheen. Melkein kaikki adoptoijat olivat rationaalisella tasolla yhtä mieltä siitä, että jonkinlaista valvontaa tulee viranomaisten taholta olla siinä, kuka on soveltuva adoptoimaan. Monet olivat kuitenkin vaistomaisesti prosessin aikana salanneet monia puolia itsessään, ja yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa oli pinnallista. Osa tiesi, millaisia kysymyksiä kysyttäisiin, ja vastaukset olivat sitä, mitä adoptoijat olettivat sosiaalityöntekijän haluavan kuulla. Myös ne, jotka olivat kokeneet kotiselvityksen positiivisena ja pitäneet sosiaalityöntekijää ammatillisesti pätevänä, kokivat prosessin henkilökohtaisesti tunkeilevana ja vaativana, mutta samalla hyödyllisenä. (Greiff, von 2004.)

3

Sosiaalityön käytäntötutkimus

Viime vuosikymmenten aikana sosiaalityön tutkimus ja opetus on etsinyt suhdettaan käytäntöön, ja tätä kautta on käytäntötutkimus saanut alkunsa. Käytäntötutkimus etsii vielä muotoaan ja pyrkii luomaan innovatiivisen, rajat ylittävän tietotuotannon uusia muotoja. Käytäntötutkimuksella tarkoitetaan tutkimusta, jonka ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalialan käytännön ammatilliseen työhön. Se on soveltavaa tutkimusta, joka pyrkii palvelemaan useita asianosaisia, kuten esimerkiksi alan ammattilaisia, palvelujen käyttäjiä ja palvelujen tuottajia. Käytäntötutkimuksella on pysyviä yhtymäkohtia sosiaalityön kehitystyöhön, mikä mahdollistaa reflektiivisen vuoropuhelun sosiaalitieteellisten käsitteiden ja teorioiden pohjalta. Intuiitiivisen ja hiljaisen tiedon käsitteellistäminen on toinen tärkeä elementti käytäntötutkimuksessa. Käytäntötutkimuksessa pyritään luomaan yhdessä osallistujien kanssa tietoa, jossa tuodaan esiin ja käsitteellistetään sekä tutkijan että osallistujien intuiitiota ja hiljaista tietoa. Käytäntötutkimuksella pyritään vahvistamaan uutta tutkimus- ja tietotuotantokulttuuria sosiaalialalla. (Satka ym. 2005, 10–13.)

Perinteisesti tieteellinen tutkimus on pyrkinyt objektiivisuuteen ja etäisyyteen tutkimuskohteestaan. Näin ollen voidaan kysyä, voiko ammattilainen tutkia omaa ammattikäytäntöään. (Jarvis 1999, 23.) Käytäntötutkimuksen asenne tietoon ja tietotuotantoon poikkeaa positivistisesta tutkimusperinteestä (Satka ym. 2005, 11). Käsitteitys tiedosta järkipäisenä ja objektiivisesti toteutetun tutkimusprosessin luomana on Fookin (2001b) mukaan maskuliininen tapa tuottaa tietoa. Tämän ajatustavan mukaan tietoa voi ja sitä täytyy tutkia kontekstin ulkopuolisessa tyhjyytilassa, siten että se voidaan yleistää kontekstista, ajasta ja tilasta riippumatta. Mitä enemmän painoa näille aspekteille annetaan, sitä vähemmän yleistettävissä tieto on eri kontekstien ulkopuolella. Sellaista tietoa on helpompi siirtää, mutta tässä pelkistetyssä muodossa olevalla tiedolla ei ole meille kovinkaan paljoa merkitystä. (Fook 2001b.)

Tutkiessamme asiantuntemusta sosiaalityössä maksimoimme ilmiöön liittyvän syvemmän ymmärtämyksen ja tiedon määrän. Silloin käytämme kvalitatiivista lähestymistapaa ja lähtökohtana kuvausta ammattikäytännöstä, jonka kollegojen keskuudessa tunnustetut alan "asiantuntijat" ovat luoneet. Eräs tyypillinen kvalitatiivisen käytäntötutkimuksen piirre on, että se on kontekstiin liittyvää. Koska konteksti voi muuttua, ei aina ole mahdollista toistaa tutkimusta. (Fook, 2001.) Fook (2001b) on kentällä havainnut, että ammatti-ihmiset eivät useinkaan osaa arvostaa sitä vaikeasti hahmoteltavaa, ammatilliseen kokemukseen perustuvaa tietoa, joka heille on kertynyt. Ammatti-ihmiset ihmettelevät, miten heidän henkilökohtaisilla kokemuksillaan voisi olla arvoa, kun niitä ei voi yleistää, ja he miettivät, miten voisivat tehdä osaamisestaan analyyttisempää ja teoreettisempää ja täten implisiittisesti arvostetumpaa. Tämä edelleen erittäin vahvasti juurtunut ajatusmalli on ristiriidassa sen kanssa, että voimme oppia toistemme kokemuksista.

Samalla kun kentällä työskentelevät sanovat, että hiljaista tietoa ei voi kuvata, ei myöskään täysin hyväksyttyä akateemista tietopohjaa. Usein akateemisten ja käytännön ammattilaisten tiedot poikkeavat toisistaan, minkä vuoksi yliopiston ja ammatin, tutkimuksen ja käytännön sekä ajatuksen ja toiminnan välille muodostuu kuilu. (Schön 1991, vii.) Näiden kuilujen ylitse käytäntötutkimus pyrkii rakentamaan siltoja.

Ylirukan (2005, 124) mukaan kynnys oman työn perusteiden näkyviksi tekemiseen on vielä korkea. Koska sosiaalityötä tehdään osittain oma persoona työvälineenä, omaa työtä ei voi arvioida erillään henkilöstä. Sen vuoksi sosiaalityöntekijät pelkäävät arviointia ja ammatillisen työtavan ja ammattikäytännön avaamista tutkittavaksi, koska ne ovat niin lähellä heitä itseään. Tästä huolimatta olisi äärimmäisen tärkeää, että oppiminen tapahtuu tietotuotantoa ja palveluiden laatua ajatellen.

Informaatio on tyhjää, jos se ei esiinny asiayhteydessä, ja se muuttuu tiedoksi vasta, kun ihminen tulkitsee ja ymmärtää sitä jossakin asiayhteydessä. Ihminen voi oppia irrallisia, ilman asiayhteyttä olevia tiedon palasia jo ennen, kuin ne sidotaan toisiinsa kontekstin avulla. Joistakin asioista tietomme ovat pinnallisia, kun taas toisia asioita olemme ymmärtäneet syvällisemmin. Maallikkoina voimme tiettyyn asteeseen saakka hankkia tietoa joltakin alalta, mutta vasta asiantuntijana hankimme syvemmät tiedot ja ymmärtämyksen

ilmiöstä. Ihminen kantaa tietoa sisällään, mikä tekee siitä henkilökohtaista ja erilaista meille kaikille. Tulkitsemme ja ymmärrämme asioita. Koemme myös asioita ja omaksumme jatkuvasti uutta tietoa, minkä vuoksi tietomme muuttuu ajan mittaan. (Gustavsson 2002, 39–40.)

Yleinen käsitys oli kauan, että tieto on joko teoreettista tai käytännön tietoa. Näin ollen peruskysymys kuuluu: Mikä ero on teorian ja käytännön välillä? Hiljainen tieto on ensimmäinen käsite, jota ruotsalaisissa keskusteluissa on käytetty kuvaamaan käytännön tietoa. (Gustavsson 2002.)

Käytännön työssä joudumme usein tilanteisiin, joissa ensin on tunnistettava itse ongelma, ennen kuin sille voidaan alkaa etsiä ratkaisua. Tämä ulottuvuus puuttuu teknisestä ja järkipäisestä kokemukseen perustuvan tiedon lähestymistavasta, jossa keskitytään yksinkertaiseen ongelmanratkaisuun annetun tieteellisen perustan pohjalta. Käytännön tieto ei erottele tietoa ja käytäntöä eikä näin ollen myöskään menetelmiä ja tavoitteita. Emme toimi niin, että ensin ajatlemme ja sitten toimimme, vaan teemme molempia samanaikaisesti ja harkitsemme toimiessamme, ts. käytännössä. (Gustavsson 2002.) Käytännön kentällä tilanteet ovat aina ainutkertaisia, eikä ole kahta samanlaista tapausta. Kentällä työskentelevät joutuvat jatkuvasti tilanteisiin, joissa arvot, tavoitteet ja edut ovat ristiriidassa keskenään. Esimerkkinä tästä mainittakoon sosiaalialalla työskentelevät, jotka usein kokevat ristiriitaisena tilanteen, jossa ammattietiikan mukaan jokaiselle asiakkaalle pitäisi olla henkilökohtainen aika, mutta byrokraattinen tehokkuuden lisäämisen paine tekee asian hankalaksi. (Schön 1991, 16–17.)

Muuttuvassa maailmassa myös käytännön työ muuttuu jatkuvasti. Se on Jarvisin (1999, 131) mukaan näin ollen sekä nopeasti muuttuvaa että katoavaa. Ammatti-ihmisen kokemukseen perustuva tieto muuttuu aina muutosten myötä. Käytännön muutokset eivät kuitenkaan ole ainoa tietoa muuttava tekijä, vaan tähän vaikuttavat myös tieteen uudet löydöt, joista ammatti-ihminen lukee. Muiden ammattilaisten sekä jatkuvan koulutuksen ja oppimisen osuus on myös otettava huomioon. Käytännön ammatti-ihmisen teoria ei ainutkertaisuudessaan kuitenkaan voi täysin poiketa toisen samalla työkentällä työskentelevän henkilön teoriasta, koska heitä ohjaavat samat säännöt, lait ja käytännön menettelytavat sekä samoista lähteistä saatu tieto. Tästä

huolimatta Jarvis (1999, 133) väittää, että kokemuksen perustuva tieto on henkilökohtaista, subjektiivista ja dynaamista.

Toisinaan on vaikea erottaa hiljaista tietoa ja hiljaisia ennakkoluuloja. Jos hiljainen tieto toimii nykyisten toimintamallien ylläpitäjänä ilman erityistä sisältöä, voidaan puhua itsestänselvyyden ansasta. Opitaan pitämään itsestään selvänä toimintaa, joka perustuu enemmän tai vähemmän vääriin käsityksiin, jotka toimivat tarkoitustaan vastaan. (Rolf 1995, 53.) Ryhmäajattelu edustaa vääränlaista illuusiota siitä, että kaikki oikein ajattelevat ihmiset ovat samaa mieltä. Voidaankin kysyä, heijastavatko henkilön olettamukset alan hyväksytyä ryhmäajattelua sen sijaan, että ne perustuisivat konkreettisesti hänen omiin kokemuksiinsa. (Brookfield 1995, 207.) Nämä vaarat korostavat ensinnäkin tietopohjamme ja työtapamme jatkuvan tarkkailun tärkeyttä ja toiseksi työmme näkyväksi tekemisen tärkeyttä, siten että tutkimus avataan kriittiselle reflektiolle.

4

Tutkimuksen tarkoitus

Perinteisesti on puhuttu adoptiokolmiosta, joka muodostuu adoptoidusta, biologisesta perheestä ja adoptioperheestä. Myös adoptiotutkimus on asetettu näihin kolmeen kolmion kulmaan. Tämä jako ei suoraan sovellu tutkimukseen, joka koskee muita adoptioprosessissa mukana olevia toimijoita, kuten viranomaisia. Palacios (2006) esittelee mallin, jossa adoptiota koskeva tutkimus asetetaan ekologiseen järjestelmään, jossa on mikrosysteemi, mesosysteemi, eksosysteemi ja makrosysteemi. Eksosysteemistä löydämme adoptioprosessissa mukana olevat osapuolet, jotka vaikuttavat lapsen lähinnä adoptiovanhempien kautta, kuten esimerkiksi ammatti-ihmiset. Näitä ovat muun muassa henkilöt, jotka valmistelevat ja arvioivat adoptoijia, valmistelevat adoptiolasta, suorittavat sijoituksen ja seurannan sekä antavat tukea adoption jälkeen. Tämä voisi myös olla neljäs kulma, joka muuttaa adoptiokolmion neliöksi. Kun tutkimme adoptioperheen eksosysteemiä, olisi tärkeää suunnata katse niihin ammattilaisiin, jotka työskentelevät perheen kanssa adoptioperheen elämän eri vaiheissa. Ammatti-ihmisille, jotka työskentelevät adoptioiden parissa, on olemassa erittäin vähän tutkimukseen perustuvaa tietoa. Tutkimuksia ei ole tehty esimerkiksi erilaisten adoptoijien valmistelu- ja arviointitapojen tehokkuudesta. Ei myöskään ole tutkimuksia siitä, mitkä ovat tärkeimmät alueet arvioida ja miten tämä tehdään adoptio-neuvonnassa. (Palacios 2006.)

Adoptioneuvonnan antaminen on haastava tehtävä, joka vaatii sosiaalityöntekijältä erityisosaamista ja ammattitaitoa. Osa tästä asiantuntemuksesta ja tietopohjasta on hiljaista tietoa. Tutkimuksen tarkoituksena on *kerätä ja dokumentoida hyviä malleja ja käytäntöjä*, jotka toimivat adoptioneuvontatyössä. Tarkoituksenani on *tuoda esiin asiat, joita kokeneet sosiaalityöntekijät pitävät työssään tärkeimpinä*, sekä se, mihin nämä perustuvat. Lisäksi haluan selvittää, *mitkä ovat onnistuneen adoptioneuvonnan odotetut tulokset ja miten niihin päästään*.

Teoreettisesti kytken tutkimukseni käytäntötutkimukseen ja reflektiiviseen sosiaalityöhön. Tutkimuksella on piirteitä toimintatutkimuksesta, joka on luonteeltaan käytäntöön liittyvää ja sovellettua. Toimintatutkimuksen tarve muodostuu käytännön ongelmien pohjalta, jolta sitä myös toteutetaan. Jotta tutkimus kelpuutetaan toimintatutkimukseksi, se tulee toteuttaa osana ammattikäytäntöä. Tutkijan tulee tutkia omaa ammattikäytäntöään tarkoituksenaan muuttaa sitä parempaan suuntaan. (Denscombe 2000, 72–73; Eskola & Suoranta 1998.)

Lisäksi tarkoituksena on myös mahdollistaa dialogi ja saada aikaan kriittistä reflektiota tulosten pohjalta. Tutkimuksessa käytettäviä menetelmiä, critical incident -menetelmää ja fokusryhmiä reflektiivisenä tilana, voidaan kaikkia käyttää oman työn näkyväksi tekemiseen ja kehittämiseen. Näillä menetelmillä ilmaistaan ja käsitteellistetään tietoa, jota sitten voidaan tarkastella kriittisesti ja kyseenalaistaa.

Adoptioneuvontaa tulee lain mukaan antaa kaikille adoptiossa osallisena oleville osapuolille. Tämä tarkoittaa biologisia vanhempia, adoptoitavaa lasta ja adoptiovanhempia. Kaikki osapuolet ovat työssä yhtä tärkeitä, mutta tässä raportissa keskityn käsittelemään yhtä näistä kolmesta adoptiokolmion kulkumasta. Raportti käsittelee adoptioneuvontaa, jota annetaan henkilöille (pariskunnat tai yksinäiset), jotka haluavat adoptoida vieraan lapsen kotimaasta tai ulkomailta. Näin ollen en käsittele perheen sisäistä adoptiota, jolloin tutun lapsen adoptoi isä- tai äitipuoli, enkä jo perheessä asuvan sijaislapsen adoptiota. Tämä tutkimus keskittyy ainoastaan ensimmäiseen vaiheeseen ts. selvitysvaiheeseen, osana lakisääteistä adoptioneuvontaa.

5

Tutkimusprosessi

Miltä tiedonmuodostus sitten näyttää käytäntötutkimuksessa? Mikä on tutkijan ja käytännön ammattilaisen rooli? Pystysuora tiedonmuodostuksen malli näkee sosiaalityöntekijät ja asiakkaat asemassa, jossa he saavat ylhäältäpäin tietoa, joka on taivutettu "oikeaan muotoon". Kentällä käytännön työssä toimivat eivät voi vaikuttaa tiedonmuodostuksen ehtoihin eivätkä tiedon paradigmaattisiin piirteisiin. Tämän tyyppisestä tietotuotannosta dialogi puuttuu usein kokonaan. Käytäntötutkimuksessa nähdään tietotuotanto horisontaalisesti, ja se perustuu dialogiseen vuorovaikutukseen. Sosiaalityöntekijät, asiakkaat ja tutkijat jakavat tietoaan ja voivat kokemustensa perusteella syventää ja yhdistellä tietoa. (Walls 2005.)

Olen pyrkinyt välttämään perinteistä tietotuotantoa, jossa tutkija näkee informantin kohteena, jolta kerätään tietoa, jota sen jälkeen tutkijana tulkitaan ja pohditaan. Tarkoitukseni on ollut saada asiantuntijat osallisiksi tietotuotantoon siten, että annetaan heille mahdollisuus itse tuottaa uutta tietoa reflektiivisesti. Tutkijana en luo tietoa itse, vaan toisten kanssa refleктоimalla. Olen valinnut monivaiheisen aineistonkeruumenetelmän mahdollistaakseni reflektion ja takaisinkytkennän eri keruutilaisuuksien välille. Koska olen itse vahvasti adoptioneuvonnan ammattikäytäntöön sidoksissa ja olen työskennellyt sen piirissä tutkimuksen kanssa samanaikaisesti, olen samalla tietotuottaja. Sen vuoksi lähestymistapa tuntuu kaikin puolin luonnolliselta. En koe voivani tutkijana pysyä neutraalisti tutkimieni asioiden ulkopuolella, vaan olen aktiivisesti mukana tietotuotannon joka vaiheessa. Tutkimuksessa on aina tärkeää ottaa huomioon sosiaalinen konteksti, jossa tieto on tuotettu, sekä se, mihin tarkoitukseen sitä käytetään. Tässä raportissa esitetty tieto ja informaatio on sosiaalityöntekijöiden sosiaalityöntekijöille tuottamaa. Se on tehty yhdessä toisen sosiaalityöntekijän kanssa, joka samalla toimii tutkijana.

Laadullisen käytäntötutkimuksen legitimoimisen ja suorittamisen avain on sen tajuamisessa, että hiljainen tieto, jota käytännön ammattilaisella on, ei ole vain legitimoitua, vaan se on tutkimukselle välttämätön kohde. Linssi, ts.

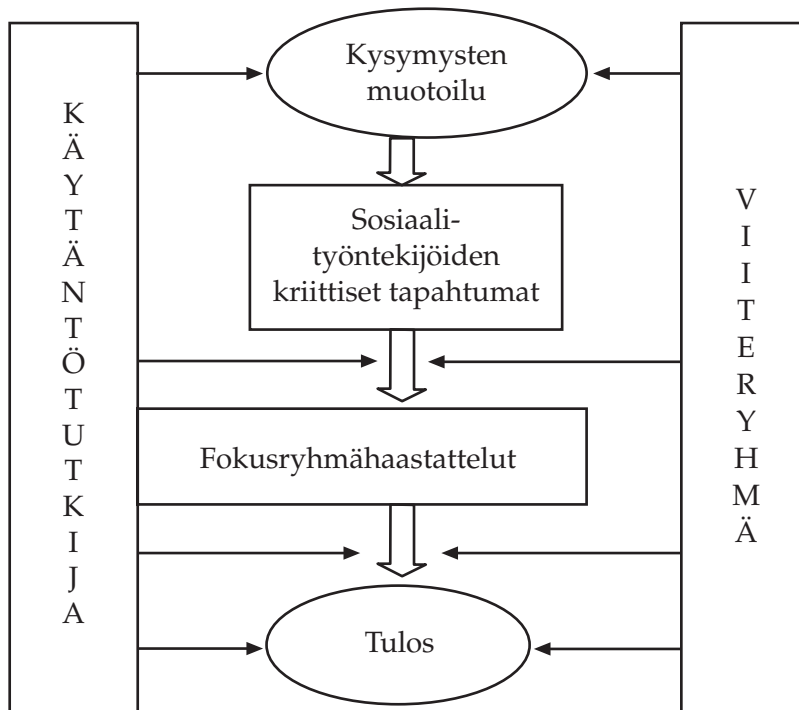
tutkijan oma kokemus, jonka lävitse tutkija näkee maailman heijastuvan, ei Fookin mukaan (2001) ole vain osa tutkimusta ja sen instrumentti, vaan se käsittää myös tietoa. Kaikkia linssin aspekteja ei ehkä ole eksplisiittisesti ilmaistu, ja nämä linssin hiljaiset osat ovat niitä, joita kutsutaan hiljaiseksi tiedoksi, joka usein on koettava voidakseen ymmärtää sen. Sen vuoksi tutkimuksella, jonka ammatti-ihmiset itse tekevät omasta ammatillisesta työstään, on suuri merkitys kaikkien ammattikäytännön aspektien tunnistamisessa. (Fook 2001, 129.)

Tutkimuksessani olen käyttänyt tutkimusmenetelmiä, jotka houkuttelevat reflektioon. Kriittisen reflektion kautta teemme näkyviksi työmme ja toimintamme nostamalla esiin niitä ohjaavat arvot ja oletukset. Reflektiivisten menetelmien kautta tunnistamme viitekehykset ja oletusrakenteet, jotka vaikuttavat tapaamme havaita, ajatella, päättää, tuntee ja toimia kokemuksen perusteella. Kriittinen itsearviointiprosessi ja näin ollen uudistava oppiminen voidaan kokea uhkaavina, mutta samalla virkistävinä ja mahdollisuuksia avaavina. Uudistava oppiminen edellyttää yhteistoimintaa voidaksemme hahmottaa vaihtoehtoisia näkökulmia, saada tukea sekä analysoida tulkintoja omasta tilanteestamme, tavoistamme ja ajatustavoistamme. Miten hyvin olettamuksemme pitävät paikkansa, tutkitaan sitten suhteessa kokemuksiin muista samankaltaisista tilanteista. Tämän jälkeen tutkimustulokset muokataan suuremmiksi kokonaisuuksiksi sekä yhtenäistetään. Kriittisessä reflektiossa keskeisiä ovat näiden prosessien tunnistaminen ja analyysi. Olettamusten voidaan ajatella olevan itsestäänselvyksiä, tervettä järkeä tai laadittuja sääntöjä ja ajatusmalleja. Nämä oletukset auttavat meitä ymmärtämään ja selittämään ympärillämme tapahtuvia asioita. Ajatustemme ja tekojemme pohjana olevia oletuksia voi olla vaikea tiedostaa ja määritellä. Erityisen vaikeaa on sellaisen tiedostaminen, mikä on niin sisäistynyt ja tuttua ajatuksissamme, että pidämme sitä terveenä järkenä tai itsestäänselvytenä. Mutta luovassa oppimisessa pyritään kyseenalaistamaan nämä oletukset ja tarkastelemaan niitä kriittisesti. Samalla kun ne romutetaan, rakennetaan tilalle myös uutta. (Brookfield 1995, 198–199; Mezirow 1995, 6.)

5.1 Millä keinoin tutkimus toteutettiin?

Tutkimus on kvalitatiivinen, kartoittava ja kuvaava työ. Tutkimus on etsinyt muotoaan koko tutkimusprosessin ajan, mikä on tavallista kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Myös aineistonkeruun ja analyysin eri vaiheet ovat menneet sisäkkäin. Materiaalinkeruun ensimmäinen vaihe oli kirjallinen materiaali, joka oli sosiaalityöntekijöiden tuottamaa ”critical incident -menetelmällä” (Flanagan 1954). Näissä kriittisiä tapahtumia koskevissa kertomuksissa sosiaalityöntekijät kirjoittavat adoptio- neuvontatyöstään. Kertomusten analyysin pohjalta valitsin mielenkiintoisiksi kokemani teemat ja perehdyin niihin syvemmin. Nämä toimivat pohjana materiaalinkeruun toiselle vaiheelle, joka toteutettiin sosiaalityöntekijöiden kanssa fokusryhmähaastatteluin. Samanlaisesti kahden eri keruuvaiheen kanssa heijastava viiteryhmä on koko ajan tukenut minua ja toiminut palloaitana ajatuksilleni sekä aineisto- että tutkimusprosessikysymyksissä. Näiden aineistojen lisäksi olen käyttänyt omaa käytännön kokemustani ja pohdintaa käytännön työstä.

Tutkimushankkeeseen saamieni kehysten puitteissa pohdin ensin kysymyksiä, jotka kiinnostivat minua adoptio- neuvonnasta saamani kokemuksen perusteella ja joihin voisin hakea vastausta tämän tutkimuksen puitteissa. Kirjoitettuani pitkän listan kysymyksiä jaoin ne aiheen ja kiinnostuskategorian mukaisesti. Näitä kategorioita olivat muun muassa adoptio- neuvonnan sijoittuminen sosiaalityön kentällä, neuvonnan tarkoitus, neuvonnan menetelmät ja sisältö sekä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän prosessit neuvonnan aikana. Sen sijaan, että olisin mennyt kentälle haastattelemaan näistä aiheista, valitsin ensin epäsuoran menetelmän. Fokusryhmien kysymysten muotoilussa ja analyysissä palasin sitten alkuperäisiin kysymyksiin, jotka toimivat aineiston peileinä. Tutkimusprosessin kulkua havainnollistaa seuraava kuvio:

Kuvio 1 Tutkimusprosessi

Päätin lähestyä samaa aihetta ja samoja kysymyksiä eri menetelmin ja vähän eri näkökulmista. Kysymysten tutkiminen eri näkökulmista ja tulosten vahvistaminen voivat lisätä informaation validiteettia. Kun käytetään useita eri menetelmiä, puhutaan triangulaatiosta, joka voi antaa vahvaa tukea analyysille ja osoittaa, että tutkimusmetodi ei ole ohjannut tuloksia. (Denscombe 2000, 103.) Käsitteet reliabiliteetti, validiteetti ja objektiivisuus, jotka ovat peräisin positivistisesta tutkimusperinteestä, herättävät usein kysymyksiä ja ongelmia käytäntö- ja toimintatutkimuksessa (Fook 2001, 125). Tarkoituksenani ei ole ollut pitäytyä objektiivisesti tutkimani asian ulkopuolella, mikä ei myöskään ole vaatimuksena tämän kaltaisessa tutkimuksessa. Tiedon validius ja luotettavuus kasvoivat viiteryhmään pidetyn jatkuvan yhteyden, kollegoiden kanssa käytyjen keskustelujen sekä oman ammatillisen kytkennän ansiosta, jossa tieto oli arvioitu. Fookin (2001, 125–126) mukaan ei validiuden ongelmaa oikeastaan ole, jos tutkimuksen tarkoituksena ei ole yleistää tuloksia, vaan enemmänkin kehittää tutkittua ilmiötä kohtaan ymmärtä-

mystä, jota voidaan soveltaa muissa tilanteissa ja konteksteissa. Yhdessä kontekstissa kehitettyjen teorioiden soveltaminen toiseen kontekstiin ei merkitse yleistämistä vaan siirrettävyyttä.

Kaikki tutkimuksessa käytetyt menetelmät ovat sellaisia, joita on käytetty aikuisopetuksessa reflektiivisen oppimisen välineinä, ja niitä olen soveltanut tutkimustarkoitukseen. Käyttämäni menetelmät antoivat mahdollisuuden käyttää epäsuoraa lähestymistapaa. Tutkimuksella toivon voivani antaa sosiaalityöntekijöille mahdollisuuden myös kriittisesti pohtia ja tarkastella omaa työtään. Vaikeutena näissä menetelmissä oli lähinnä tarpeeksi tarkkojen ohjeiden antaminen osallistujille sekä sosiaalityöntekijöiden motivoiminen osallistumaan erityisesti aineistonkeruun ensimmäisessä vaiheessa.

En käytä sitaatteja tulosten esittelyssä, koska en koe niiden antavan lisäinformaatiota. Yksittäisen henkilön mielipide ei ole tärkein, ja sosiaalityöntekijät eivät tässä kysymyksessä ole sellainen ryhmä, että heidän yksittäiset äänensä olisi saatava kuulluiksi.

5.1.1 Kriittisiä tapahtumia työssä

Kriittisellä reflektiolla tiedostamme oman toimintamme ja hiljaisen tiedon, joka sitä ohjaa. Kirjoittaessamme pohdintojamme pääsemme syvemmälle. Tiedon kirjoittamiseksi se täytyy ensin tehdä näkyväksi ja tiedostetuksi. Tieto tulee silloin läpinäkyväksi, ja sitä voidaan kehittää edelleen. Kyseenalaistamalla kaiken sen, mikä yleensä sivuutetaan tai mitä pidetään itsestään selvänä, avaamme toimintamme kriittiselle tarkastelulle. Osa ennakkoluuloistamme ja arvoistamme on helppo tunnistaa, mutta kun jatkamme reflektiota askeleen syvemmälle, tulemme arvojemme ja olettamustemme viitekehyksiin, jotka myös toimivat ammatillisen toimintamme pohjana.

Critical incident -menetelmä on alun perin kehitetty työ- ja koulutusvaatimusten määrittämiseksi ja kuvaamiseksi 1940-luvulla USA:ssa, jossa sitä myös on käytetty. Tapahtuma katsotaan kriittiseksi, mikäli se kuvaa tilannetta, jolla on huomattava merkitys työtehtävän onnistumiseen tai epäonnistumiseen. Kerättävien tapahtumien tulee olla sellaisia, että ne edustavat mahdollisimman hyvin kaikkia sattuneita kriittisiä tapahtumia. On olemassa vaara, että kriittisimmät tapahtumat ovat niitä, jotka parhaiten muistamme,

minkä vuoksi kerättävä materiaali ei ole edustava. Näin ollen kriittisen tapahtuman ei tarvitse heijastaa yksittäistä tapahtumaa, vaan se voi olla kuvaus toistuvasta käyttäytymisestä tai toiminnasta. (Andersson & Nilsson 1966.)

Menetelmä on joustava sääntöjen muodostelma, jota muokataan niin, että sitä voidaan soveltaa eri tilanteissa. Sitä käytetään tärkeän tiedon keräämiseen käyttäytymisestä määrättyssä tilanteessa. Materiaalia, joka on kerätty menetelmällä joko suullisesti tai kirjallisesti, voidaan analysoida sekä laadullisesti että määrällisesti. Analysointivaiheessa kriittisten tapahtumien luokittelu on induktiivista ja suhteellisen subjektiivista. (Flanagan 1954.) Fook (2001) on käyttänyt menetelmää käytäntötutkimuksen elementtinä. Tarkoituksena oli silloin kerätä tietoa, joka oli mahdollisimman "puhdasta" kuvausta konkreettisista yksittäisistä tapahtumista ja subjektiivisia kuvauksia ammattikäytännöstä, sen sijaan että olisi haastateltu ammatti-ihmisiä heidän sitä koskevasta objektiivisesta näkemyksestään.

Critical incident -tekniikka pyrkii ensin selvittämään oletusmaailman otaksuen, että kirjoitetut tapahtumat ilmentävät kirjoittajan yleisiä olettamuksia, ja sitten tekemään toiselle henkilölle mahdolliseksi nähdä tähän viitekehykseen. (Brookfield 1995, 201.) Olettamusanalyysissä käytetään yleensä mahdollisimman epäsuoria lähestymistapoja sen sijaan, että mentäisiin suoraan asiaan. Kysyminen oletusmaailmasta suoraan ja yleisesti aiheuttaa usein hämmennystä tai ärsyyntymistä. Toimintamme taustalla olevien filosofisten olettamusten, kriteerien ja määritelmien määrittäminen voi olla pelottava tehtävä. Hedelmällisempi tapa on lähestyä yksittäisillä kysymyksillä ja yksityiskohtaisilla kuvauksilla, joita sitten lähestytään yhteisen induktiivisen analyysin avulla. (Brookfield 1995, 207.)

Tutkimuksessani pyysin sosiaalityöntekijöitä kirjoittamaan onnistuneesta ja epäonnistuneesta tapahtumasta adoptioeuvontatyössään. Heitä pyydettiin kertomaan toimijoista sekä syystä, minkä vuoksi tapahtuma oli heille merkityksellinen. Syynä siihen, että päätin valita kirjalliset kertomukset, oli, että oletin sen johtavan syvempään pohdintaan. Pohtivalla kirjoittamisella voimme ilmaista ja tarkastella omia ja muiden kertomuksia sekä muotoilla niitä ja siten oppia ymmärtämään ja kehittämään. Kertomukset ovat tiedon, valmiuksien ja kokemusten lähteitä, koska suuri osa tiedostamme on toimin-

nassamme. Voimme oppia omista ja muiden menestyksestä ja erehdyksistä, toistemme ideoista, kokemuksista ja viisaudesta. (Bolton 2001, 12.)

5.1.2 *Fokusryhmähaastattelut*

Varsinaisen aineistonkeruun toisessa vaiheessa käytin fokusryhmähaastatteluja syventääkseni kirjallista materiaalia. Fokusryhmät ovat tutkimusmenetelmä, jossa kerätään tietoa ryhmäkeskusteluilla tutkijan valitsemasta aiheesta. Tutkija antaa kohteen, ja ryhmä tuottaa aineiston. Ryhmähaastattelut on tehokas menetelmä, koska useampia henkilöitä haastatellaan samanaikaisesti, jolloin on mahdollista saada enemmän informaatiota kuin yhdestä henkilökohtaisesta haastattelusta. Osallistujat stimuloivat toistensa mielipiteitä, he voivat muistaa yhdessä sekä tukea ja kannustaa toisiaan. (Eskola & Suoranta 1998, 95–97; Morgan 1997, 2–6; Sulkunen 1990, 264.)

Perinteisessä ryhmähaastattelussa ryhmältä kysytään ennalta määrättyjä kysymyksiä samoin kuin henkilökohtaisessa haastattelussa. Fokusryhmähaastattelussa sen sijaan tarkoituksena on herättää keskustelua määrätystä aiheesta ja näin ymmärtää vastausten takana olevat merkitykset ja normit, sen sijaan että vain saataisiin vastaukset kysymyksiin. Näin ollen haastattelijan kysymykset ovat kohdistavia, ja tarkoituksena on keskittää ryhmän huomio ja vuorovaikutus tiettyyn aiheeseen. (Bloor ym. 2001, 42–43.) Fokusryhmän haastattelijan ei tarvitse olla yhtä neutraali prosessissa kuin muissa haastattelutekniikoissa (Denscombe 2000, 137–138). Ihanteellinen suhde haastattelijan ja ryhmän välillä on kuitenkin sellainen, jossa haastattelijalla on taustahahmona (Bloor ym. 2001, 49). Ryhmän jäsenet kontrolloivat toisiaan ja haastattelijan vaikutus on vähäisempi ryhmähaastattelussa, mutta haastateltavien suhde haastattelijaan leimaa kuitenkin haastattelua (Sulkunen 1990, 264).

Suurin fokusryhmään liittyvä etu verrattuna henkilökohtaisiin haastatteluihin on mahdollisuus huomioida vuorovaikutus aiheessa. Ryhmässä tulevat heti mahdolliset samankaltaisuudet ja erilaisuudet esiin osallistujien mielipiteissä, sen sijaan että jälkeenpäin havaittaisiin nämä erilaisuudet analysointivaiheessa. Negatiivista verrattuna henkilökohtaisiin haastatteluihin on osa valvontaa, jonka haastattelijalla menettää ryhmän vuorovaikutuksen vuoksi, sekä informaatiomäärä, jonka yksittäinen osallistuja ehtii jakaa. Siinä on vähemmän syvyyttä ja yksityiskohtaista tietoa yksittäisen osallistujan mielipi-

teistä. Ryhmähaastattelussa ryhmän kollektiivisella mielipiteellä on suurempi painoarvo kuin yksittäisten osallistujien mielipiteillä. Tarkoituksena on kerätä ryhmän tuottamaa tietoa eikä yksittäisten henkilöiden mielipiteitä. (Denscombe 2000, 137–138, Morgan 1997, 10)

Haastattelu voi johtaa uusiin oivalluksiin, joihin ei henkilökohtaisessa haastattelussa ehkä olisi päästy. (Denscombe 2000, 137–138.) Ryhmähaastattelussa ryhmä tekee oikaisuja ja korjauksia, jos joku esittää näkökohtia, jotka eivät pidä paikkaansa, ovat marginaalisia, äärimmäisiä tai sellaisia, joita ei sosiaalisesti jaeta. Fokusryhmähaastattelut ovat sen vuoksi sopivia esimerkiksi, kun haluamme kehittää tai muodostaa hypoteeseja, jotka perustuvat informanttien näkemyksiin ja ymmärtämykseen, tai kun haluamme osallistujien tulkin-toja aikaisemmista tutkimustuloksista. (Morgan 1997.)

Kirjallisuudessa käsitykset sopivan fokusryhmän suuruudesta ja kokoonpanosta vaihtelevat. Jäsenten suositeltava määrä on neljästä kymmeneen (Morgan 1997, Eskola & Suoranta 1998, Denscombe 2000). Liian suuressa ryhmässä osallistujien voidaan olettaa turhautuvan, koska he eivät ehdi ilmaista mielipiteitään. Pienet ryhmät ovat erityisen hyviä, kun ryhmä muodostuu asiantuntijoista. Fokusryhmän ei tarvitse muodostua henkilöistä, jotka eivät tunne toisiaan. Voi olla eduksi työskennellä jo olemassa olevien sosiaalisten ryhmien kanssa, koska ne tarjoavat sosiaalisen kontekstin, jossa ideoita muodostuu ja päätöksiä tehdään. Sitä vastoin ryhmä, joka koostuu toisilleen vieraista henkilöistä, voi antaa joillekin osallistujille tilaisuuden puhua avoimemmin kuin he tekisivät tutussa ryhmässä. Ryhmässä, jossa osallistujat eivät tunne toisiaan, lämmittelyvaihe voi myös kestää pitempään kuin ryhmässä, jonka osallistujat ovat toisilleen ennestään tuttuja. (Bloor ym. 2001, 24–27.)

Fokusryhmän vuorovaikutus on aina ennakoimatonta, ja näin ollen ryhmän koostumus on tärkeä. Liian heterogeeninen ryhmä voi päätyä konfliktiin ja siihen, että jotkut mielipiteet dominoivat toisten kustannuksella. Jos ryhmä on liian heterogeeninen, mitä tulee elämyksiin, tietoon, elämäkatsomuksiin jne., tämä myös johtaa siihen, että mitään aihetta ei voi tutkia syvällisemmin, jolloin tuloksena on erittäin pinnallista materiaalia. (Bloor ym. 2001, 19–20.)

Minun tarkoitukseeni fokusryhmähaastattelut sopivat hyvin, koska kysymyksessä ei ollut yksittäisen sosiaalityöntekijän mielipiteiden selvittämien, vaan perehtyminen jaettuun hiljaiseen tietoon. Ryhmien haastattelijana pyrin mahdollisimman neutraaliin rooliin. Otoksessani en katsonut tärkeäksi ottaa huomioon ryhmän jäsenten henkilökohtaisia ominaisuuksia, koska kaikki osallistujat osallistuivat ammattiroolissaan ja aihe ei koskenut henkilökohtaisia asioita. Osallistujien yhteinen nimittäjä oli, että he olivat sosiaalityöntekijöitä, joilla oli kokemusta adoptioneuvontatyöstä.

Haastattelukysymykset vaihtelivat eri ryhmähaastattelujen välillä, ja ne teutettiin kaikki vähän eri tavoin. Suuremmissa ryhmissä roolini oli passiivisempi ja kysymykset kohdistamisharjoitusten muodossa. Pienemmissä ryhmissä vaadittiin minulta aktiivisempaa otetta ja enemmän suoria kysymyksiä sekä seurantakysymyksiä, jotka johtivat keskustelua eteenpäin.

5.1.3 *Muita menetelmiä*

Paitsi että materiaali kerättiin kahdessa erässä, on kriittinen viiteryhmä toiminut (Wadsworth 1998) reflektiivisenä paneelina koko tutkimusprosessin ajan. Koska tutkin sosiaalityöntekijöiden työtä, ryhmä on koostunut osaksi ammatti-ihmisistä, joilla on pitkä työkokemus, ja osaksi tutkijoista. Ryhmä koostui seuraavista jäsenistä: Solveig Backman-Palsamäki, sosiaalityöntekijä (Helsingin kaupungin sosiaalivirasto), Ilse Julkunen, käytäntötutkimuksen professori (FSKkompetenscentret), Marja Miikkulainen, sosiaalityöntekijä ja kehittämispäällikkö (Pelastakaa Lapset ry), Sanna Mäkipää, adoptiokuraattori ja tutkija (Adoptiokuraattoritoiminta) sekä Anja Ojuva, sosiaalityöntekijä ja adoptiopalvelun päällikkö (Interpedia ry). Viiteryhmä on kokoontunut kuusi kertaa tutkimusprosessin aikana. Ryhmä on toiminut interaktiivisena foorumina sekä sisältöasioissa ja avainhenkilöiden valinnassa kentältä että tutkimusmenetelmien ja raportin laatimisessa.

Koko tutkimusprosessin ajan olen työskennellyt adoptioneuvonnan parissa Helsingin kaupungin perheoikeudellisten asioiden yksikössä. Tutkimusprosessissa olen kautta linjan käyttänyt omaa reflektiota ja dokumentointia, osaksi käytännön työstä ja osaksi tutkimusprosessista. Käytännön työssä olen dokumentoinut prosessia, joka minussa on tapahtunut sosiaalityöntekijänä joissakin asiakastapauksissa. Dokumentointi ei kuitenkaan ole ollut syste-

maattista eikä siitä ole tehty systemaattista analyysiä. Omat pohdintani ovat enemmänkin toimineet tukena kysymysten muodostamiselle aineistonkeruuvaiheessa ja valittaessa aiheita analysointivaiheeseen.

5.2 Ketkä osallistuivat tutkimukseen?

Tutkimukseen osallistuvien otoksen tulisi aina tapahtua strategisella menetelmällä. Kvalitatiivinen otos voi koostua strategisesti valituista henkilöistä, jotka osallistuvat tutkimukseen kehittääkseen syvempää ymmärtämystä tutkittavaa ilmiötä kohtaan. Strategisessa otannassa tarkoituksena on saada tarpeellinen määrä ja esiintymistiheys tapauksia ja informaatiota argumenttien tukemiseksi. Tarkoituksena ei ole suoranaisesti edustaa koko populaatiota. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 88) puhuvat eliittivalinnasta. Sillä he viittaavat valintaan, joka voi olla pieni tai suuri, mutta joka tehdään siten, että informaatiolähteiksi valitaan henkilöt, joilla oletetaan olevan relevanttia ja arvokasta informaatiota tutkittavasta ilmiöstä. Valintani ei ole umpimähkäistä, vaan tietoisesti poimittua, mikä merkitsee, että tarkoituksena ei ollut saada niin edustavaa populaatiota kuin mahdollista. Tätä menetelmää voidaan käyttää, kun tutkijalla jo on tietoa populaatiosta ja ilmiöstä, jota tutkitaan. (Denscombe 2000.)

Kriteerini valinnassa olivat, että sosiaalityöntekijällä tuli olla tarpeeksi kokemusta adoptioneuvonnan antamisesta, eikä se olisi asia, johon he vain harvoin työssään törmäävät. Kolmen adoptiopalvelunantajan kautta sain sellaisten sosiaalityöntekijöiden nimiä, joilla on paljon kokemusta adoptioneuvonnan antamisesta kansainvälisissä adoptioissa. Viiteryhmä auttoi minua myös löytämään sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät kotimaisen adoption parissa.

Tutkimuksen kannalta en katsonut tärkeäksi kerätä taustatietoja yksittäisistä osallistuvista sosiaalityöntekijöistä. Heidän ikänsä vaihteli noin 30:stä 60:een. Kokemus sosiaalityöntekijänä lastensuojelun alalla vaihteli myös muutamasta vuodesta lähes neljäkymmeneen vuoteen, ja kaikki sosiaalityöntekijät olivat muodollisesti päteviä tehtäväänsä. Kaikki sosiaalityöntekijät, joilta kysyttiin ja jotka osallistuivat, olivat naisia. Joillakin osallistuneista on kymmeneen vuosien työkokemus adoptioista ja sijaiskotisijoituksista.

Ensimmäisessä vaiheessa lähetettiin pyyntö osallistumisesta tutkimukseen 50 sosiaalityöntekijälle. Siinä sosiaalityöntekijöitä pyydettiin kirjoittamaan kaksi kertomusta kriittisistä tapahtumista työssä. Muistutus lähetettiin muutaman kuukauden kuluttua, ja yhteensä sain 19 kirjoitettua kertomusta. Kertomukset ovat aika lyhyitä, joten kirjallinen materiaali ei ole kovin laaja. Toisessa vaiheessa materiaalinkeruuta ryhmähaastatteluihin pyydettiin osallistumaan 51:tä sosiaalityöntekijää, joista 22 lopulta osallistui. Yhteensä toteutettiin 6 ryhmähaastattelua eri paikkakunnilla Suomessa, jokainen kestoltaan 1,5–2 tuntia. Kukin ryhmä käsitti 3–6 osallistujaa. Osa ryhmistä muodostui työryhmistä, joissa kaikki tunsivat toisensa, ja osa sosiaalityöntekijöistä, jotka tulivat eri työpaikoista.

Niiden sosiaalityöntekijöiden kokonaismäärästä, joita pyydettiin osallistumaan, puolet työskentelee kunnissa eri puolilla Suomea. Toinen puoli työskentelee Pelastakaa Lapset ry:ssä Kiinnostus osallistua oli pienempi kunnissa, joten Pelastakaa Lapset ry:ssä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden määrä on hieman yllämainittuna materiaalissa. Suurin osa saapuneista kirjoitetuista kertomuksista oli Pelastakaa Lapset ry:n sosiaalityöntekijöiden kirjoittamia. Ryhmähaastatteluihin osallistuneista kymmenen työskenteli kunnissa ja kaksitoista Pelastakaa Lapset ry:ssä. Tämä voi merkitä, että tulokset osittain heijastavat tämän organisaation kulttuuria ja työtapaa. Tarkoituksena on ollut kuvailla mallia, jota kokeneet sosiaalityöntekijät pitävät toimivana adoptioneuvontatyössä. Tämä raportti kuvailee toimivaa työtapaa pienen, kokeneista sosiaalityöntekijöistä koostuvan ryhmän parissa. Tämä tutkimus ei siis pyri olemaan tyypillinen kuvaus siitä, miten adoptioneuvonta Suomessa yleensä hoidetaan.

5.3 Miten analyysi tehtiin?

Kirjallisten kertomusten analyysissä ja fokusryhmähaastattelujen materiaalissa olen käyttänyt kvalitatiivista sisällönanalyysiä tai kvalitatiivista deskriptiivistä menetelmää. Sisällönanalyysi on teoreettinen viitekehys eikä tarkka menetelmä. Sisällönanalyysi on ollut aineistolähtöinen ja induktiivinen, ts. siirtynyt yksittäisestä yleisempään ja selittävämpään. (Tuomi & Sarajärvi 2002.) Tämä merkitsee, että siinä on osaksi Grounded-teoriaa, koska se on ai-

neistolähtöistä ja sen eri vaiheet menevät limittäin (Fook 2001, 124.) Tällä menetelmällä voidaan esimerkiksi katsoa toimintaa, lausumattomia sääntöjä tai valtarakenteita. Tuloksena on kuvaus siitä, mitä on nähty. Teorian luominen ilmiöstä tehdään toisinaan, mutta tämä ei ole yhtä keskeinen kuin Grounded-teoriassa. (Taylor & Bogdan 1984.)

Jotta voisi tehdä syvällisen ja tarkan analyysin, on erittäin tärkeää olla mukana koko aineiston keräys- ja analyysivaiheessa (Fook 2001, 124–125). Kertomusten analyysi alkoi heti saatuani ne. Fokusryhmähaastattelut suoritin itse, mikä merkitsee, että analyysi alkoi jo aineistonkeruuvaiheessa. Sain apua haastattelujen purkamisessa kirjoitettuun muotoon, joten seuraava askel oli, että saatuani ne kirjoitetussa muodossa alkoi strukturoidumpi ja systemaattinen analyysi. Koska aineistoa kerättiin useissa jaksoissa, osa keräämisestä ja analyysistä tapahtui ajallisesti samaan aikaan.

Ensimmäisessä vaiheessa tutustuin tarkasti koko aineistoon lukemalla läpi kirjalliset kertomukset useaan kertaan saadakseni käsityksen ja otteen aineistosta. Yritin hakea vastausta kysymyksiin: ”Mistä tässä työssä on kyse ja mitkä asiat ja tapahtumat sosiaalityöntekijät nostavat merkityksellisiksi?”. Luovalla ja subjektiivisella prosessilla aloin etsiä kertomuksista nousevia teemoja avoimella koodauksella. Aloin myös etsiä yhtenäisyyksiä ja kaavoja eri teemojen välille. Materiaalista esiin nostamani teemat liittyivät neuvontaan, asiakkaan vahvuuksiin ja heikkouksiin sekä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän prosessiin ja rooliin. Jatkossa prosessi jaettiin siten, että eriteltiin sen esteet ja mahdollisuudet. Esteistä ja mahdollisuuksista löydettiin odotukset ja valtauttavuus, joita päätin tarkemmin tutkia.

Tässä vaiheessa käytin myös profilointia (Eskola & Suoranta 1998, 172), jossa etsin eri toimijoita tekstistä ja tarkastelin, mitä he tekivät. Etsin, kuka teki eniten ja minkälaista toimintaa esiintyi. Vertasin myös, miten eri toimijat toimivat onnistuneissa ja epäonnistuneissa kertomuksissa löytääkseni mahdollisia yhtymäkohtia. Prosesseja lähestyin toimijoiden toimien ja tunteiden kautta.

Kirjallisesta aineistosta sai sellaisen kuvan, että onnistuneissa kertomuksissa asiakkaat olivat yhteistyöhaluisia ja keskustelevia ja pohtiva prosessi lähti käyntiin. Prosessissa asiakkaalta odotettiin avointa puhetta, tilanteensa ja valmiuksiensa pohdintaa sekä asioiden pohdintaa ja käsittelyä tunnetasolla.

Adoptioeuvontaprosessin aikana asiakkaan odotettiin kypsyvän sekä miettivän, harkitsevan, refleктоivan, kuuntelevan, ymmärtävän ja tajuavan asioita. Onnistuneissa kertomuksissa voitiin asiakkaissa havaita myös nöyryyttä, kun taas epäonnistuneissa kertomuksissa asiakkaita ei koettu yhtä yhteistyöhaluisiksi. Sosiaalityöntekijät näkivät roolinaan auttaa asiakkaita eteenpäin prosessissa ja nostaa esiin asioita keskusteltaviksi. Joissakin epäonnistuneissa kertomuksissa sosiaalityöntekijät kokivat, että asiakkaat näkivät heidät vihollisina tai esteinä adoptio-oikeutta anoessaan. Sellaisissa tapauksissa kommunikatio ei toiminut asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä, ja tuolloin myös luottamus puuttui.

Päätin keskittyä odotetun prosessin edellytyksiin onnistuneissa kertomuksissa ja lähemmin tarkastella sosiaalityöntekijän odotuksia sekä mahdollisia riskitiritoja asiakkaan odotuksiin nähden. Etsin vastauksia kysymyksiin: Mitkä ovat lausumattomat odotuksemme ja mitä on suoraan lausuttu? Miltä tilanne voi näyttää asiakkaan näkökulmasta? Valtasuhde sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä herätti myös kysymyksiä, kun odotettiin avointa yhteistyötä ja kommunikointia, jotka vaikuttivat olevan prosessin edellytyksiä. Tämä johti minua eteenpäin ja aiheutti sen, että en kiinnostunut ainoastaan asiakkaan ominaisuuksista vaan myös siitä, mitkä sosiaalityöntekijän ominaisuudet ja valmiudet ovat tärkeitä.

Kertomuksista tehdyn analyysin perusteella muodostuivat kysymykset, joita käytin fokusryhmähaastatteluissa. Kertomuksista ilmenneitä teemoja ja yhteyksiä vertasin kysymyksiin, joita olin prosessin alussa itselleni muotoillut. Ryhmähaastattelujen kysymykset olivat sovelluksia niistä, mitä Bloor ym. (2001, 43–44) kutsuvat arvojärjestysharjoituksiksi ja vinjeteiksi. Arvojärjestysharjoituksessa ryhmä saa itse tuottaa tärkeitä kohtia ja sitten asettaa ne arvojärjestykseen keskustelun stimuloimiseksi. Vinjetit ovat sitä vastoin hypoteettisia tilanteita, jotka ovat tuttuja osallistujille työstä ja joita seuraa kysymys siitä, miten tilanne jatkuu. (Bloor ym. 2001, 44–45.)

Koska fokusointiharjoitusten valinnan tulee perustua empiriseen päätökseen ja pilotointiin (Bloor ym. 2001, 48), päätin kokeilla kysymyksiä viiteryhmässä, ennen kuin käytin niitä ensimmäisessä haastattelussani. Haastattelun aikana kysymykset elivät, ja ne sopeutettiin myös ryhmän koon mukaan. Kysymykset perustuivat osittain aikaisempiin haastatteluihin.

Toisessa vaiheessa suoritin analyysin fokusryhmähaastatteluista. Sitä mukaa kun sain haastattelut kirjallisessa muodossa, luin tekstit läpi perusteellisesti ja aloitin avoimen koodauksen. Aikaisemmin muotoilemani kysymykset ja teemat, jotka minulla oli kertomuksista, toimivat alustavana jakona. Etenin aika nopeasti analyysiin, joka perustui intuitiooni. Analyysissäni pitäydyin deskriptiivisellä tasolla, jossa tulkinnalla ei ole vahvaa roolia. Tämä antaa perustavan kuvan ja auttaa hahmottamaan tutkitun materiaalin. Etsin materiaalista pääasiassa yhtäläisyyksiä enkä niinkään erilaisuuksia, koska tarkoituksenani oli löytää hyviä ja toimivia malleja. (Eskola & Suoranta 1998, 140–153.)

Haastattelujen analysoinnissa teemat, joita päätin lähemmin tarkastella, olivat odotukset, tekijät, joiden katsottiin olevan vahvuuksia tulevassa adoptiovanhemmuudessa, adoptiovanhemmuuden riskit tai varoitusmerkit, eettisesti vaikeat kysymykset, sosiaalityöntekijän tietopohja ja valmiudet. Vahvuuksia ja heikkouksia sekä eri ominaisuuksia tarkastelin eri toimijoiden näkökulmasta, mutta myös esteinä tai mahdollisuuksina prosessissa. Tarkastelin sen prosessin edellytyksiä, jota pidettiin onnistuneen neuvonnan mittana. Samalla tutkin prosessin esteitä, kuten esimerkiksi valtaulottuvuutta.

5.4 Henkilökohtaisia pohdintoja tutkimusprosessista

Olen itse työskennellyt sosiaalityöntekijänä adoptioneuvonnan parissa Pelastakaa Lapset ry:ssä vuodesta 2002. Tämä tutkimus antoi minulle kaipaamani mahdollisuuden pysähtyä pohtimaan omaa työtäni. Muutos sosiaalityöntekijän käytännönläheisestä ja hektisestä työstä tutkijasosiaalityöntekijäksi ei ollut aina helppoa. Vaikka suurella innolla ja kiinnostuksella aloitin tieni, tajusin nopeasti, että kaikki prosessit vaativat aikaa. Samalla kun olen itse kypsynyt vuoden aikana, näin on käynyt myös tutkimukselle. Ajatustavan muuttaminen konkreettisemmasta abstraktimmalle tasolle kesti aikansa. Alussa minulla oli tarve löytää käytännöllisiä ja konkreettisia työvälineitä työhön, joka välillä tuntui vaikealta. Henkilökohtainen lähtökohta oli joissakin asiakastapauksissa avuttomuus ja voimattomuus tietää, mikä on oikein ja mikä väärin. Toisinaan tuntui siltä, että tarvittavia suuntaviivoja ja kehyksiä ei ollut saatavilla. Yhtenä liikkeelle panevana voimana oli halu kuvata, mihin työ perustuu, ja lisätä ymmärtämystä sitä kohtaan.

Kun syventyy adoptiotutkimukseen, huomaa nopeasti, että suurin osa siitä, mitä on tehty, koskee adoptiolapsen sopeutumista eri näkökulmista katsoen. Koska aluetta on hyvin vähän tutkittu sosiaalityön kannalta, ensimmäinen vaikeus oli sijoittaa ongelman muotoilu suurempaan teoreettiseen viitekehukseen sosiaalityön ja käytäntötutkimuksen puitteissa. Kesti jonkin aikaa irrottautua perinteisestä adoptiotutkimuksesta ja laajentaa perspektiiviä alueelle, jota on hyvin vähän tutkittu. Samalla tutkimuksesta tuli merkityksellisempi ja toisella tavalla mielenkiintoinen.

Käytäntötutkimus sinänsä ja käyttämäni menetelmät ovat olleet minulle uusia. Lähestyttyäni ensin tutkimusta perinteisemmällä tavalla olen iloinen siitä, että päätin siirtyä reflektiivisempään ja epäsuorempaan tapaan lähestyä aineistonkeruuta. Kuten olin aavistanut, sosiaalityöntekijöiden motivoiminen kirjoittamaan ei ollut kovin helppoa. Riemann (2005) on havainnut vaikeuksia ja esteitä kirjoittamisessa. Kirjoittaminen omista kokemuksista voidaan hänen mukaansa kokea epätieteellisenä ja subjektiivisena. Myös opiskeluun liittyvät vaatimukset kirjoittaa korrektia kieltä voivat tuntua esteeltä. Mitä minun tutkimukseeni tulee, luulen, että myös sosiaalityöntekijöiden ajanpuute vaikutti siihen, että kirjallinen aineisto jäi niin suppeaksi ja osittain pinnalliseksi. Jotkut sosiaalityöntekijät ilmoittivat kiinnostuksensa osallistua, mutta eivät koskaan ehtineet. Vaikuttaa siltä, että menetelmä, jolla kerättiin kirjallisia kertomuksia, ei ollut tarpeeksi motivoiva. Kriittiset tapahtumat eivät myöskään toimineet sellaisena reflektiivisenä menetelmänä kuin olin ajatellut. Osallistuminen fokusryhmiin sen sijaan oli asia, jonka sosiaalityöntekijät kokivat mielenkiintoiseksi ja positiiviseksi. Sosiaalityöntekijöiltä kerätyt kertomukset kriittisistä tapahtumista eivät yksinään olleet tarpeeksi syvällisiä antaakseen kuvan siitä, mihin adoptioneuvontatyö perustuu. Syvällisyys ja reflektio tulivat esiin vasta fokusryhmähaastatteluissa. Näin ollen pelkästään kertomusten kerääminen ei olisi antanut aineistoon tarpeeksi syvyyttä.

Aineiston riittävyteen liittyvänä voidaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa puhua saturaatiosta, joka merkitsee tilannetta, jossa aineisto alkaa toistaa itseään. Ajatuksena on, että tietty aineistomäärä riittää teoreettisen peruskäytännön osoittamiseen tutkimuskohteesta. (Eskola & Suoranta 1998.) Aineistoni saavutti yllättävän nopeasti saturaatiopisteen, ja eri haastattelut antoivat sitten vain vivahteita samasta ilmiöstä. Oli hämmästyttävää, että eri fokusryh-

missä tuotetut aineistot olivat niin samanlaisia, vaikka kysymykset asetettiin vähän eri tavalla ja eri näkökulmista. Jälkeenpäin mietin, miten paljon itse ohjasin aineistoa, jonka fokusryhmät tuottivat asettamillani kysymyksillä. Aineisto oli kaikissa haastatteluissa hyvin samanlaista riippumatta kysymysten muotoilusta. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät olivat hämmästyttävän yksimielisiä siitä, mitkä asiat koettiin tärkeiksi työssä. Tämä puhuu sen puolesta, että käytetty työtapa vaikuttaa toimivalta ja perustuu pitkään kokemukseen ja tietoon. Haastatteluissa esiin tullut syvyys ei perustunut haastatteluihin osallistuneiden ristiriitaisiin mielipiteisiin, vaan etupäässä osallistujien keskinäisiin toimiviin ja pohdiskeleviin keskusteluihin, jotka antoivat aineistolle syvyyttä. Menetelmistä johtuen yksittäisten sosiaalityöntekijöiden mielipiteet ja arvot eivät niinkään tulleet esiin, vaan kysymys oli yhteisestä tiedosta.

Tutkimuksen kanssa olen työskennellyt samanaikaisesti adoptioneuvontatyössä ja näin ollen olen koko ajan säilyttänyt yhteyden kenttään. Luulen, että tämä yhteys on ollut tärkeä ja että minulle on ollut antoisaa olla osa käytännön työssä työskentelevää työryhmää ja samalla toimia tutkijana. Yhteyden säilyttäminen ammattikäytäntöön on ollut hyvä asia, joskin se samalla on osittain hajottanut energiaani ja ollut aikaa vievää, koska olen ollut osa kahta työryhmää.

Asemani sosiaalityöntekijänä, jolla on kokemusta adoptioneuvonnasta, heijastuu varmasti aineistoon siinä, miten informaatiota ja kokemuksia tuotiin esiin ja miten niistä keskusteltiin. Osallistujat lähtivät siitä, että minä tiesin, mistä on kysymys ja mihin he viittasivat. Tämä on voinut johtaa isompaan aineistoon, mutta samalla itsestänselvyyksiä ja lausumattomia sääntöjä saattoi jäädä avaamatta, koska olin osa ryhmää. Aineistossa kuvastuu yhteinen kieli, yhteinen ammattikieli, mikä osoittaa, että roolillani käytäntötutkijana, jolla on sama käytännön kokemus, oli vaikutusta. Koska tarkoituksena ei ollut, että pysyisin neutraalina tarkastelijana, vaan osana tietotuottajia, tämä ei ole ongelma.

Lopulta osoittautui, että ympyrä on sulkeutumassa ja kentältä tulee toiveita käytännön työvälaineistä haastaviin tilanteisiin työssä, mitä tämä tutkimus ei suoranaisesti anna. Samanlainen pyrkimys löytää oikeita vastauksia eettisiin kysymyksiin, kuin minulla itselläni oli, voidaan tunnistaa, samoin kuin vai-

keus hallita epävarmuutta. Samalla kun kysymyksiin saadaan vastauksia, herää uusia kysymyksiä, ja taas ollaan samojen kysymysten äärellä kuin aloitettaessa.

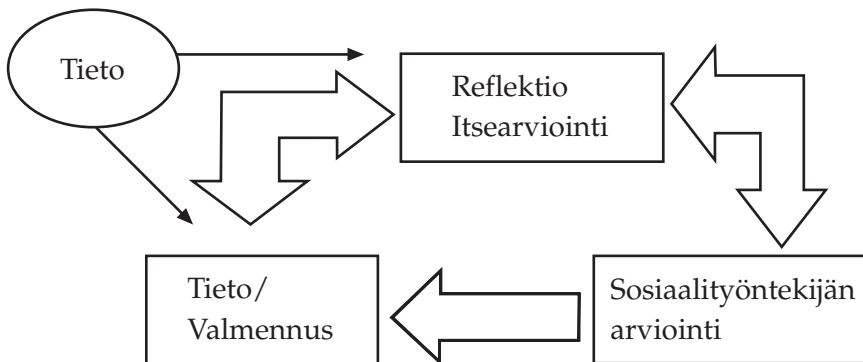
Kysymyksenasetteluni oli aika laaja, eikä aineisto vastannut kaikkiin kysymyksiini. Aikakehyksessä tutkimuksesta tuli deskriptiivinen tutkimus adoptioneuvontatyöstä, mikä merkitsee, että syvempi analyysi voisi tuoda asiaan uusia näkökulmia. Raportti muotoiltiin adoptioneuvontatyön kuvaukseksi, ja tulosten kriittinen pohdinta jätetään osittain lukijalle. Tarkoitukseni tuli kuvata vahvasti juurtunutta tapaa työskennellä adoptioneuvonnan parissa, mikä osoittautui pohjautuvan sekä kokemukseen että teoriaan. Tulosten esittelyssä luvuissa 6–8 olen pyrkinyt käsitteellistämään työtä koskevan tiedon, mikä mahdollistaa dialogin ja tulosten kriittisen pohdinnan.

6

Prosessiluontoinen neuvonta

Neuvonnan prosessiluontoisuus tuli selvästi esiin kriittisissä kertomuksissa. Kertomuksissa käsiteltiin usein kokonaista adoptioeuvontaprosessia yhtenä kriittisenä tapahtumana, mikä osoittaa, että se nähdään yhtenäisenä prosessina eikä tiettyinä joukkona tapaamisia, jotka eivät läheisesti liity toisiinsa. Neuvonnan tavoitteena ja tarkoituksena osoittautui olevan avoin yhteistyö, joka mahdollistaa asiakkaalle pohdiskelevan prosessin. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä dialogissa, jonka tämä yhteistyö sai aikaan, käsiteltiin muun muassa asiakkaan toiveita, tarpeita, tunteita ja pelkoja. Tämä prosessi mahdollistaa valmistautumisen adoptiovanhemmaksi. Useimmat sosiaalityöntekijät kertoivat kertomuksissa vain vähän omista tunteistaan, mutta huolta ja epäonnistumisen tunnetta syntyi silloin, kun asiakas ei ollut valmis ryhtymään prosessiin, johon hänen odotettiin osallistuvan.

Sosiaalityöntekijät kokevat, että kolme elementtiä, valmennus, itsearviointi ja sosiaalityöntekijän arviointi, limittyvät pitkälti toisiinsa ja niitä on vaikeita erottaa. Nuo kolme elementtiä nähtiin piirinä, jossa asiakas suhteuttaa saamansa tiedon adoptiolapsesta ja adoptiovanhemmuudesta (valmennus) omaan tilanteeseensa (itsearviointi), minkä perusteella sosiaalityöntekijä luo käsityksensä asiakkaan tilanteesta ja valmiuksista (arviointi). Tämä piiri jatkaa pyörimistään koko prosessin ajan. Adoptioeuvonnasta tulee näin ollen sekä asiakkaalle että sosiaalityöntekijälle prosessi, jossa nämä kolme elementtiä käyvät käsi kädessä. Prosessia voidaan kuvata seuraavasti:

Kuvio 2 Neuvonnan kolme elementtiä

Sosiaalityöntekijä kokee tehtäväkseen välittää realistisen kuvan haasteista, joita adoptioperhe voi kohdata lapsen kasvuaikana, jos adoptoijat eivät ole hankkineet tätä tietoa muualta. Joskus on varottava antamasta liian negatiivista ja ongelmakeskeistä kuvaa adoptiosta, mutta ei myöskään pidä idealisoida kuvaa adoptiovanhemmuudesta. Sosiaalityöntekijästä riippuu paljon, millaisen sävyn neuvonta saa.

Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei kokenut, että neuvonta sinänsä antaa kaiken sen tiedon, jota asiakkaat tarvitsevat valmistautuessaan adoptiovanhemmuuteen. Myös eri valmennuskurssien, kirjallisuuden ja vertaisryhmien sisällyttäminen piiriin koettiin tärkeäksi. Kaikilla sosiaalityöntekijöillä oli positiivinen asenne valmennuskursseihin, ja he näkisivät mielellään, että nämä jollakin tavalla sisältyisivät adoptioprosessiin, mutta osa näki arvioinnin ja valmennuksen olevan niin kytkettyinä toisiinsa, että niitä olisi vaikea erottaa. Prosessin aikana katsottiin tärkeäksi asiakkaille osallistua esimerkiksi adoptiovanhempien tapaamisiin tai ryhmiin, joissa he voisivat pohtia adoptioon liittyviä kysymyksiä ilman arvioijan läsnäoloa. Ryhmiin osallistumista perustellaan sillä, että ne ovat hyödyksi asiakkaalle, vaikkakaan eivät vähennä sosiaalityöntekijän työtä.

Sosiaalityöntekijät, joilla on kokemusta erilaisista valmennusryhmistä, ovat sitä mieltä, että ryhmissä korostetaan informaatiota ja valmennusta enem-

män, kun taas henkilökohtaisessa neuvonnassa arviointi saa enemmän tilaa. Mäkipään (2005) adoptioneuvojien työtä ohjaavia virallisia tekstejä koskevan analyysin mukaan neuvonnan sävy on pedagoginen ja tunteet pois jättävä. Sosiaalityöntekijöiden työtapa kertoo osittain muuta, koska informaatio ja tietoulottuvuus eivät heidän puheessaan ole keskeisessä asemassa. Tämä ulottuvuus tuli esiin ainoastaan tapauksissa, joissa adoptoijilla ei ole kiinnostusta hankkia tietoa, ja sosiaalityöntekijä näkee tämän riskitekijänä. Sen sijaan sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että asiakkaat prosessoivat informaatiota erityisesti tunnetasolla ja suhteessa omaan tilanteeseensa, eivätkä ota sitä vastaan tietopakettina. Kysymyksessä on tieto, jota tulee sulattaa ja suhteuttaa omaan tilanteeseen, jotta se olisi hyödyksi.

Reflektiivisen itsearvioinnin onnistumiseksi neuvontaan vaaditaan aikaa ja optimaalisesti myös sosiaalityöntekijän ja adoptoijan välistä luottamusta. Sosiaalityöntekijät katsoivat tehtäväkseen auttaa adoptoijaa antamalla työvälaineitä itsearviointiin. Usein asiakas saattaa saada oivalluksia itsestään käymällä läpi omaa taustaansa, motiivejaan tai parisuhdettaan. Osalle voi olla suurta hyötyä näistä työvälaineista ja keskusteluista, joita sosiaalityöntekijät tarjoavat. Nämä tilanteet tuntuvat sosiaalityöntekijöistä usein palkitsevilta. Itsearvioinnin katsottiin toimivan parhaiten Pride-valmennuksessa, jossa itsearviointi on malliin sisäänrakennettuna. Miten itsearviointi näkyy tai ilmenee henkilökohtaisessa neuvonnassa, jäi aineistossa hieman epäselväksi.

Sosiaalisen selvityksen tekeminen perheen tilanteesta sekä toisaalta myös adoptoijien valmiuksista ja kyvyistä, vaatii paitsi runsaasti biografista tietoa adoptoijista myös asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä yhteispeliä. Tässä edellytetään, että adoptoijat ovat avoimia ja valmiita kertomaan itsestään ja että sosiaalityöntekijä on avoin ja tarkkaavainen. Sosiaalityöntekijän tekemä arvio perustuu pitkälti verbaaliseen, mutta myös ei-verbaaliseen informaatioon, jota asiakas jakaa sosiaalityöntekijän kanssa vuorovaikutuksessa ja keskusteluissa. Arviointi tapahtuu keskusteluissa asiakkaan kanssa, eikä loppuarviointina kaiken neuvonnan aikana kerätyn informaation perusteella.

Arviointia ei voi suorittaa, jos asiakas ei ole valmis käymään läpi henkilökohtaisia asioita ja keskustelemaan niistä. Mutta tätä kykyä käydä läpi ja pohdiskella asioita ei nähdä esteenä pelkästään prosessissa, vaan myös riskinä adoptiovanhemmuudessa. Oletetaan, että jos asiakas ei ole sinut itsensä ja

taustansa kanssa, hänen on vaikea hyväksyä ja käsitellä lapsen taustaa ja kohdata näitä asioita. Kaikki eivät ole valmiita tähän eivätkä näin ollen myöskään neuvontaprosessiin. Kysymykseksi nousee tässä tapauksessa, ovatko he valmiita käsittelemään adoptiolapsen toisinaan hyvinkin vaikeata taustaa.

Prosessi edellyttää myös tiettyä verbaalisuutta, yhteistyökykyä ja joustavuutta sekä asiakkailta että sosiaalityöntekijöiltä. Sosiaalityöntekijät ovat valmiit auttamaan asiakkaita eteenpäin omassa prosessissa, mutta ideaalitapauksessa asiakkaat itse kuitenkin ylläpitävät prosessia hankkimalla itse tietoa ja kokemuksia sekä keskustelemalla. Katsottiin, että yhteistyökykyä sosiaalityöntekijän kanssa neuvontaprosessin aikana voidaan pitää jonkinlaisena osoituksena adoptioijan kapasiteetista tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa lapsen asioissa myös myöhemmässä vaiheessa.

Asiakkaan tulee itse viedä prosessia eteenpäin ja sopia seuraavasta tapaamisesta sosiaalityöntekijän kanssa. Tämä voidaan nähdä epäsuorana tapana tarkastaa, onko asiakas kiinnostunut jatkamaan. Jos asiakkaalle heti alussa annetaan tieto, että prosessin voi keskeyttää missä vaiheessa tahansa ja pidentäviä ajatustaukoja voidaan pitää, annetaan myös asiakkaalle enemmän liikkumisen vapautta prosessissa. Sosiaalityöntekijä pyrkii etenemään asiakkaan tahtiin niin paljon kuin oma työtilanne sallii. Tämä ei merkitse suostumista liian nopeaan etenemiseen, vaan sitä, että joka tapaamiskerralla voidaan kuulostella, miltä tuntuu, koska asiakas tai sosiaalityöntekijä ei voi alussa tietää, miten nopeasti voidaan edetä.

Prosessi vaatii aikaa, ja sosiaalityöntekijä kokee, että aika tekee hyvää monelle adoptiojalle. Sitä vastoin on myös paljon asiakkaita, jotka ovat edenneet pitkälle prosessissaan jo aloittaessaan neuvonnan. Merkkejä siitä, että adoptiojassa on tapahtunut prosessi, voi olla realististen faktatietojen vastaanottavuus vastakohtana idealistisen positiiviselle asenteelle adoptiovanhemmuutta kohtaan. Myös merkit siitä, että asiakas uskaltaa nähdä omat heikkoutensa ja tajuaa haasteet, joita tehtävä tuo mukanaan, voivat johtaa tilapäiseen epävarmuuteen vastakohtana erittäin varmalle tunteelle alussa. Samalla ilmeni, että sosiaalityöntekijä kokee tarvitsevansa itse aikaa voidakseen kirjoittaa lausunnon. Varmuus asiakkaan soveltuvuutta koskevassa arvioinnissa vahvistuu usein juuri tuon jakson aikana sosiaalityöntekijän huomattessa, että

asiakas itse käy asioita läpi. Myös todennäköisyys havaita jotain sellaista, mitä asiakas yrittää peittää, kuten esimerkiksi konflikteja avioliitossa, lisääntyy pidemmän prosessin aikana. Näin ei ole kysymys vain asiakkaan, vaan myös sosiaalityöntekijän prosessista. Puolen vuoden prosessin katsottiin olevan hyvin lyhyt aika, mitä tulee adoptoijiin, jotka toivovat ensimmäistä adoptiolastaan. Vähän pidemmän prosessin aikana myös ne asiakkaat putoavat pois, jotka hetken mielijohteesta ovat päättäneet adoptoida, samoin ne, joiden motiivit eivät ole täysin harkittuja.

Sosiaalityöntekijät puhuivat uskaltamisesta adoptoijana heittäytyä prosessiin. Hyvänä merkinä pidettiin, että asiakkaan itsekritiikki ja myös epävarmuus lisääntyvät jossakin vaiheessa ja että he uskaltavat epäröidä ja kyseenalaistaa päätöstään. Merkki pohdinnasta oli, että asiakkaat kyseenalaistivat, keskustelivat ja tarkastelivat tietoa sekä suhteuttivat sen itseensä ja tilanteeseensa. Oman tilanteen pohdinta ei aina johda siihen, että asiakas haluaa jatkaa adoptioprosessia, ja kaikki adoptioneuvonnat eivät näin ollen pääty adoptioniin. Joissakin tapauksissa adoptioneuvonta ja sen aloittamat prosessit johtavat siihen, että valitaan elämä ilman lasta, palataan lapsettomuushoitoihin tai toisinaan jopa päädytään avioeroon. Adoptioneuvontatyö voi myös olla adoptoijan auttamista luopumaan unelmastaan saada lapsi tai tajuaamaan, että adoptio ei ole oikea vaihtoehto hänelle, ja näissä tapauksissa neuvonnan voidaan katsoa onnistuneen juuri tämän henkilön osalta. Toisinaan sosiaalityöntekijä oli tällaisessa tapauksessa nähnyt merkkejä tästä jo ennen kuin asiakas itse oivalsi sen, mikä voi aiheuttaa konflikteja. Myös sosiaalityöntekijä voi prosessin aikana päätyä lopputulokseen, että adoptoija ei ole soveltuva adoptiovanhemmaksi.

6.1 Perustan luominen

Sosiaalityöntekijän ensimmäinen tehtävä on luoda kontakti sekä avoin ja luottamuksellinen ilmapiiri, joka mahdollistaa yhteistyön. Ensimmäiset tapaamiset, jolloin luodaan pohja yhteistyölle, katsotaan tärkeimmiksi. Koska osa asiakkaista on hermostuneita ennen ensimmäisiä tapaamisia, sosiaalityöntekijät toivovat voivansa luoda sellaisen ilmapiirin, että asiakkaat tulevat mielellään uudestaan. Luottamuksellinen ilmapiiri mahdollistaa aikaisem-

min mainitun prosessin, jossa myös oletetaan, että asiakas uskaltaa puhua tunteista, peloista ja heikkouksista.

Eri osapuolten odotusten läpikäyminen heti neuvonnan alussa voi toimia hyvin luottamuksen rakentamisessa. Myös valtasuhteet voi olla hyvä ottaa keskusteltaviksi. Silloin on aina mahdollisuus palata näihin asioihin, jos yhteistyö jostakin syystä ei toimi. Neuvontaprosessi voi kaikin tavoin olla hyvin vieras asiakkaalle, ja voi kestää jonkin aikaa, ennen kuin hän saa otteen tilanteesta, miten kontekstissa toimitaan ja mitkä odotukset ovat. Luottamuksen saavuttamiseksi sosiaalityöntekijän tulee voida perustella, miksi joitakin asioita käsitellään ja miksi ne ovat tärkeitä. Tämän tekemiseksi hänen tulee myös itse sisäistää ja ymmärtää niiden merkitys.

Sosiaalityöntekijät korostavat sitä, että kaikki perheet ovat erilaisia ja että tarpeet ja työtavat ovat yksilöllisiä. Jotkut asiakkaat ovat valmiita keskustelemaan henkilökohtaisista ja arkaluontoisista asioista yllättävän aikaisessa vaiheessa, kun taas toisilla kestää pitkään, ennen kuin he ovat siihen valmiit. Adoptioneuvonta ei koskaan voi olla rutiinityötä, koska aina lähdetään perheen omasta tilanteesta.

Sosiaalityöntekijät toteavat, että suurin osa asiakkaista on hyvin avoimia ja hämmästyttävän yhteistyöhaluisia sen jälkeen, kun kontaktit on luotu. He ovat valmiit puhumaan myös vaikeista asioista avoimesti ja rehellisesti. Vaikka kaikkien asiakkaiden kanssa ei päästä ideaaliseen yhteistyöhön, tämä ei ole neuvonnassa ehdoton edellytys, mutta tarvitaan tarpeeksi hyvä yhteistyö, niin että sosiaalityöntekijä pystyy tekemään arvion.

6.2 Toive lapsesta

Kaikki perheet ja asiakkaat ovat ainutkertaisia, ja sosiaalityöntekijät totesivat, että miten paljon tahansa on kokemusta, perheet ovat kuitenkin aina erilaisia. Näin ollen asiakkaiden odotukset ja ennakkokäsitykset adoptioneuvonnasta ovat yhtä vaihtelevia kuin perheetkin. Yritän tässä tunnistaa muutamia tyyppillisiä piirteitä odotuksissa, joita sosiaalityöntekijä kohtaa asiakkaassa ja jotka voivat vaikeuttaa yhteistyötä, jos niitä ei yhdessä käydä läpi.

Asiakkaan tarkoitus hänen ottaessaan yhteyttä sosiaalityöntekijään on usein toive lapsesta. Tämä on tietenkin aivan oikea lähtökohta, mutta se, mitä sosiaalityöntekijä pystyy tarjoamaan, on raskas prosessi, jossa asiakkaan oletetaan olevan aktiivinen ja pohtivan omaa elämäänsä. Lopputuloksena on, että asiakas harvoin saa juuri sitä, mitä ”tilaa”. Adoptioijan lähtökohtana on myös usein positiivinen odotus adoptiovanhemmaksi tulemisesta, kun taas sosiaalityöntekijä voi pitää tehtävänäään horjuttaa idealisoitua kuvaa adoptiovanhemmuudesta. Jos toiveena on lisäksi lapsen saaminen mahdollisimman nopeasti, pohja konfliktille on luotuna. Tämän päivän yhteiskunnassa, jossa kaiken on oltava tässä, nyt ja heti, adoptioijilla on usein kiire. Jotkut ovat läpikäyneet lapsettomuushoitoja monen vuoden ajan, ja toive lapsesta perheessä on ollut jo pitkään olemassa, ennen kuin adoptioprosessi aloitetaan. Adoptioijat ovat myös usein tietoisia pitkistä odotusajoista ja koko prosessin pituudesta, ennen kuin lapsi voidaan ottaa vastaan, sen jälkeen, kun hakemus on lähetetty lapsen kotimaahan.

Toisilla adoptioneuvonnan aloittavilla on paljon tietoa adoptiosta ja myös siitä, mihin neuvonta konkreettisesti perustuu. On kuitenkin tärkeää käydä heidän kanssaan läpi neuvonnan tarkoitus ja asiakkaaseen kohdistetut odotukset. Osa taas tietää hyvin vähän ja haluaa lisää tietoa adoptiosta. Joillakuilla ei ehkä ole lainkaan käsitystä siitä, mistä adoptioneuvonnassa on kysymys, ja he voivat termin ”neuvonta” perusteella odottaa prosessin perustuvan siihen, että heille annetaan informaatiota adoptiosta ja siihen liittyvistä kysymyksistä, vaikka he eivät ole valmistautuneet itse olemaan aktiivisesti mukana prosessissa.

Toiset näkevät adoptioprosessin byrokraattisena askeleena matkalla adoptioon, jonka he haluavat käydä läpi mahdollisimman nopeasti ja helposti. He voivat kokea vaiheen pakkona tai muodollisuutena, jonka he haluavat tehdä omilla ehdoillaan. Joillakin voi myös olla negatiivisesti väritynyt kuva neuvonnasta muiden kertomien tai heidän itsensä lukemien kokemusten perusteella. He voivat pitää neuvontaa turhana tarkastuksena ja tunkeiluna yksityiseen perhe-elämään. Monet ovat jo lääkinnällisissä lapsettomuushoidoissa saaneet kokea tunkeutumista erittäin yksityiselle alueelle, ts. perheen perustamiseen. Se, että asiakas on aikaisemmin kokenut tunkeilua yksityiselä-

määnsä, voi toisaalta myös aiheuttaa, että hänen on helpompi avautua näissä asioissa.

Eri osapuolten odotusten väliset ongelmat voidaan voittaa käymällä odotukset tarkkaan läpi. Sosiaalityöntekijä ei voi lähteä siitä, että asiakas tietää, mihin adoptioneuvonta perustuu. Haastatteluista ilmeni myös, että ei edes sosiaalityöntekijä, joka työskentelee muiden tehtävien parissa, aina ymmärrä tai tiedä, mihin prosessi perustuu. Silloin ei voida odottaa, että asiakaskaan heti ymmärtäisi. Millaista prosessia tai pohdintaa odotetaan, pitäisi myös sosiaalityöntekijän pystyä verbalisoimaan asiakkaan ymmärtämällä kielellä. Usein sosiaalityöntekijän käsitemaailma on toisella alalla työskentelevälle asiakkaalle täysin vieras. Tämän verbalisoimiseksi vaaditaan, että sosiaalityöntekijä on itse pukenut sanoiksi odotuksensa ja asiakkaaseen liittyvät vaatimukset.

Sosiaalityöntekijät kokivat, että erityisesti silloin, kun perheet toivovat toista tai kolmatta lasta, voivat neuvontaan liittyvät odotukset olla erilaiset asiakkaalla ja sosiaalityöntekijällä. Asiakas kokee käyneensä jo läpi prosessin ja toivoo toisen lapsen saamista mahdollisimman pian. Sosiaalityöntekijä sitä vastoin näkee perheen muuttuneen tilanteen, josta on tehtävä uusi arviointi ja jossa resurssit usean lapsen hoitoon arvioidaan. Kahdesta on tullut kolme, ja perhekuvio on ihan erinäköinen verrattuna edelliseen selvitykseen, minkä vuoksi perhedynamiikka ja sisarusuhteet ovat tärkeitä asioita. Sosiaalityöntekijät pyrkivät myös näkemään tilanteen perheessä olevan lapsen näkökulmasta ja adoption vaikutuksen häneen.

6.3 Aktiivinen asiakas

Aineistosta ilmeni, että sosiaalityöntekijöillä on asiakkaisiin nähden useita odotuksia, joista jotkin ovat useammin, toiset harvemmin mainittuja. Ihanneasiakkaana nähdään aktiivinen asiakas, joka sopeutuu asiakasrooliinsa ja on valmis avoimeen yhteistyöhön. Asiakkailta edellytetään omaa aktiivisuutta prosessin viemisessä eteenpäin sekä kapasiteettia ja halua keskustella tilanteestaan refleктоimalla sitä. Tiettyä aktiivisuutta odotetaan asiakkaalta myös adoption liittyvän informaation etsimisessä ja vähintään puolisoiden välistä keskustelua asioista. Asiakkaalle kysymys näyttää olevan tasapaino-
luu aktiivisena olemisen ja pysähtymisen välillä. Suorittaminen ja pinnallinen

aktiivisuus tiedon hankkimisessa, mutta haluttomuus prosessoida tietoa katsottiin syyksi pysähtyä.

Selvästi havaittu odotus oli, että asiakas neuvontaprosessin aikana heittäytyy prosessiin, jossa hän pohtii taustansa ja sen merkitystä vanhemmuuteen, nykyistä tilannettaan, adoptoinnin motiivia ja tulevaa rooliansa adoptiovanhempana. Tämän tekeminen tunnetasolla koettiin tärkeäksi. Sosiaalityöntekijä odottaa myös, että ilmapiiriä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän tapaamisissa leimaa yhteistyöhalukkuus, tasa-arvo ja rehellisyys, riippumatta vallitsevasta valtarakenteesta. Asiakkaan odotetaan pysähtyvän, ajattelevan ja pohtivan asioita. Myös tiedon tai uusien perspektiivien ja ajatusten vastaanottavuutta odotetaan kaikkietävän asenteen vastakohtana. Tämä vastaanottavuus tuli esiin varsinkin niissä tapauksissa, joissa sosiaalityöntekijä koki adoptioijan kuvan esimerkiksi adoptiolapsesta tai adoptiovanhemmuudesta olevan epärealistinen.

Vaikuttaa siltä, että reflektiivinen kyky ei voi olla adoptioijiin kohdistuva vaatimus, mutta se on selvästikin toivottava. Asiakkaat, joita sosiaalityöntekijät kohtaavat adoptioeuvontatyössä, ovat usein hyvin koulutettuja henkilöitä, jotka ovat taloudellisesti ja sosiaalisesti hyvässä asemassa. Näiltä adoptioijilta odotetaan tulevana adoptiovanhempina pohdintakykyä ja kapasiteettia prosessiluontoiseen työtapaan. Sitä vastoin kaikki eivät ole tottuneet puhumaan itsestään, ja tilanne saattaaakin tuntua heistä uudelta ja vieraalta. Asiakkaalla, joka mahdollisesti on asemassa, jossa itse käyttää valtaa, voi olla vaikeuksia sopeutua asiakkaan rooliin. Asiakkaan rooliin sopeutuminen merkitsee sosiaalityöntekijöiden mukaan avoimuutta, vastaanottavuutta, kykyä pysähtyä ja jonkin verran nöyryyttä. Asiakas, joka on tottunut käyttämään valtaa ja hallitsemaan tilanteita, voi aktiivisesti pyrkiä kaatamaan valtasapainon taapamisessa ja ohjata keskustelua ja neuvontaprosessia.

6.4 Kun odotukset eivät kohtaa

Mikä sitten voi olla syynä siihen, että yhteistyö ei suju? Kun sosiaalityöntekijän ja asiakkaan odotukset eivät kohtaa johtuen erilaisista odotuksista, näkökulmista tai kommunikaatiotavasta, sosiaalityöntekijä voi kokea turhautumista, epävarmuutta ja riittämättömyyttä. Tekijöitä, joita jotkut sosiaalityöntekijät ovat tunnistaneeet itsessään ja jotka ovat estäneet avoimuutta ja rehel-

listä kommunikaatiota, ovat olleet ennakkokäsitykset ja arvot, jotka tekivät kommunikaatiosta yksipuolista. Todettiin, että hyvän yhteistyön luomiseksi oli tärkeää kuunnella asiakasta tuomitsematta ja myös itse vastaanottaa ja reflektoida. Lisäksi sosiaalityöntekijän pätevyys, henkilökohtaiset ominaisuudet, työtapa jne. vaikuttivat prosessiin. Yhtenä syynä mainittiin se, mitä arkipäivässä kutsumme henkilökemiaksi, joka ei aina toimi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Sellaisissa tapauksissa sosiaalityöntekijä harkitsi työparin käyttämistä tai sosiaalityöntekijän vaihdon ehdottamista.

Suurin osa neuvonnasta tapahtuu sosiaalityöntekijän maalla, ts. sosiaali- tai adoptiotoimistossa. Sosiaalityöntekijät nostivat esille kotikäyntien tärkeyden ja adoptoijien tapaamisen kotioloissa. Kotikäynti voi toimia menetelmänä parantaa yhteistyötä, jos se tehdään oikeassa vaiheessa prosessia, koska kotikäynnit yleensä ovat välittömämpiä ja vapaampia. Toisinaan kuitenkin pitää varoa, ettei tunkeudu liian lähelle, mikäli luottamus ei ole vielä rakentunut, ja myös, ettei tule liian tuttavalliseksi hyvän kontaktin saamiseksi. Arvioinnin tulee olla mahdollisimman objektiivinen, ja se vaatii yhteistyöstä riippumatta tietyn etäisyyden voidakseen toteutua.

Avoin ja luottavainen ilmapiiri, joka mahdollistaa yhteistyön, tekee työn hedelmälliseksi kaikille osapuolille, ja sitä pidetään hyvänä merkinä. Useimmissa tapauksissa sosiaalityöntekijät kokevat, että asiakkaat ovat yhteistyöhaluisia ja avoimia. Liioiteltu halu olla sosiaalityöntekijän mieliksi ja valmiiksi mietityt vastaukset kaikkeen koetaan sen sijaan huolestuttavina, koska vuorovaikutuksesta puuttuu silloin aitous.

Sosiaalityöntekijät ovat tietoisia mahdollisesta jännityksestä neuvonnan alussa. Pelko tai jännitys voi johtua tietämättömyydestä ja epävarmuudesta, millaisia perheitä pidetään sopivina adoptioperheinä. Tilannetta voidaan helpottaa pyrkimällä keskustelemaan näistä kysymyksistä ja saavuttamaan luottamuksellinen suhde. Pidetään tärkeänä korostaa, että adoptoijia ei arvioida ihmisinä tai vanhempina, vaan tehdään kartoitus heidän kyvystään toimia vanhempina lastensuojelulapselle, jolla on erityistarpeita.

Kokemuksensa perustella sosiaalityöntekijät katsovat, että avoin keskustelu voi jäädä heikoksi tai sitä ei synny lainkaan, jos molemmat aviopuolisot eivät ole asiassa mukana tai jos heillä on asioita, joista he eivät halua puhua tai joi-

ta he yrittävät salata. Tämä voi tapahtua tiedostamattomalla tasolla, mutta se heijastuu haluttomuutena keskustella asioista ja käsitellä niitä. Myös passiivista tai aktiivista vastarintaa henkilökohtaisten asioiden käsittelemistä tai arvioinnin kohteena olemista kohtaan voi esiintyä. Sosiaalityöntekijät ymmärtävät, että tässä vaaditaan paljon asiakkaalta, ja toteavat, että kaikki eivät välttämättä ole valmiita tekemään selkoa elämästään tuntemattomalle henkilölle. Asiakas voi myös periaatteellisista syistä suhtautua arviointiin torjuvasti, minkä ylitse pitäisi päästä.

Mitä sitten voitaisiin tehdä yhteistyön sujumiseksi? Tärkeimmiksi koetaan asian ottaminen puheeksi sekä edellytysten ja odotusten läpikäyminen. Keskusteleminen tilanteesta, jossa sosiaalityöntekijä tuntee, että asiakas ei suostu yhteisyyöhön, voidaan kokea haavoittavana ja loukkaavana. Toimiva keino välttää asiakkaan loukkaamista ja luottamuksellisen asiakassuhteen rakentamisen pilaamista voisi olla nöyrä lähestymistapa, jossa otetaan puheeksi oma tapa asettaa kysymyksiä tai tehdä työtä. Asioiden rehellinen puheeksi ottaminen koetaan hedelmällisenä, koska se voi merkitä käännöskohtaa työssä, mutta se voi myös vaatia hienotunteisuutta ja varovaisuutta. Joistakin perheistä voi olla vaikea saada otetta ja vastakaikua. Silloin sosiaalityöntekijä joutuu miettimään vaihtoehtoisia strategioita ja uusia tapoja lähestyä asioita. Vaihtoehtoisten tapojen löytäminen voi olla aikaa vaativaa ja haastavaa.

Odotukset avoimuudesta ja yhteistyöstä liittyvät valtaulottuvuuteen, joka aina on läsnä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteessa. Olettamukset siitä, että asiakas on valmis kertomaan asioistaan ja avautumaan sosiaalityöntekijälle sekä halukkaasti prosessoimaan henkilökohtaisia asioitaan, heijastavat ajatusta, että vallan ei pitäisi estää asiakasta olemasta avoin. Valtaulottuvuutta ja sen ongelmallisuutta ei otettu suoranaisesti esiin yhdessäkään aineiston kertomuksessa, mutta aihetta syvennettiin ryhmäkeskusteluissa. Useimmat sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan nähneet vallankäyttöä työn keskeisenä osana. Vallan todettiin olevan läsnä neuvonnan alussa, jolloin luottamus rakennetaan. Prosessin aikana sosiaalityöntekijät kokivat sen katoavan ja jäävän varjoon ja sitten aktivoituvan jälleen konfrontaatiossa, mikäli sosiaalityöntekijän ja asiakkaan arvioinnit ja edut eivät kohdanneet. Joidenkin asiakkaiden kohdalla valta kuitenkin saattoi pysyä koko ajan läsnä ja johtaa puoliavoimuuteen ja yhteistyön illuusioon.

Viranomaisroolissa nähtiin todella tärkeänä asiana sosiaalityöntekijälle tehtäväksi annetun työn tekeminen lain sallimissa puitteissa. Sosiaalityöntekijät katsovat kauaskantoiseksi tehtäväkseen vastuun lapsen hyvinvoinnista, sen sijaan vallalla vaikuttaa olevan negatiivinen kaiku. Kun osapuolten edut ovat ristiriidassa, valta-asetelma tulee selvemmin esiin. Sosiaalityöntekijät pyrkivät työssään aktiivisesti poistamaan vallan läsnäolon tai tekemään sen näkymättömäksi. Asiakkaan subjektiivista näkemystä vallasta emme sen sijaan voi tietää, ja myös adoptiotyön diskurssi korostaa valtaulottuvuutta. Puhutaan adoption hakemisesta, luvan hakemisesta ja myöntämisestä adoptioon jne. Todettiin, että ihanteellinen ilmapiiri omakohtaiselle pohdintaprosessille olisi sellainen, jossa ei olisi aina sosiaalityöntekijän (viranomaisen) ja asiakkaan välillä esiintyvää valta-asetelmaa.

7

Soveltuva adoptiovanhempi

Yhteistyöprosessin mahdollistavat ominaisuudet katsotaan paljolti myös ominaisuuksiksi, jotka ovat tärkeitä adoptiovanhemmuudessa. Reflektiokyky, avoimuus keskusteluissa ja oleminen sinut itsensä kanssa olivat piirteitä, jotka tuotiin esiin. Myös rohkeus uskaltaa nähdä ja myöntää omia heikkouksiaan ja rajoituksiaan nostettiin esiin.

Ulkoiset vaatimukset, kuten talous ja asunnon koko mainittiin, mutta ne eivät olleet arvioinnissa mitenkään merkittäviä tekijöitä, joihin olisi käytetty aikaa, vaan niitä pidettiin enemmänkin peruspilareina. Myös ikä, terveys, rikollinen tausta ja päihteiden väärinkäyttö mahdollisina esteinä adoptiolle mainittiin. Ne vaikuttivat ensin selviltä asioilta, mutta osoittautuivat kuitenkin lopulta kysymyksiksi, jotka saattoivat muodostaa suurimmat eettiset haasteet.

Sosiaalityöntekijät lähtevät arvioinnissaan pitkän aikavälin näkökulmasta ja ajattelevat 10–20 vuotta eteenpäin perheen elämässä, kun lapsi on ehtinyt koulu- ja teini-ikään. Vaikka arvioinnin on tapahduttava päivän tilanteen mukaan, sosiaalityöntekijän täytyy asettaa vastakkain pitkän aikavälin perspektiivi ja adoptioijan tämän päivän kaipuu pienen lapsen saamisesta. Sosiaalityöntekijä ei voi keskittyä ainoastaan siihen, mikä on tässä ja nyt, kuten he kokevat adoptioijien toisinaan tekevän. Adoptioijien vahvuutena nähtiin kyky osata rehellisesti kuvitella elämä tulevaisuuden perspektiivissä ja eläytyä lapsen ja oman perheen tilanteeseen, kun lapsi esimerkiksi on teini-ikässä ja uskaltaa nähdä perheensä ulkopuolisen lapsen silmin.

Myös lapsen perspektiivi johtavana periaatteena tuli voimakkaasti esiin. Sosiaalityöntekijä pyrkii näkemään perheen suhteessa adoptiolapsen tarpeeseen. Osa puhuu metaforisesti lapsen istumisesta sosiaalityöntekijän hartioilla koko ajan vastapainona aikuiskeskeisyydelle, jossa keskitytään adoptioijan oikeuksiin. Toisinaan sosiaalityöntekijä voi kokea vaikeaksi saada oman perspektiivinsä ja asiakkaan perspektiivin kohtaamaan ja puhua samaa kieltä, niin että molemmat ymmärtävät toisiaan.

Lapsen paras on aina ohjaava asia, ja kun lapsi tunnetaan ja hän on esimerkiksi asunut perheessä pidemmän aikaa, voi olla lapsen eduksi, että adoptio vahvistetaan, vaikka vanhempi ei täyttäisi kaikkia ”vaatimuksia”. Jos sen sijaan on kysymys adoptioiveesta, joka koskee tuntematonta, pientä ja tervetä lasta, lapsi ei tule jäämään ilman perhettä sen vuoksi, että joltakin perheeltä perustellusti evätään lupa adoptioon. Nykyään ei adoptiovanhemmista ole pulaa, ja näin ollen lähtökohtana tulee olla, että lapsi saa mahdollisimman hyvän perheen.

7.1 Adoptiovanhemmuuden vahvuudet

Kertomuksissa esiintyneet vahvuudet olivat kyky asettua lapsen tilanteeseen, vahva ja toimiva sosiaalinen verkosto, osallistuneisuus adoptioprosessiin, kyky solmia sosiaalisia suhteita, vakaa talous, toimiva parisuhde ja hyvin harkitut motiivit adoptiolle sekä tietyt henkilökohtaiset ominaisuudet. Kun ominaisuuksia ja vahvuuksia haastatteluissa syvennettiin, ei ollut täysin helppoa määritellä niitä, koska sanat voidaan tulkita monin eri tavoin. Kuitenkin sosiaalityöntekijät olivat yksimielisiä siitä, minkä tyyppiset adoptiovanhemmat lapset tarvitsevat. Kysymykseen tulivat sellaiset ominaisuudet kuin avoimuus, aitous, joustavuus, herkkyyys, empatia, stabiliteetti ja suvaitsevaisuus. Kaikkien näiden ominaisuuksien todettiin olevan tärkeitä kaikessa vanhemmuudessa, mutta erityisesti adoptiovanhemmuudessa, kun otetaan huomioon adoptiolapsen tausta ja tarpeet.

Kykyä avoimesti puhua asioista ja käsitellä niitä pidettiin tärkeänä. Olennaisena nähtiin taito käsitellä lapsettomuutta, kuten myös tulevaisuudessa avoimuus kosketella vaikeita lapsen taustaan liittyviä seikkoja. Tämän avoimuuden katsottiin lähtevän siitä, että on itsensä kanssa sinut ja on tasapainossa sekä tulevan että menneen elämäntilanteensa kanssa. Esiin nostettiin myös vakaa kokonaiselämäntilanne ja tietyn asteinen kypsyyt. Kypsytydellä tarkoitettiin myös omien heikkouksien ja rajoitusten hyväksymistä sekä rohkeutta ottaa ne puheeksi. Rohkeus ilmeni sosiaalityöntekijöiden mukaan myös rohkeudessa ryhtyä itsetutkiskeluun, asettaa itsensä likoon ja uskaltaa keskustella asioista. Tämän oletetaan auttavan henkilöä hyväksymään itsensä ja hyväksymään tulevan lapsen eri puolia.

Joustavuutta pidettiin tärkeänä ottamalla huomioon esimerkiksi kyky sopeutua lapsen myötä muuttuviin olosuhteisiin mahdollisesti kymmenien vuosien lapsettomuuden jälkeen. Tämä edellyttää kykyä antaa periksi joissakin periaatteissa ja olla valmis muokkaamaan arkea lapsen tarpeiden mukaan. Joustavan persoonallisuuden katsottiin näin ollen olevan vahvuus.

Sensitiivisyys tai herkkyyys nähtiin yhtenä tärkeimmistä ominaisuuksista. Sensitiivistä vanhemmuutta ilmentävät lapsen tarpeiden kuuleminen ja näkeminen sekä viestien ymmärtäminen ja niihin vastaaminen. Tätä ominaisuutta pidettiin erityisen tärkeänä adoptiovanhemmuudessa, koska lapsen viestit voivat olla piilossa, vaimenneita tai jopa virheellisiä johtuen hänen ennen adoptiota kokemistaan laiminlyönneistä (esim. Verrier 1991). Sensitiivisen vanhemmuuden perustana nähtiin hyvien kokemusten tausta, joka kuvastuu omassa vanhemmuudessa (Brodén 2004).

Kyky näyttää tunteitaan ja voida puhua niistä katsottiin sensitiivisyyden ja empatian merkiksi. Mutta samalla todettiin, että mahdollisesti odottamattomiin tunteisiin ei voi valmistautua. Mahdolliset pettymyksen, syyllisyyden tai kateuden tunteet sekä tunne siitä, että lapsi ei sovi perheeseen, ovat tunteita, joita ei voi kokea etukäteen. Sosiaalityöntekijä voi auttaa asiakasta tiedostamaan nämä tunteet, jotka voivat yllättää vanhemmuudessa. Kyvyn työstää omia, erityisesti negatiivisia tunteitaan, ja puhua niistä, huomaa neuvonnassa. Sitä vastoin näiden tunteiden käsittelemiseen tarvitaan tukipalveluita perheille adoption jälkeen sekä perheiden kannustamista käyttämään niitä.

Adoptioneuvonnassa käydään myös läpi asiakkaan käsityksiä lapsesta. Biologisessa raskaudessa kyky empaattisuuteen on tärkeä positiivisen kiintymyksen luomiseksi syntymättömään lapseen (Brodén 2004, 55). Adoptiossa tämän kiintymyksen voidaan ajatella muodostuvan niiden käsitysten pohjalta, joita odotettavasta lapsesta on. Brodénin (2004, 112) mukaan voidaan nähdä, että lapsen raskauden aikana tehty tunnepohjainen investointi on tärkeä varhaisen vuorovaikutuksen pohjana lapsen synnyttyä.

Erytisesti käytännön kokemus lapsista, mutta myös perustieto lapsen normaalista kehityksestä nähtiin vahvuutena. Sen ennakoimisen, miten lapseton pariskunta tai henkilö toimii vanhempana, katsottiin aina olevan vaikeampaa

kuin sellaisen henkilön kohdalla, jolla jo on lapsia. Tärkeimmäksi katsottiin kuitenkin, että jo ennen lapsen tuloa on ymmärrystä lasten tarpeista ja kykyä nähdä asiat lapsen näkökulmasta. Esiin nostettiin myös psyykkinen kapasiteetti ymmärtää, miten aikaisemmat kokemukset voivat heijastua käyttäytymiseen ja mitä tarpeita tämä aiheuttaa. Samoin korostettiin kykyä ymmärtää kiintymiseen liittyvää problematiikkaa, jota usein ilmenee adoptiolapsilla ja joka kuvastaa lapsen aikaisempia kokemuksia, samoin kuin sitä, että lapsen käyttäytyminen voi johtua vaikeista kokemuksista eikä siitä, että lapsi olisi ilkeä, tottelematon tai sairas. Keskeisenä pidettiin myös, että adoptoijat ymmärtävät adoptoidun lapsen biologista taustaa ja sen vaikutusta tämän oman identiteetin kehitykseen elämän eri vaiheissa.

Vahvuuksien joukossa mainittiin avarakatseisuus tai suvaitsevaisuus. Adoptoijien odotettiin kykenevän hyväksymään erilaisuutta ja ymmärtämään ihmisten erilaisia tapoja elää. Suvaitsevaisuuden katsottiin perustuvan siihen, että adoptoijat ensin ovat sinut itsensä kanssa, hyväksyvät omat heikkoutensa ja uskaltavat puhua niistä voidakseen olla aitoja ja avautua myös erilaisuudelle. Sama ominaisuus mainittiin myös tietynlaisena kypsyytenä tai elämänkokemuksena. Tätä kykyä pidettiin tärkeänä, jotta tuomitsemisen sijaan voidaan hyväksyä lapsen tausta sekä lapsen elämän omat valinnat. Suvaitsevaisuus kuvastuu sosiaalityöntekijöiden mukaan usein asenteissa maahanmuuttajia, muita kulttuureja ja vaihtoehtoisia elämäntapoja kohtaan. Kansainvälisissä adoptioissa tuotiin esiin myös kyky ymmärtää erilaisuuden ja ulkopuolisuuden tunteiden kokemista, jota adoptoiduilla saattaa esiintyä.

7.2 Adoptiovanhemmuuden riskitekijät

Kun sosiaalityöntekijät puhuvat adoptiovanhemmuuden riskeistä, joita voidaan adoptioeuvonnassa havaita, on usein kyse kolikon kääntämisestä suhteessa vahvuuksiin. Varoitusmerkit, joita pidetään heikkouksina, ovat lähinnä vastakohtia sille, mitä pidetään adoptoijien vahvuuksina. Ominaisuuksista nähtiin joustavuuden vastakohta, jäykkyys, riskinä, mikä on ilmennyt erityisen selvästi lastensuojelutyössä. Adoptoijien hyvin jyrkät mielipiteet, yksiviivainen tapa ajatella tai ehdottomuus nähtiin myös varoitussignaaleina. Katsottiin, että jäykät näkökannat omasta itsestä sekä jäykkyys suhteissa ja mielipiteissä voivat kuvastaa traumaaja taustassa. Muita esiin tulleita ominai-

suuksia olivat tunnekylläisyys sekä ylikorostunut rationaalisuus. Näitä kaikkia pidettiin sensitiivisen vanhemmuuden esteinä.

Adoptiovanhemmuuden riskeinä nähtiin ulkoiset tekijät, kuten liian korkea ikä tai heikko terveys. Katsotaan, että vanhemman menetys on suurempi lapselle, joka on jo kokenut useita menetyksiä elämässään, niiden joukossa biologisten vanhempien menetys. (Varilo 1993.) Vakava tai krooninen sairaus vaikuttaa myös perheen arkielämään ja voi estää esimerkiksi lapsen ja vanhempien välisen kiintymyksen syntymistä. Sairaus voi myös tuntua uhkaavalta ja pelottavalta lapsesta, joka on erityisen turvallisen ympäristön tarpeessa. Suuri ikäero lapsen ja vanhemman välillä nähdään myös riskinä ajan mittaan, kun lapsi tulee teini-ikään ja vanhemmuus voi olla äärimmäisen vaativaa. Terveysteen ja ikään liittyvät kysymykset olivat joidenkin sosiaalityöntekijöiden mielestä eettisesti vaikeimpia, koska rajaa on vaikea vetää, samalla kun esimerkiksi terveydentilan ennustetta on vaikea tehdä. Epävarmuus jouduttaessa sosiaalityöntekijänä ottamaan kantaa terveydentilaan niukkojen kirjallisten lääkärintilauksten pohjalta koettiin haastavaksi. Lääkärit ottavat usein kantaa henkilön terveydentilaan päivän tilanteessa, mutta arvio adoptiovanhemmuuden aiheuttamista stressitekijöistä sekä näiden mahdollisesta vaikutuksesta henkilön terveydentilaan jää sosiaalityöntekijälle. Erityisen vaikeana koettiin kannan ottaminen psyykkiseen terveydentilaan, koska kukaan ei voi ennakoita lapsen tuomaa suurta muutosta eikä sitä, mikä vaikutus sillä on henkilöön, joka on aikaisemmin kärsinyt psyykkisestä sairaudesta.

Samalla kun korkean iän katsottiin olevan riskitekijä, sosiaalityöntekijät totesivat, että se voi olla myös vahvuus adoptiojalla, jolla on aikaisempaa kokemusta lapsista. Hän saattaa tuoda kypsyttä, elämäkokemusta, turvallisuutta ja stabiilitettä, joita pidetään vahvuuksina adoptiovanhemmuudessa. Näiden puuttuminen nähtiin usein problemaattisena, jos kysymys oli hyvin nuorista adoptiojista. Jos vanhemmilla adoptiojilla, joko aviopareilla tai yksinäisillä, ei ollut aikaisempaa kokemusta lapsista, heidän sopeutumisen uuteen tilanteeseen nähtiin mahdollisena riskinä. Jos henkilö on elänyt koko elämänsä tarvitsematta ottaa huomioon tai vastuulleen lasta, vanhemmuus tuo mukanaan radikaalin muutoksen, joka vaatii aikaisemmin mainittua joustavuutta.

Muita riskeinä esiin otettuja ulkoisia tekijöitä olivat muun muassa heikko sosiaalinen verkosto, päihteiden väärinkäyttö ja kestämaton taloudellinen tilanne. Erityisesti yksinäisten adoptioijien kohdalla katsottiin vahvalla ja toimivalla tukiverkostolla olevan suuri merkitys. Mutta myös perheiden kohdalla mainittiin sosiaaliset kontaktit ja valmius hakea apua tarvittaessa. Eritäin sulkeutuneet perheet, joilla ei ollut sosiaalista kanssakäymistä, nähtiin riskinä. Turvallista vanhemmuutta ajatellen alkoholin tai huumeiden väärinkäyttö oli selvä riskitekijä. Heikko taloudellinen asema ei arvioinnissa ollut mitenkään korostetusti esillä, mutta kestävä taloudellinen tilanne katsottiin kuitenkin perusvaatimukseksi.

Kiire sekä haluttomuus pysähtyä pohtimaan omaa elämää tulivat esiin kaikissa haastatteluissa. Tämä näyttää olevan tavallisempaa tämän päivän yhteiskunnassa kuin aikaisemmin. Jotkut adoptioijat ovat vauhtisokeita, eikä heitä saa pysähdytettyä pohtimaan omia motiiveja, toiveita ja adoptiovanhemmuutta. Myös perustyytymättömyys kuului osana kiireeseen, samoin kuin tyytyväisyyden ja onnellisuuden tunteen puuttuminen nykyisestä tilanteesta. Jos adoptioijat eivät kykene pysähtymään adoptioneuvonnan aikana, sosiaalityöntekijän on vaikea uskoa heidän pysähtyvän lapsen tultua. Rynätäminen elämän läpi voi olla este sensitiiviselle vanhemmuudelle, jossa annetaan aikaa lapseen kiintymiseen ja lapsen tarpeiden kuuntelemiseen. Kiire vanhemmuudessa voi myös vähentää herkkyyttä tajuta lapsen signaaleja ja tarpeita. Erityisesti adoptoidut lapset tarvitsevat ja ansaitsevat aikaa rauhassa sopeutua ja saada huomiota, jota paitsi he ovat usein ennen adoptiota jääneet. Aika on myös kiintymisen edellytys, jota ei voi nopeuttaa. Kiire katsottiin aina asiaksi, jonka edessä pitää pysähtyä pohtimaan, mihin se perustuu.

Joskus kiireeseen voi liittyä toive ottaa vastaan mikä lapsi tahansa. Lähemmin tarkasteltaessa tämä merkitsee usein, että adoptioijat ovat valmiit ottamaan lapsen, jonka saavat nopeimmin, mikä harvoin kuvastaa todellisia toiveita. Kokemus sellaisten perheiden seuraamisesta, jotka ovat vastaanottaneet lapsen, joka ei lainkaan vastannut heidän toiveitaan, herättää sosiaalityöntekijöissä ahdistusta. Näissä perheissä on vanhempien kokemat pettymyksen tunteet kuviteltu lapsen ominaisuuksiksi. Tämä tapahtuu helposti, jos mielen valtaavia negatiivisia tunteita ei kyetä käsittelemään ja jos tätä mahdollisuutta ei ehkä ennen lapsen saapumista ole pysähdytty miettimään.

Niiden asiakkaiden kohdalla, joilla ei ole biologisia lapsia, lapsettomuudesta tulee keskeinen kysymys adoptioevonnassa. Tämä kuvastuu usein kiireenä ja toiveena siirtyä nopeasti nykyisestä tilanteesta huomiseen. (Pasanen 2003, 27.) Tällöin halutaan varmuuden vuoksi tehdä kaksi asiaa samanaikaisesti ja mieluummin sivuuttaa koko lapsettomuus. Käsittämättömän lapsettomuusproblematiikka nähtiin riskitekijänä adoptiovanhemmuudessa.

Myös muut taustalla olevat käsittämättömät kysymykset nähtiin vanhemmuuden riskitekijöinä. Sen vuoksi katsottiin erityisen tärkeäksi, että sosiaalityöntekijä varaa aikaa asiakkaiden taustan tarkkaan läpikäyntiin yhdessä heidän kanssaan ja auttaa heitä pohtimaan, mikä merkitys aikaisemmillä kokemuksilla voi olla vanhemmuudelle. Asiakkaan voi olla vaikeaa ymmärtää tämän vaiheen tärkeyttä, ja hän haluaa kiiruhtaa sen ylitse. Tärkeäksi keskustelunaiheeksi nousee työssä se, miten henkilö on aikaisemmin selviytynyt elämän kriiseistä.

Lapsuuden käsittämättömien traumojen lisäksi nostettiin esiin myös muun muassa käsittämättömät asiat parisuhteessa. Ne voivat liittyä aikaisempiin suhteisiin, jotka on jätetty taakse niitä pohdiskelematta. Suurimpana riskinä pidettiin kuitenkin käsittämättömiä ongelmia nykyisessä parisuhteessa, koska lapsi ei tule yhdistämään puolisoita, vaan päinvastoin toimimaan kiilana heidän välissään. Se miten adoptoija puhuu vaikeista aiheista ja minkä merkityksen niille antaa, on tärkeää arvioitaessa, miten hyvin ne on käsitelty. Joissakin tapauksissa sosiaalityöntekijä voi havaita tarvetta ohjata asiakas tai asiakkaat edelleen terapeutille asioiden käsittelemiseksi.

Hyvin lyhyt, epävakaa tai epäsuhtainen parisuhde katsottiin myös riskitekijäksi. Joskus koko suhde saattaa olla epävakaa ja epätasapainossa, ja esimerkiksi kommunikaatio osapuolten välillä ei toimi. Mutta usein epätasapaino johtuu siitä, että toinen osapuoli on valmiimpi adoptoimaan kuin toinen tai että toinen on edennyt pidemmälle biologisen lapsettomuuden hyväksymisessä. Silloin saatetaan tarvita vähän enemmän aikaa, niin että molemmat ovat valmiit adoptioprosessiin. Näissä suhteissa naisen koettiin usein olevan aktiivisempi osapuoli, joka ajoi adoptioasiaa eteenpäin.

Etenkin niiden adoptoijien kohdalla, joilla oli ennestään lapsia, nostettiin esiin tarkoin harkitun motiivin tärkeys ja kestävästi motiivi katsottiin sel-

väksi riskitekiäjäksi. Kestämätön motiivi voi olla esimerkiksi halu auttaa tai pelastaa lapsi, mikä ei kannu pitkälle, jos lapsi osoittautuu hyvin vaativaksi ja etsii voimakkaasti rajojaan. Niissä perheissä, joissa oli ennestään lapsi perheen silmäteränä, oli sosiaalityöntekijöiden mukaan äärimmäisen tärkeää keskittyä tulevaan perhedynamiikkaan ja muutokseen, jonka traumatisoituneen lapsen adoptio voi aiheuttaa. Pelottavana koettiin myös adoptioiden viides aikakausi, jonka Triseliotis ym. (1997) ovat nostaneet esiin ja jossa adoptio nähdään lähinnä muoti-ilmiönä ja aikuisten oikeutena.

Sosiaalityöntekijät puhuivat myös huolestuneina asiakkaista, jotka siirtävät vastuun elämänsä valinnoista jollekin muulle, esimerkiksi kun he alkavat olla liian vanhoja adoptioon. Silloin ei yleensä ymmärretä sitä, että monen vuoden adoptioprosessia ei voi hoputtaa, koska se on aloitettu liian myöhään. Yleinen ymmärryksen puute, joka liittyy sosiaalityöntekijän ja muiden asiakkaiden tilanteeseen, sekä vaatimukset erityisasemasta yhdestä tai toisesta syystä herättivät ärsyyntymistä. Näiden asioiden todettiin kuvastavan puuttuvaa kykyä asettua toisen tilanteeseen ja ymmärtää muita perspektiivejä.

Monet asiat, joista sosiaalityöntekijät puhuvat, saavat tukea tutkimuksesta ja kirjallisuudesta. Jäykkyys, korkea ikä ja heikko terveys ovat Varilon (1993) mukaan riskitekiäjiä. Myös aikaisemmat menetykset, traumat, inesti ja muut väkivaltakokemukset saavat tutkimuksen tuen vanhemmuuden riskitekiäjinä (esim. Brodén 2004).

Yhdeksi soveltuvuuden arvioinnin vaikeudeksi katsottiin se, että sosiaalityöntekijällä oli käytettävissään ainoastaan asiakkaan antama informaatio. Haluttomuus puhua määrättyistä aiheista tai ajanjaksoista elämässä voi kuvastaa jotakin, mistä asiakas ei kykene puhumaan. Lyhyt asian kuittaus käsitellyksi ei myöskään merkitse, että asia olisi käsitelty, vaan se tulkittiin päinvastoin haluttomuudeksi puhua aiheesta sen arkaluontoisuudesta johtuen. Sosiaalityöntekijät totesivat, että niissä tapauksissa, joissa he ovat epävarmoja adoptioijan soveltuvuudesta, kysymyksessä on usein usean riskitekiäjän tai epävarmuustekijän summa adoptioijan tilanteessa.

Sosiaalityöntekijällä ei ole kapasiteettia tai edes mahdollisuutta adoptionevonnan puitteissa havaita kaikkia riskitekiäjiä, joita taustalla voi olla. Esi-merkkejä sellaisesta voivat olla vakavat, erittäin syvällä olevat lapsuuden

traumat, jotka pahimmassa tapauksessa voivat kuvastua pahoinpitelynä tai sadismina. Kysymyksessä voivat olla myös parisuhdeongelmat, jotka on onnistuttu salamaan, tai sairaudet, jotka eivät käy ilmi lääkärintodistuksesta. Sosiaalityöntekijän on tehtävä arviointinsa käytettävissä olevan tiedon perusteella. Erityisen haastavaksi tämä tulee, jos asiakkaat ovat haluttomia kertomaan itsestään ja antamaan tarvittavaa tietoa. Sellaisissa tapauksissa, joissa sosiaalityöntekijä kokee, että hän ei saa tarpeeksi tietoa tarkan selvityksen ja arvioinnin tekemiseksi, hänen ei myöskään pitäisi tehdä sitä. Ensimmäinen askel on tietenkin selvittää syyt siihen, että yhteistyö ei suju. Jos asiakkaat ovat haluttomia yhteistyöhön yrityksistä huolimatta, voidaan miettiä, ovatko he valmiit tähän prosessiin ja mitä toimenpiteitä tämä siinä tapauksessa edellyttää. Viimeisenä keinona voi kirjallinen kotiselvitys tuoda rehellisesti esiin alueet, joista asiakas ei ole ollut valmis keskustelemaan eikä niitä käsittelemään, mikä on johtanut siihen, että arviota ei ole voitu tehdä.

7.3 ”Koskaan ei ole valmis”

Vaikka sosiaalityöntekijät puhuvat riskeistä ja vahvuuksista, olisi mahdotonta laatia näistä riskianalyysiä, koska ne ovat vaikeita määritellä ja mitata. Kuitenkin näitä kahta on jotenkin punnittava toisiinsa nähden. Avioparien kohdalla tulee ottaa kantaa myös kysymykseen, voivatko toisen vahvuudet korvata toisen riskitekijät, mikä vaatii perheen tilanteen kokonaisarviointia. Kokonaistilanteen tulee olla ratkaiseva, sillä vain joihinkin määrättyihin asioihin tuijottaminen on vaarallista. Jos samassa perheessä on useita riskitekijöitä, sosiaalityöntekijälle muodostuu usein intuitiivinen huolestuneisuuden tunne; joskus voi olla vaikeaa osoittaa, mikä on väärin. Tämä on oletettavasti kuvastunut vuorovaikutuksessa, ja tällöin pitäisi varata aikaa pysähtyä ja selvittää, mikä tunteen takana on.

Adoptioeuvonta ei valmenna ketään täydellisesti siihen, mitä edessä voi olla. Kun perheen katsottiin olevan adoptioon valmis, sosiaalityöntekijät puhuivat siitä, että he olivat valmiit ottamaan vastaan haasteen. Joillekin perheille tämä haaste lopussa saattaa olla suurempi kuin toisille, ja sen vuoksi toiset perheet tarvitsevat adoption jälkeen enemmän tukea kuin toiset.

Riippumatta siitä, onko kysymyksessä perhe, jolla on biologisia lapsia vai ei, hyvänä lähtökohtana pidetään, että adoptoijilla ovat motiivit selvillä ja että

he tietävät, miksi haluavat adoptoida. Yksi adoptioeuvonnan keskeisistä kysymyksistä on mahdollinen lapsettomuus. Koska adoptiolapsi aina tulee ulkonäöllään ja kysymyksillään muistuttamaan adoptiovanhempia heidän biologisesta lapsettomuudestaan, lapsi ei ole ratkaisu ongelmaan. Jos asiakkaat eivät ole läpikäyneet tunteita, joita tämä herättää heissä, tämä voi vaikeuttaa kiintymistä lapseen ja kykyä nähdä lapsi sellaisena kuin hän on, eikä menetetyn biologisen lapsen korvaajana. Tämä voi johtaa vaikeuksiin puhua adoptiolapsen kanssa rehellisesti hänen taustastaan ja sitoutua emotionaalisesti lapseen. On toivottavaa ennen adoptioeuvonnan aloittamista, että omaa lapsettomuutta on käsitelty jollakin tasolla, vaikka sitä ei ehkä koskaan täysin hyväksytä. On myös hyvä, jos adoptioijat ovat voineet puhua lapsettomuudestaan läheistensä kanssa. Ennen adoptioeuvonnan lopettamista on tärkeää, että molemmat puoliset ovat varmoja halustaan adoptoida ja että he ovat molemmat jossakin määrin käsitelleet lapsettomuutta.

Tutkimus tukee sitä, että lapsettomuuden tulisi olla käsitelty. Adoptio ei ratkaise hedelmättömyyttä, ja tämän tuleekin olla käsitelty, jotta lapsi voi tulla perheeseen sellaisena kuin on, ilman rooliodotuksia, joihin liittyy tukahdutettuja tunteita ja projektioita. (Esim. Reitz & Watson 1992; Verrier 1991.) Suru menetetyistä lapsesta herää usein biologisessa vanhemmuudessa uuden raskauden myötä. Jos menetystä ei työstetä etukäteen, vanhemmat joutuvat, samalla kun tekevät tilaa uudelle lapselle, suremaan menetettyä, mikä on vaikea tehtävä. Käsittelemättömät pelko ja suru voivat olla uuteen lapseen kiintymisen tiellä ja tehdä vanhemmuuden alkuaikasta vaikean. (Brodén 2004, 176–177.) Voimme olettaa, että aivan samat mekanismit ja tekijät vaikuttavat adoptiovanhemmuuteen kuin biologiseen vanhemmuuteen.

Aikaisemmin mainittu kiire voi myös kuvastaa haluttomuutta käsitellä lapsettomuuden aiheuttamaa surua ja saada toivomaan pikaista ratkaisua ongelmaan. Keskustelut tulevasta lapsesta ja adoptioijien käsitykset lapsesta voivat olla avuksi käsittelemättömän lapsettomuuden huomioimiseksi. Lapsettomuus ja muut vaikeat asiat ovat usein käsittelemättä, jos asiakas välttää niistä puhumista. Lapsettomuuden lisäksi lapsen menettäminen kuolemantapauksen kautta voi olla adoptointitöiden taustalla. Silloin ei pidä edetä nopeasti toisen lapsen vanhemmaksi ja näin korvata menetettyä lasta ilman kasvamisprosessia. On tärkeää muistaa, että kaikki kokevat lapsettomuuden

eri tavoin, myös miehenä ja naisena. Sosiaalityöntekijän valmius havaita, onko asia käsitelty, kasvaa kokemuksen myötä, ja jonkin asteinen tietous suru-prosessista on myös avuksi sosiaalityöntekijälle.

Perheissä, joissa on biologisia lapsia, kysymyksessä on lähinnä omien adoption motiivien reflektointi ja kyky ymmärtää lapsen menetyksiä ja surua. On otettava huomioon biologisen ja adoptiovanhemmuuden erot. Perheessä, jossa on lapsia, on aina monta osapuolta, ja näin ollen onkin tärkeitä mieltä sisarus-suhteita ja koko perhedynamiikkaa. Muutokset, joita adoptiolapsi tuo mukanaan, voivat olla vaikeita ennakoida, mutta vaikutus perheen lapsiin voi olla suuri. Kaikissa perheissä, mutta erityisesti perheissä, joissa on lapsia, pitäisi myös mieltä, mikä tarkoitus lapsella tulee olemaan perheessä ja mikä tehtävän lapsen odotetaan täyttävän.

Sosiaalityöntekijästä on parempi, että adoptioijilla ei ole samanaikaisesti liikaa asioita meneillään, jolloin he yrittävät selvitä adoptioprosessista kaiken muun ohella. Sosiaalityöntekijät odottavat, että prosessille annetaan tilaa elämässä eikä sitä suoriteta pikajuoksuna. Energian jakamista suuriin muutoksiin työelämässä, asuntotilanteeseen, perheeseen jne. ei pidetä hyvänä asiana. Vakaa elämäntilanne, jota sosiaalityöntekijät vaikuttavat arvostavan, on tänään epätavallisempi kuin aikaisemmin. Vauhti ja muutokset työelämässä, opiskeluissa, asumisessa ja matkustelussa on yhä tavallisempaa. Tästä huolimatta adoptiolapsi ansaitsee mahdollisimman vakaan tilanteen saadakseen tarvitsemaansa turvallisuutta ja jatkuvuutta. Usein adoptiolapsen elämä on aikaisemmin ollut kaoottista, ja siitä on puuttunut jatkuvuus ja stabiilitteetti.

Kyky reflektointiin prosessin aikana koetaan toivottavana asiana. Kiintymyssuhdetutkimus osoittaa, että ehkä tärkein tekijä, joka vaikuttaa suhteeseen lapsiin, on juuri vanhemman kapasiteetti ja kyky reflektoida. Sillä, *miten* äiti muistaa lapsuutensa, on selvä yhteys siihen, millaisen kiintymyssuhdemallin lapsi saa. Vanhempien kuvaus omista suhteistaan ja kiintymyssuhdemalleistaan lapsuudessaan voi näin ollen ennustaa lapsen kiintymyssuhdemallia. Ennakointi ei perustu siihen, millaisia todelliset kokemukset ovat olleet ja millainen niiden laatu on ollut, vaan henkilön kykyyn pohtia lapsuuden kokemuksia. Sama kyky mahdollistaa vanhemmalle lapsen tunnetilan lukemisen ja reflektoinnin. (Brodén 2004, 43–46.) Adoptiovanhemmuudessa on erityisen tärkeää, että adoptioijilla on kapasiteetti kiintyä, koska useimpien

adoptiolasten kiintymyssuhdemallit ovat jossakin määrin häiriintyneet joko negatiivisista kokemuksista tai turvallisen kiintymyssuhdemallin puuttumisesta johtuen (esim. SOU 2003).

Kertominen mahdollisesta lapsettomuudesta ja adoptiolapsitoiveesta läheisille katsotaan osoitukseksi adoptioijan kypsymisestä asialle. Lapsi alkaa myös konkretisoida adoptioineuvonnan loppupuolella, ja asiakkaat alkavat tehdä mielikuvitusmatkoja lapsen mahdolliseen syntymämaahan ja ajatella vanhemmuuteen liittyviä konkreettisia asioita. Adoptiovanhemmuuteen ei kuitenkaan voi koskaan olla täysin valmis, vaan siihen kasvaa. Sosiaalityöntekijät puhuvat siitä, että adoptioineuvonnan päättyessä adoptioijan tulee olla valmis ottamaan vastaan haaste ja kasvamaan adoptiovanhempana.

7.4 Sosiaalityöntekijän vaikeat päätökset

Sosiaalityöntekijät kokivat, että adoptioineuvonnalta odotetaan paljon ja sillä on myös päävastuu sekä adoptioijan valmennuksesta että arvioinnista. Koska harvoja suuntaviivoja on käytettävänä, he tunsivat joutuvansa ottamaan kantaa suuriin asioihin, jotka pitkällä aikavälillä koskevat useiden henkilöiden elämää. Miten hyvin tahansa adoptioineuvonta toteutetaankin, ei kuitenkaan voida tietää, miten adoptio onnistuu. Niin moni lapsesta, vanhemmista ja ympäristöstä johtuva tekijä vaikuttaa onnistumiseen. Sosiaalityöntekijä voi vain pyrkiä löytämään adoptioiperheitä, joilla on mahdollisimman vähän riskitekijöitä ja mahdollisimman paljon vahvuuksia, sekä auttamaan heitä kasvamaan rooliinsa adoptiovanhempina.

Vaikeimmaksi työssä koettiin adoption kieltäminen adoptioijalta. Usein negatiivinen päätös perustuu useaan riskitekijään perheessä. Olla puoltamatta adoptiota kuuluu vaikeimpiin päätöksiin, joita sosiaalityöntekijä joutuu tekemään adoptioineuvonnan puitteissa, ja kokemus ei tee sitä helpommaksi. Erityisesti tapauksissa, joissa arviointi oli vaikea, lapsen näkökulma ja paras nostettiin esiin päätöksen tekemistä helpottavana tekijänä. Päätöksen teon vastuuta ja vakavuutta pidetään vaikeana ja haastavana tehtävänä, koska se vaikuttaa lapsen ja koko perheen tulevaan elämään.

Kieltävän päätöksen syynä voi olla esimerkiksi liian korkea ikä, vakava sairaus, rikosrekisteri tai kestämaton taloudellinen tilanne. Sosiaalityöntekijöi-

den mukaan ehdottomien esteiden lisäksi on myös tekijöitä, jotka voivat lyhkätä prosessia. Sellaisia tekijöitä ovat esimerkiksi työttömyys, lyhytkestoinen parisuhde, se, että puoliset eivät ole edenneet samaan tahtiin jne. Asiakkaiden haluttomuus tehdä yhteistyötä ja antaa tietoja itsestään voi myös estää sosiaalityöntekijää tekemästä edellytettyä arviota. Näin ollen myös tämä voi johtaa negatiiviseen lausuntoon.

Sosiaalityöntekijät toteavat, että erittäin syvät traumat voivat olla lähes mahdollisia havaita, koska ne ovat piilossa. Traumat voivat aktivoitua vanhemmuuden myötä. Ne voivat kuitenkin jotenkin heijastua vuorovaikutukseen herättäen sosiaalityöntekijässä huolestuneisuutta. Muita tällaisia vakavia asioita voivat olla persoonallisuushäiriöt tai psyykinen sairaus, joka havaitaan ainoastaan vuorovaikutuksessa adoptoijien kanssa. Näistä tekijöistä sosiaalityöntekijöiden oli vaikea saada otetta, ja he pystyivätkin lähinnä kuvailemaan niitä termein, että yhteistyö ei sujunut esimerkiksi adoptoijan aggressiivisesta asenteesta johtuen. Negatiivisen päätöksen tekeminen ja kykeneminen muotoilemaan se kirjallisesti koettiin vaikeana näissä tapauksissa, kun huolestuttavat asiat kuvastuivat vuorovaikutuksessa tai adoptoijan ominaisuuksissa.

Työn lähtökohta on luottamuksessa. Sosiaalityöntekijä luottaa siihen, mitä asiakas kertoo, ja ongelmia syntyy, jos sosiaalityöntekijä ei voi luottaa asiakkaan sanaan. Asiakas voi salata jotakin, ja arviointi perustuu aina informaatioon, jota sosiaalityöntekijä on saanut. Toisinaan voi olla vaikeaa huomata aitoa avoimuutta, ja asiakas voi puhua yhdellä tavalla ja toimia toisella tavalla. Erityisen haastavana sosiaalityöntekijät näkivät henkilöt, jotka verbaalisella kyvyllään ja korkealla sosiaalisella asemallaan pyrkivät navigoimaan keskusteluissa ja välttämään aiheet, joista eivät halunneet puhua. Pelkästään sen, että sosiaalityöntekijä tuijottaa adoptoijan ammattiin katsotaan olevan riski. Joillakin adoptoijilla voi olla ”oikeat vastaukset” kaikkiin kysymyksiin, mutta vain pinnallisella tasolla. Jos esimerkiksi adoptoija, joka työskentelee lasten parissa, ei pysty irrottautumaan ammattiroolistaan ja pohtimaan, mitä vanhemmuus käsittää tunnetasolla, on tärkeää pysähtyä. Adoptoijat, jotka kokevat tietävänsä kaiken, joilla on kiire ja joita ei saa tiedostamaan neuvonnan tarkoitusta, koetaan haastavina. Se, että pystyy vastustamaan eikä itse tempaudu mukaan joidenkin asiakkaiden jatkuvaan kiireeseen, voi tuntua haasteelta. Jos sosiaalityöntekijällä on liian kiire, häneltä voi jäädä asioita huo-

maamatta tai käsittelemättä. Jos jotakin aluetta ei käsitellä tarpeeksi perusteellisesti, asiakkaan voi olla helppo jättää jotakin olennaista kertomatta.

Myös oikeiden työvälineiden löytäminen toimittaessa sellaisten adoptoijien kanssa, jotka eivät antaudu keskusteluun eivätkä ole valmiita kuuntelemaan toisten näkökulmia vaan joilla on kaikesta ennalta omaksuttuja mielipiteitä, voi olla vaikeaa. Haastavina koettiin myös sellaiset perheet, joista on vaikea saada otetta ja joiden kohdalla intuitio sanoo, että jokin ei ole kohdallaan. Konkreettisen syyn löytäminen tähän voi olla vaikeaa ja vaatia paljon työtä. Haastavana koettiin pääseminen kiinni sellaisiin asioihin, joista adoptoijat eivät halunneet puhua, ja menetelmiä tähän kaivataan. Asiakkaat, jotka eivät ole vastaanottavaisia faktalle, jotka eivät pohdi ja keskustele ja joilla on jyrkät mielipiteet, koetaan vaikeina yhteistyössä. Tämä tulkittiin myös usein siten, että henkilö ei ole valmis adoptiovanhemmaksi.

Vaikeissa tapauksissa koettiin erityisen tärkeäksi, että sosiaalityöntekijällä on omaa vahvuutta sekä asiantiedossa että pätevyudessa, mutta myös kokemusta pidettiin tärkeänä. Erityisesti korkeasti koulutetuille adoptoijille, jotka ovat tottuneet kyseenalaistamaan asioita ja muun muassa pyytämän tutkimustuloksia, sosiaalityöntekijän täytyy pystyä perustelevaan kantansa ja mielipiteensä erityisen hyvin. Tämän lisäksi korostettiin työryhmän tuen merkitystä sekä mahdollisuutta parityöskentelyyn.

Samalla kun sosiaalityöntekijät kaipasivat suuntaviivoja, esimerkiksi mitä tulee ikään, terveydentilaan jne., he totesivat kuitenkin samaan hengenvetoon, että nämä voisivat olla mahdottomia asioita määritellä lainsäädännössä. Mitä ikään tulee, sosiaalityöntekijöillä oli erilaisia mielipiteitä, joskin usein tuotiin esiin luonnollinen ikäero lapsen ja adoptiovanhemman välillä. Jokin yläikärajaa pitäisi useimpien mielestä kuitenkin adoptiolle asettaa. Myös henkiseen terveyteen liittyvät asiat koettiin erityisen vaikeiksi. Arvioitavat valmiudet ja edellytykset säilyvät vaikeina kysymyksinä, joista on hankala saada otetta, joten sosiaalityöntekijä joutuu aina tekemään tapauskohtaisen arvion, ja ennusteeseen tulee aina liittymään epävarmuutta. Kansainvälisissä adoptioissa kaivataan kuitenkin kansainvälisten adoptioasioiden lautakunnalta johdonmukaisia ja lausuttuja suuntaviivoja.

8

Avoim ja tarkkaavainen sosiaalityöntekijä

Ominaisuudet ja valmiudet, jotka nähdään asiakkaiden edellytyksinä prosessissa, ovat pitkälle samat kuin ne, jotka sosiaalityöntekijä kokee tärkeinä ammatissaan ja työssään. Koska sosiaalityöntekijät edellyttävät avoimuutta asiakkailta, sama kunnioitus, nöyryys, avoimuus ja rehellisyys koskevat myös heitä itseään. Kyky ottaa puheeksi vaikeita asioita pehmeällä tavalla, haavoittamatta, koetaan tärkeäksi mutta toisinaan vaikeaksi. Esille nostettiin myös taito olla tarkkaavainen ja havaita loukanneensa asiakasta tai olleensa tunteeton. Tärkeää oli niin ikään huomata, milloin asiakas on vihainen tai turhautunut jostakin asiasta. Sosiaalityöntekijän tulee uskaltaa ottaa myös nämä asiat puheeksi ja tarttua kysymyksiin.

Adoptoijat ovat hyvin eri tilanteissa ja heillä on hyvin erilaiset lähtökohdat aloittaessaan adoptioneuvonnan. Sosiaalityöntekijöiden puheessa kuvastui holistinen tapa nähdä ihminen ja perhe. Kokonaisuudessaan sosiaalityöntekijät näkivät asiakkaansa oman tilanteensa asiantuntijoina, mutta toisinaan katsottiin asiakkaiden tarvitsevan apua nähdäkseen tilanteensa selvemmin. Adoptioneuvonnan alkaessa osa on sinut lapsettomuuden ja adoption kanssa ja toiset ovat pitkän ja raskaan henkisen prosessin alussa. Ne, jotka ovat prosessin alussa, eivät aina huomaa sitä itse, ja asiakas voi toisinaan tajuta vasta jälkeenpäin tarvinneensa sen läpikäymistä.

Koska kaikki adoptoijat ovat erilaisia, sosiaalityöntekijän pitää tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Sosiaalityöntekijän on myös oltava sellainen, että hän herättää asiakkaassa luottamusta. Avoimuus kuunnella ja vastaanottaa asiakkaan kertomat asiat on myös työn edellytys. Hänen on oltava hyvä kuuntelija, joka on valmis kuuntelemaan ja keskustelemaan ennakkoluulottomasti tuomitsematta. Adoptioneuvonnan antamista tiukassa viranomaisroolissa pitäytyen ei katsottu hyväksi yhteistyön pohjaksi, sen sijaan sosiaalityöntekijän on oltava sellainen, jota on helppo lähestyä. Jokainen sosiaali-

työntekijä työskentelee omalla persoonallisuudellaan ja pyrkii olemaan aidossa vuorovaikutuksessa.

Elämäkokemuksen katsottiin lisäävän sosiaalityöntekijän ymmärtämystä, mutta samalla katsottiin erittäin tärkeäksi, että sosiaalityöntekijä on sinut itsensä kanssa ja on työstänyt oman taustansa. Neuvonnan aikana hän joutuu luonnollisella tavalla puhumaan arkaluontoisista asioista, kuten esimerkiksi hedelmättömyydestä, seksuaalisuudesta tai lapsen kuolemasta. Sosiaalityöntekijän on täytynyt pohtia oma taustansa ja elämän kulkunsa selväksi voidakseen vaatia asiakasta tekemään samoin. Omien adoptioon liittyvien arvojen ja ajatusten läpikäymistä pidettiin myös tärkeänä. Koska on kysymys monimutkaisesta ja vaativasta asiakkaan tilanteen kokonaisarviosta ja soveltuvuudesta adoptiovanhemmaksi, koettiin omien kokemusten auttavan sosiaalityöntekijää yhdistämään asiat suurempiin kokonaisuuksiin niin, että arvio perustuu olennaisiin asioihin eikä juutu yksityiskohtiin. Kykyä arvioida perhettä ennakkoluulottomasti kokonaisuutena korostettiin myös, samoin kuin avoimuutta erilaisille tavoille elää ja olla vanhempi. Tämä edellyttää suvaitsevaisuutta, minkä vuoksi vahvat poliittiset mielipiteet tai ahdas uskonnollinen vakaumus nähtiin esteenä sosiaalityöntekijän omalle neutraalille suhtautumiselle. Asia, joka myös tuotiin esiin, oli kyky keskustella eettisesti vaikeista kysymyksistä, jotka koskevat esimerkiksi kansainvälisen adoption etiikkaa.

Kun adoptioeuvonta oli onnistunut ja sosiaalityöntekijät olivat tehneet hyvää työtä, heillä oli taipumus nähdä onnistuminen asiakkaan ansiona, koska lopulta on kysymys asiakkaan omasta reflektiivisestä työstä. Epäonnistuneissa tapauksissa sosiaalityöntekijät sen sijaan miettivät paljon, miten he itse olisivat voineet toimia toisin. Sosiaalityöntekijät olivat ensisijaisesti valmiit etsimään itsestään syitä yhteistyössä syntyneisiin ongelmiin, ja useimmat pohjivat, että vuorovaikutuksessa on aina kaksi osapuolta.

8.1 Tietopohja

Adoptiotyön tietopohja perustuu samaan kuin muu sosiaalityö lasten ja perheiden parissa. On kuitenkin tärkeää ymmärtää, millaista työtä adoptioeuvonta on ja mikä sen tarkoitus on. Avainasemassa on sen asian tajuaminen, että adoptio on lastensuojelutyötä ja että kansainvälisissä adoptioissa on ky-

symys globaalista lastensuojelutyöstä. Samoin tulee muistaa, että adoptioon sijoitettavat lapset tulevat usein samantapaisista oloista kuin sijaiskotilapset. Käytettävät menetelmät ovat aivan samoja kuin muussa lastensuojelutyössä, vaikka asiakkaat usein ainakin osittain ovat erilaisia. Monesti on kysymys samantyyppisistä asiakkaista kuin ne, joita sosiaalityöntekijä voi kohdata esimerkiksi lasten tapaamis- ja huoltoasioissa. Tämä hyvin koulutettu asiakasryhmä voidaan monella tavalla kokea vaativaksi.

Itsestään selvänä pohjana työlle nähtiin sen lainsäädännön tuntemus, johon työ perustuu. Lastensuojelutyön tietopohjan lisäksi tarvitaan pätevän arvion tekemiseksi sekä tietojen välittämiseksi asiakkaalle myös tietoa adoptioon liittyvistä asioista. Tarvitaan perustietoa siitä, mitkä aiheet tulee käsitellä ja miksi ne ovat merkityksellisiä. Pelkästään perehtyneisyyttä lapsen kehitykseen ei pidetty riittävänä, vaan tärkeinä pidettiin myös tietoja lapsista, joilla on erityistarpeita, sekä traumatisoituneista lapsista. Sosiaalityöntekijät kokivat, että jonkinasteinen tietämys kiintymyssuhteista, niiden laadusta ja siitä, miten ne kehittyvät, samoin kuin tietämys niissä ilmenevistä häiriöistä on suureksi hyödyksi. Tiedot adoptoidun elämänvaiheista ja asioista, jotka liittyvät identiteettiin ja erilaisuuden kokemuksiin ovat myös tärkeitä. Eduksi työssä katsottiin niin ikään lastenpsykiatrian ja psyykkisten prosessien perustiedot. Erityisesti kysymyksiä, jotka liittyvät menetyksiin, lapsettomuusproblematiikkaan ja suruprosesseihin pidettiin tärkeinä.

Tietoa, joka on saatu kokemuksen kautta ja työskentelemällä adoptoidun koko elämänkaaren kanssa, pidettiin neuvontatyön pohjana. Tällä tarkoitettiin adoptiolasten seurantaa sekä työtä adoptoitujen aikuisten kanssa adoption jälkipalvelun muodossa. Erityisesti tämän tiedon, jota ei voi kirjoista lukea, koettiin antavan syvyyttä työhön, ja sitä ei voi koskaan rakentaa, jos sosiaalityöntekijä antaa vain harvoin adoptioneuvontaa. Kokemukseen perustuvan tiedon koko adoptioperheen elämänkaaresta koettiin antavan adoptioneuvonnalle sisältöä. Tämä tieto voi osittain kumuloitua työryhmässä, jossa opitaan toisilta.

Kansainvälisissä adoptioissa adoptoijat ovat toisinaan erittäin tietoisia esimerkiksi odotusajoista eri kohdemaissa. Sosiaalityöntekijän perustiedot asiasta helpottavat työtä, mutta ne eivät ole ratkaisevia neuvonnalle eikä niillä ole suurta vaikutusta sosiaalityöntekijän arvioon. Näitä yksityiskohtia kos-

kevan tiedon asiakas voi itse hankkia adoptiopalvelunantajilta, ja hänen tulee niin tehdä. Se, että asiakkaalla on tietoa, toimii hyvänä keskustelun ja itsearvioinnin pohjana. Tieto saattaa kuitenkin olla erittäin pinnallista ja käsittää faktaa odotusajoista tai matkajärjestelyistä, joilla ei mitenkään ole tekemistä oman adoptiovanhemmaksi soveltuvuuden kanssa. Asiakas voi myös vaikuttaa tietävän enemmän näistä asioista kuin sosiaalityöntekijä, mikä saattaa sosiaalityöntekijässä aiheuttaa epävarmuuden tunnetta. Sen sijaan on tärkeää, että sosiaalityöntekijä tietää, mistä oloista lapset tulevat, voidakseen arvioida lasten tulevilta adoptiovanhemmilta vaadittavan kyvyn.

Jatkuvan koulutuksen tärkeys otettiin esiin. Useat sosiaalityöntekijät olivat käyneet yliopistotutkintonsa lisäksi täydennyskoulutuksia, joista heillä on hyötyä työssään. Erityisen hyödyllisinä koulutuksina adoptioneuvonnan kannalta he pitivät perheterapiakoulutusta, Pride- kouluttajakoulutusta sekä kiintymyssuhdekoulutusta. Sosiaalityöntekijät katsoivat, että he eivät koskaan ole täysin valmiita, vaan aina on varaa parantaa työtään ja syventää tietojaan. Sosiaalityöntekijöiden tiedot näyttävät perustuvan sekä tutkimustuloksiin ja kirjallisuuteen että kokemukseen, jonka he ovat saaneet käytännön työn kautta. He kokivat koko ajan oppivansa paljon uutta vuorovaikutuksesta käytännön työssä asiakkaiden kanssa.

8.2 Menetelmät

Mitä menetelmiä sosiaalityöntekijällä on käytettävänä antaessaan adoptioneuvontaa? Miten informaatio välittyy ja miten vahvuuksia, valmiuksia ja riskejä voidaan arvioida adoptioneuvonnan puitteissa? Vuorovaikutus ja kontakti asiakkaaseen muodostavat pääasiallisen työvälineen ja arviointimenetelmän. Jos pystytään luomaan avoin ja luottamuksellinen suhde, voi paljon tulkita siitä, miten ihminen puhuu asioista ja reagoi niihin. Asiakkaalta odotettu avoimuus, kommunikaatio ja pohdinta antavat sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden kuunnella, *miten* asiakkaat puhuvat ja kertovat käsiteltävistä asioista. Se mitä asiakas sanoo, ei aina ole yhtä tärkeää. Jos vain kuuntelee verbaalista sanomaa, voivat toiminta ja sanat olla ristiriidassa keskenään. Odotetut oikeat vastaukset ja niitä koskevan liturgian asiakas voi oppia, mutta tämän sosiaalityöntekijä usein havaitsee pyrkiessään pääsemään tunnetasolle. Tunnetasolle pääseminen on adoptioneuvontatyössä tavoitteena.

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus on usein ainoa työväline psykososiaalisessa työssä, näin myös adoptioneuvonnassa. Keskustelut voivat vaihdella arkipäiväisestä keskustelusta syvällisempään haastatteluun, johon kuuluvat harkitummat kysymykset. Joissakin keskusteluissa tai haastatteluissa pyritään tiettyyn terapeuttiseen vaikutukseen, joka saa asiakkaassa käyntiin ajatusprosessin. Tämä ilmenee erityisesti esimerkiksi lapsettomuuden käsittelyssä menetyksenä. Samalla kun keskustelun luonne voi vaihdella eri syvyysasteissa, on tarkoituksena myös tiedon kerääminen asiakkaasta ja hänen elämästään. Tämä informaatio toimii sitten arvioinnin pohjana ja myös kirjallisen kotiselvityksen pohjana, jonka sosiaalityöntekijä kirjoittaa kansainvälisen adoption ollessa kyseessä.

Haastatteluteknikka, kyky kysyä asioista eri tavoin ja eri näkökulmista sekä herättää ajatuksia ja keskustelua olivat asioita, joihin pyrittiin. Kysymyksillään sosiaalityöntekijä pyrkii herättämään asiakkaan ajattelemaan ja pohtimaan asioita esimerkiksi jonkun muun adoptiokolmioon kuuluvan näkökulmasta. Myös lievää provokaatiota voidaan käyttää, niin että nähdään, minkä reaktion se saa aikaan asiakkaissa. Kuvitteluharjoitukset voivat olla hyödyksi pyrittäessä syvemmälle tasolle kuin vain keskusteluun. Nämä voivat myös auttaa adoptoijia kuvittelemaan itsensä lapsen asemaan. Kysymykseen voivat tulla harjoitukset, joissa perheet saavat ottaa kantaa erilaisiin fiktiivisiin lapsiesityksiin ja pohtia, mitä tarpeita lapsella on, millainen paras mahdollinen perhe juuri tällaiselle lapselle olisi ja olisivatko he valmiit adoptoimaan juuri tämän lapsen. Voi myös olla hedelmällistä keskustella siitä, minkälaista lasta perhe ei olisi valmis adoptoimaan, ja perehtyä syvemmin syihin. Salliva kysymistapa koetaan hedelmällisenä, kun ensin vahvistetaan, että joku on luonnollista ja normaalia, ja vasta sitten esitetään kysymys. Joissakin aiheissa katsottiin utelias, ihmettelevä ja vähän naiivi tapa kysyä toimivaksi tavaksi, jota ei koettu uhkaavana.

Koska pääasiallinen menetelmä adoptioneuvonnassa suurelta osin perustuu keskusteluun, edellytetään asiakkaalta jonkin asteista verbaalisuutta. Tätä verbaalista kykyä, kykyä keskustella eri aiheista, pidettiin myös tärkeänä ominaisuutena adoptiovanhemmuudessa, koska vanhemman on yhdessä adoptiolapsen kanssa pystyttävä keskustelemaan myös vaikeista asioista, jotka liittyvät taustaan. Koska kaikki eivät kuitenkaan ole yhtä hyviä puhu-

maan, useimmat sosiaalityöntekijät käyttävät myös kirjallisia tehtäviä asiakkaalle. Työssään sosiaalityöntekijät käyttävät samoja työvälineitä kuin muussa sosiaalityössä. Näistä voidaan mainita syvähaastattelu, parityö, avioparin keskusteluharjoitusten tarkkailu tai tapaaminen jonkun asiakkaan verkostoon kuuluvan henkilön kanssa. Myös osapuolten tapaaminen erikseen ja keskusteleminen esimerkiksi parisuhteesta ja vanhemmuuteen liittyvistä odotuksista koettiin positiivisena. Visuaalisista menetelmistä, jotka toimivat keskustelun pohjana, voidaan käyttää esimerkiksi sukupuuta (enemmän sukupuun käyttämisestä työssä adoptio- ja sijaisperheiden parissa katso Pasanen 2003), verkostokarttaa, suruprosessikaaviota, vanhemmuuden roolikarttaa, videofilmejä tai valokuvia. Kotitehtävinä adoptio- ja sijaisperheiden välissä käytetään yleisesti kirjallisia kotitehtäviä eri aiheista, artikkeleiden tai kirjojen lukemista sekä mielikuvituskirjeiden kirjoittamista esimerkiksi lapsen biologiselle äidille. Osa käytti henkilökohtaisessa työssä menetelmiä, jotka on kehitetty käytettäväksi ryhmissä, kuten esimerkiksi arvoharjoituksia, mielikuvaharjoituksia ja erilaisia kortteja. Osa käytti ystävien tai sukulaisten suosituskirjeitä. Yhdessä perheen lasten kanssa sosiaalityöntekijä käytti menetelminä piirtämistä, puhumista ja erilaisia kortteja ja pelejä. Perheissä, joissa jo oli lapsia, koettiin myös perheen ja heidän keskinäisten suhteidensa tarkkailu informatiiviseksi menetelmäksi. Kaikki sosiaalityöntekijät, joilla on jonkinlaista kokemusta adoptiovanhempien ryhmistä, katsoivat, että tämä oli täydentävä menetelmä, joka antoi asiakkaalle enemmän kuin pelkkä henkilökohtainen neuvonta. Tärkeinä askelina prosessissa nähtiin myös käynnit yhdysperheissä, jotka jo olivat adoptoineet, ja tapaamiset muiden adoptiolasta toivovien kanssa.

Adoptio- ja sijaisperheiden neuvonta ei ole terapiaa, mutta sillä on jonkin verran yhteistä pitkäaikaisen terapiatyön kanssa, koska tapaamiset asiakkaiden kanssa usein painottuvat terapeuttisesti, kun sosiaalityöntekijä käy yhdessä asiakkaan kanssa läpi tämän menneisyyttä ja tulevaisuuden odotuksia ja toiveita (Pasanen 2003, 27). Tämä terapeuttinen työtapa vaatii aikaa. Terapeuttiset elementit voivat muodostua esimerkiksi lapsettomuuden, oman lapsuuden tai lasta koskevien, mahdollisesti toteutumattomien toiveiden käsittelemisestä. Neuvonnan tarkoituksena ei kuitenkaan ole toimia terapiana, ja sosiaalityöntekijät ymmärtävät rajoituksensa. Koska vain harvalla on terapiakoulutus, sosi-

aalityöntekijän rooliksi tuleekin tarvittaessa ohjata adoptoija eteenpäin terapeutille.

Arvioitaessa adoptoijan toimimiskykyä vanhempana koettiin riskinä, että niin suuri osa arvioinnista tapahtuu kahden aikuisen ihmisen vuorovaikutuksessa (asiakas ja sosiaalityöntekijä). Sosiaalityöntekijät myöntävät arvioineensa joskus väärin ja huomanneensa, että adoptoija voi toimia täysin eri tavalla lapsen kanssa, kuin mitä he olivat kuvitelleet. Parityö koettiin hyvänä menetelmänä, jossa kaksi paria korvia ja silmiä havaitsee. Parityössä pannaan merkille eri asioita, ja tapaamisen jälkeen on mahdollisuus yhdessä pohtia tapaamista ja sen tuomia ajatuksia. Parityössä myös toinen voi keskittyä enemmän muistiinpanojen tekemiseen, niin että toinen voi sataprosenttisesti keskittyä keskusteluun.

Paitsi että asiakkaan persoonallisuus on läsnä keskusteluissa, se heijastuu myös itse prosessiin ja sen kulkuun. Joustavuutta saatettiin huomata asiakkaissa neuvontaprosessin aikana esimerkiksi ajoista sovittaessa ja muutosten tai tarvittavien todistusten hankkimisen hyväksymisessä. Adoptioprosessia kokonaisuutena leimaa epävarmuus, joka voi sisältää pitkän odotuksen ilman takuita. Tämä vaatii joustavuutta ja kykyä sietää epävarmuutta. Se, että uskaltaa olla oma itsensä, heijastuu aitoutena tapaamisessa sosiaalityöntekijän kanssa. Jäykkyys havaitaan keskustelussa mielipiteistä, tavoista ja asiakkaan mielikuvista. Vuorovaikutuksessa ilmenee myös empatia sekä kyky eläytyä toisten tilanteeseen ja nähdä asiat monesta näkökulmasta.

Kaikki sosiaalityöntekijät työskentelevät omalla persoonallisuudellaan ja omalla tyylillään. Koko neuvonta nähtiin tapauskohtaisesti muokattuna asiakkaan tarpeen ja tilanteen mukaan sekä juuri tälle asiakkaalle tärkeiden asioiden mukaan. Kaikkea, mikä liittyy rakenteen joustavuuteen, kuten tapaamisten lukumäärä, kotikäyntien ajankohdat ja työtavat, korostettiin. Sosiaalityöntekijä tarvitsee herkkyyttä voidakseen tarkkailla asiakkaan tilannetta ja sitä, mistä asiakkaalla on halu ja tarve keskustella. Täten hän voi muuttaa työtapaansa sen mukaan. Tämä saattaa johtaa siihen, että tapaamisen aikana keskustellaan aikaisemmin suunnitellun aiheen sijaan jostakin sellaisesta, mitä asiakas pitää tärkeänä. Haastattelurakenne voi olla avuksi eri asioiden puheeksi ottamisessa, mutta samalla katsottiin tärkeäksi, että kysymykset elävät keskustelun aikana. Aika nähtiin työväliseinä, joka voidaan sopeuttaa asiak-

kaan tilanteen mukaan. Asiakas voi omasta aloitteestaan käyttää sitä ajatus-
tauon pitämiseen neuvonnassa tai sosiaalityöntekijä voi ehdottaa tätä. Tähän
työvälineeseen liittyy vaara, että se voi johtaa asiakkaan turhautumiseen, jos
hän ei tiedä, mitkä odotukset ja tarkoitukset ovat, ja itse haluaisi edetä adop-
tionneuvonnassa nopeammin.

Neuvonnan näkeminen määrättyinä määränä aiheita, jotka pitää käsitellä
suoraviivaisesti etenevän aikataulun mukaan, on harvoin asiakkaalle eduksi.
Joskus haasteena on selittää vaativalle asiakkaalle, miksi jokin aihe on kes-
keinen. Silloin sosiaalityöntekijällä tulee olla sisäinen varmuus ja tieto siitä,
mitä tekee ja miksi. Sosiaalityö, jota tehdään tapaamisten yhteydessä asiak-
kaan ja sosiaalityöntekijän välisessä vuorovaikutuksessa, saattaa tuntua asi-
akkaasta täysin vieraalta ja vaikeasti ymmärrettävältä. Tämän päivän tehtä-
vä- ja suorituskeskeisessä maailmassa tämän tyyppinen työ vaikuttaa mones-
ta vieraalta. Kansainvälisissä adoptioissa adoptioneuvonnasta voi tulla teh-
tävä- ja suorituskeskeistä, koska kirjallisen kotiselvityksen tulee sisältää tiet-
tyjä asioita. Sosiaalityöntekijöiden mukaan se antaa kehukset sille, mitä aina-
kin tulisi käsitellä, mutta muodostaa parhaassa tapauksessa vain lyhyen
koosteen kaikesta siitä, mitä neuvonnan aikana on käsitelty.

Käsikirjaa, jossa on adoptioneuvontatyön toimivia menetelmiä, ei voi kirjoit-
taa. Se olisi myös vastoin koko neuvonnan henkeä, joka perustuu tapauskoh-
taiseen arviointiin ja tapauskohtaiseen työhön sekä asiakkaan ja sosiaalityön-
tekijän vuorovaikutukseen. Valmiutta vaihtaa työtapaa ja välinettä eri tilan-
teissa pidettiin tärkeänä kykynä, koska samat menetelmät eivät sovi kaikille.

Sosiaalityöntekijät puhuivat myös tapauksista, joissa he vuorovaikutuksessa
olivat tehneet vääriä tulkintoja asiakkaasta. Kun neuvontaprosessi sitten oli
edennyt, arvio oli muuttunut. Pidemmän prosessin aikana myös sosiaali-
työntekijä ehtii tarkistamaan ensivaikutelman antamaa käsitystään perheestä
ja pääsee lähemmäksi totuutta arviossaan. Tärkeänä sosiaalityöntekijät piti-
vät myös kykyä voida palata takaisin, muuttaa aikaisempaa tulkintaansa ja
arvioida tilanne uudelleen. Vaikka todettiin, että ensivaikutelma usein piti
paikkansa, kun otettiin huomioon esimerkiksi asiakkaan jännitys ja epävar-
muus alussa, siihen ei aina voinut luottaa. Täsmällinen selvitys vaati pidem-
pää aikaa.

Intuition käyttäminen menetelmänä tuli myös esiin sosiaalityöntekijöiden ilmaisemana. Omat tunteet eivät saa ohjata työtä, mutta ne voivat toimia merkinä siitä, että jokin ei pidä paikkaansa ja että pitää pysähtyä pohtimaan asiaa. Sosiaalityöntekijät mainitsivat, että on tärkeää luottaa intuitioon ja uskaltaa seurata sitä. Sen ottaminen puheeksi asiakkaan kanssa nähtiin myös tärkeänä, mutta joskus vaikeana. Arviointi ei voi perustua intuitioon, mutta sitä ei tulisi aliarvioida tiennäyttäjänä.

9

Keskustelua tuloksista ja reflektiivisestä työtavasta

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on ollut saada ote työn luonteesta ja kuvaila sitä kokeneiden sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Monille, jotka ovat osallistuneet tutkimukseen, tutkimusraportin sisältö ei varmasti tule olemaan uutta, mutta tutkimuksessani olen yrittänyt strukturoida sisällön havainnollisella tavalla.

Pitkän aikavälin tavoitteena on luonnollisestikin, että toteutetut adoptiot ovat mahdollisimman onnistuneita. Ei kuitenkaan ole tutkimuksia neuvonnan ja onnistuneen adoption yhteydestä. Se, että adoptio neuvonta on onnistunut, ei suoraan kerro, miten perhe sopeutuu uuteen tilanteeseensa adoptioperheenä. Onko adoptio ollut onnistunut, sitä ei useimmissa tapauksissa pysty sanomaan, ennen kuin lapsi on aikuinen ja itse pystyy kertoman. Miten mitataan sitä, onko adoptio ollut onnistunut vai ei, ja mihin sitä verrataan? Adoptio voi olla onnistunut lapsen näkökulmasta, vaikka neuvontaa ei aina olisi koettu onnistuneeksi molempien osapuolten mielestä, ja tietenkin päinvastoin. Näin ollen onnistuneen adoptio neuvonnan ja onnistuneen adoption välille ei voida asettaa yhtäläisyysmerkkejä, koska niin monet ennakoimattomat tekijät vaikuttavat lopputulokseen. SOU:n (2003) ja Varilon (1993) tutkimusten perusteella voidaan kuitenkin todeta, että adoptiovanhempien valinta toimii neuvonnan avulla positiivisella tavalla.

Miten hyvin tahansa adoptio neuvonta suoritetaankin, adoptioijat eivät koskaan voi olla valmistautuneita kaikkeen, mitä adoptiovanhemmuus voi tuoda mukanaan. Esimerkiksi tilanteeseen, jossa yllättäen saadaan vammainen, sairas tai muuten haastava lapsi, saattaa olla mahdotonta valmistautua. Sen vuoksi vain osa sosiaalityöntekijän työstä, adoptio neuvonta, tehdään ennen adoptiota. Yhtä paljon aikaa ja resursseja pitäisi olla tukityöhön, jota voidaan tarvita adoption jälkeen. Adoptio neuvonta voidaan nähdä ainoastaan potentiaalisen etsimisenä ja riskitekijöiden minimoimisena, jotta lapsen ennuste adoptio perheessä olisi mahdollisimman hyvä. Lapsen itsensä mukanaan

tuomat riskitekijät ja suojaavat tekijät ovat harvoin meidän tiedossamme etukäteen, ja sen vuoksi perheen stabiliteetti on erittäin tärkeä.

Suomessa diagnostinen tai selvittävä menetelmä vaikuttaa edelleen leimaa- van adoptioeuvontaa, mutta siihen liittyy myös ymmärtämys adoptioiden valmistelua sekä yhteistyön korostamista ja yhteistä arviointia kohtaan. Psykologisia tekijöitä, kuten ominaisuuksia, jotka koskevat adoptiovanhemmuuden vahvuuksia ja riskejä, korostetaan enemmän kuin ulkoisia tekijöitä. Suurelta osin on kysymys samanlaisista ominaisuuksista kuin biologisen vanhemmuuden tärkeät ominaisuudet tai riskitekijät, mutta joitakin ominaisuuksia pidetään erityisen tärkeinä ottaen huomioon, että adoptiovanhemmuus on erilaista vanhemmuutta. Nämä liittyvät pääasiassa ymmärtämykseen adoptiolapsen taustaa kohtaan, kapasiteettiin käsitellä taustaa yhdessä lapsen kanssa ja antaa tukea erityisissä tilanteissa, joihin lapsi voi kasvuajanaan joutua. Adoptioeuvontatyössä sosiaalityöntekijät etsivät adoptiolapsille riittävän hyviä vanhempia.

Useimmat sosiaalityöntekijöiden esiin nostamat vahvuudet ja riskit perustuvat tutkimustuloksiin ja teoriaan. Tästä huolimatta sosiaalityöntekijät eivät itse tuoneet esiin teoreettista pohjaa, vaan se tuntui olevan luonnollinen osa tietopohjasta, jonka perusteella he toimivat. Aineistosta ei ilmennyt, että yksittäisen sosiaalityöntekijän omat arvot sopivasta perheestä vaikuttaisivat arviointiin. Teoria nähtiin työn perustuskivenä ja asiana, johon voidaan tukeutua, eikä esteenä tai pakkona. Etupäässä kysymys oli psykodynaamisesti suuntautuneista teorioista.

Sosiaalityöntekijät eivät tuoneet esiin olennaisia eroja adoptioeuvonnan antamisessa perheille, jotka toivoivat lasta kotimaasta tai jotka halusivat lapsen ulkomailta. Kansainvälisessä adoptiossa kuitenkin korostettiin adoptioiden suurempia haasteita, jotka johtuvat lapsen iästä, kokemuksista ja etnisestä taustasta. Adoptiosta yli etnisten ja kulttuurirajojen keskusteltiin sen sijaan vähän, mikä saattaa heijastaa sitä, että maastamme puuttuu syvempi keskustelu aiheesta, joka on pitkään ollut ajankohtainen ja ristiriitainen monissa muissa maissa (esim. Crumbley 1999).

Adoptioeuvonnanantajien oppaassa puhutaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisestä yhteistyöprosessista (SHM 1999, 16). Yhteisestä prosessista

puhuminen on kuitenkin vähän liioiteltua, koska kysymyksessä on pitkälti asiakkaan prosessi. Aktiivista reflektiivistä prosessia odotetaan asiakkailta, kun taas sosiaalityöntekijän roolina on auttaa heitä eteenpäin siinä. Sosiaalityöntekijä ei ryhdy yhtä vaikeaan prosessiin jokaisen uuden asiakaskontaktin kanssa, ja näin ollen ei kysymyksessä ole tasavertainen prosessi. Sen vuoksi luonnehdin sosiaalityöntekijän prosessia reflektiivisenä työtapana. Jos sosiaalityöntekijällä on vaikea tapaus, johon on otettava kantaa, hän voi kuitenkin käydä läpi raskaan eettisen harkinnan prosessin, mutta tämä tapahtuu harvoin niin, että se tehdään täysin näkyväksi asiakkaalle.

Se, että kysymyksessä on aikaa vievä prosessi, saa tukea adoptioneuvonnasta tehdyistä harvoista tutkimuksista. Amerikkalainen tutkijaryhmä on asettanut emotionaaliselle kypsyydelle adoptiossa kolme kriteeriä, jotka ovat samat kuin tutkimukseni sosiaalityöntekijöiden kokemukset osoittavat. Nämä olivat mahdollisten menetysten käsittely, adoptioijan käsitys siitä, että adoptio on oikea valinta, ja halu kertoa suunnitelmistaan. Tutkijoiden mukaan adoptioijilla on taipumusta edetä nopeasti ja tehokkaasti suunnitelmissaan riippumatta siitä, millaisia esteitä matkalla kohdataan. Raportin yhteenvedon mukaan adoptioijat tarvitsevat aikaa pohtiakseen ja ymmärtääkseen, että adoptiovanhemmuus eroaa biologisesta vanhemmuudesta. (Prochaska ym. 2005.)

Lähtökohtana ja odotuksena oli, että asiakas osallistuu prosessiin aktiivisesti. Ongelmia syntyy, kun asiakas ei ole halukas toimimaan odotusten mukaan. Toisaalta ulkoiset rakenteet (lainsäädäntö) eivät anna muuta mahdollisuutta toteuttaa adoptioneuvontaa. Osa sosiaalityöntekijöistä ei problematisoinut tätä valmista mallia, oletettavasti koska he näkivät, että samat ominaisuudet ovat tärkeitä adoptiovanhemmuudessa kuin ominaisuudet, jotka mahdollistavat prosessin. Toisaalta korostettiin sitä, ettei ole vain yhtä tapaa olla adoptiovanhempi, vaan avarakatseisuus on tärkeää. Prosessissa näyttää sen sijaan olevan vain yksi optimaalinen tapa olla asiakas. Tätä tapaa luonnehdittiin aktiivisuudella ja nöyryydellä. Sosiaalityöntekijät pysähtyivät hyvin herkästi, jos prosessi ei näyttänyt toimivan toivotulla tavalla jommankumman osapuolen mielestä. Tämä tehtiin, mikäli mahdollista, yhdessä asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijöillä oli taipumusta nöyrästi tarkastella itseään ja sitten yhteistuumin asiakkaan kanssa miettiä, miten edetään. Suora kommunikointi sosi-

aalityöntekijän puolelta nähtiin tärkeänä ja usein toimivana. Mutta silloin, kun tilanne on tulehtunut tai luottamus puuttuu, tällä saattoi olla vain vähän vaikutusta, tai pahimmassa tapauksessa se saattoi johtaa pahempaan ristiriitaan. Jos selvitys on juuttunut tai monimutkaistunut väärinkäsitysten, ristiriitojen tai kamppailun seurauksena, voisi olla avuksi ja paikallaan pohtia osapuolten välisiä suhteita ja valtdynamiikkaa.

Sosiaalityöntekijät painottivat yhteistyöprosessia neuvonnassa, jolloin heidän mukaansa valta katoaa. Vai voisiko vallan katoaminen olla vain illuusiota? Sosiaalityöntekijän arvio on kuitenkin lopulta se, jolla on enemmän painoarvoa, ja asiakkaan oma itsearviointi voi jäädä varjoon. Adoptioperheet sen sijaan välittävät adoptiopalveluntajien ja yhdistysten kautta, sellaista kuvaa, että he joutuvat olemaan täysin sosiaalityöntekijöiden armoilla neuvontaprosessin aikana. Osa sosiaalityöntekijöistä vaikuttaa haluavan myös vaikeissa tapauksissa luopua vallasta kansainvälisissä adoptioissa ja siirtää soveltuvuuspäätökset, erityisesti terveydentilan ja iän osalta, kansainvälisten lapsiksiottamisasioiden lautakunnalle.

Kysyttäväksi jää, voidaanko nykyinen tapa antaa adoptioneuvontaa toteuttaa asiakkaan kanssa, joka tekee aktiivista vastarintaa. Ulkoiset rakenteet aiheuttavat näin ollen, että adoptioneuvontaa ei voida toteuttaa optimaalisella tavalla, mikäli asiakas ei "taivu oikeaan muotoon". Asiakas kantaa vastuun ja valitsee myös itse, hyödyntääkö hän mahdollisuuden prosessiin vai suhtautuuko neuvontaan välttämättömänä pahana. Sosiaalityöntekijät näkevät, että heidän tehtävänään on kaikin tavoin yrittää luoda sellainen tilanne, jossa voi auttaa asiakasta löytämään tavan käydä läpi prosessi, josta hän hyötyy.

Arvio siitä, miten henkilö tulee toimimaan vanhempana tuntemattomalle lapselle, laaditaan kahden aikuisen vuorovaikutuksella, ja siihen tulee suhtautua varovasti. Lyhyen tapaamisen aikana asiakas voi näyttää positiivisen puolensa, mutta pidemmässä suhteessa voivat toiset persoonallisuuspiirteet ja esimerkiksi persoonallisuushäiriöt tulla esiin. Pidemmässä prosessissa, jossa mahdollisesti on vastoin käymisiä ja epävarmuusmomenteja, asiakkaan oikea persoona ilmenee todellisemmalla tavalla. Arviointia ei näin ollen voi tehdä yksittäisen tapaamisen perusteella, vaan se vaatii enemmän aikaa. Sosiaalityöntekijät pohtivat paljon, mitä toimimaton vuorovaikutus osoittaa ja heijastaa asiakkaassa, kun sosiaalityöntekijään liittyvät tekijät on suljettu

pois. Katsottiin, että joissakin tapauksissa vuorovaikutus sosiaalityöntekijän kanssa toimii odotusarvona, kun luodaan suhde lapseen ja niihin viranomaisiin, joiden kanssa vanhemmat joutuvat tekemään yhteistyötä. Haluttomuus ja kyvyttömyys keskustella aiheista herättivät kysymyksiä siitä, miten adoptioija pystyy keskustelemaan vaikeista asioista adoptiolapsen kanssa. Yhteistyökyvyn puuttuminen saattoi ennakoida vaikeuksia tulevaisuuden yhteistyössä päiväkodin, koulun, terveydenhoidon tai sosiaalipalvelun kanssa. Voimakkaiden negatiivisten tunteiden, kuten vihan tai aggression, ilmenemisen vuorovaikutuksessa ajateltiin heijastuvan vanhemmuuteen ja saattavan pohjautua käsittelemättömiin ongelmiin. Se, mikä olen asiakkaana tänään, heijastuu jossakin määrin siihen, mikä olen adoptiovanhempana huomenna. Tämän tyyppisiä arviointeja persoonallisuudesta ja johtopäätösten vetämistä niiden perusteella ei sosiaalityöntekijöiden mukaan koskaan tulisi tehdä yksin.

Sosiaalityöntekijät puhuivat paljon intuitiosta tärkeänä työvälineenä. Intuitio voidaan kokea outona ja jopa epäammattillisena työvälineenä muiden alojen ammattilaisten keskuudessa. Kuitenkin ammatillisessa työssä ihmisten kanssa, jotka ovat kompleksisia olentoja, intuitiolla on suuri osa, koska asiakasta ei voi pilkkoa osiin. Kun sosiaalityöntekijä kohtaa asiakkaan kokonaistilanteen, eivät rutiinit tai loogiset analyysit riitä, vaan tapaaminen ja vuorovaikutus sisältävät monia intuitiivisia päätöksiä ja toimintatapoja. Samaan ei päästä yksiselitteisillä ohjeilla, menetelmillä tai teorioilla toimintatavoista. Intuitio merkitsee, että sosiaalityöntekijä kokemuksen perusteella tekee päätöksiä ja valitsee vuorovaikutuksen suunnan toiminnassa. Intuitio vaatii kuitenkin runsaasti kokemusta toimiakseen. Kokemattoman työssään käyttämät teoriat, menetelmät ja rationaaliset päätökset ovat apuvälineitä, jotka myöhemmin internalisoidaan. Intuitio ei merkitse mielivaltaisesti valittuja toimintatapoja. Se poikkeaa sattumanvaraisesta toiminnasta, äkillisistä ajatuksista ja arvauksista siten, että se perustuu sekä laajaan tietoon eri vaihtoehtoista ja niiden seurauksista että kokemukseen. (Eneroth 1990, 12–14, 121.)

Joissakin tilanteissa kaiken pitäisi järkitasolla olla kunnossa, mutta kokenut sosiaalityöntekijä pystyy intuitiivisesti tuntemaan, että jotakin on vialla. Intuitio voi toimia hyvänä henkisenä työvälineenä vianetsinnässä, mutta myös vahvistuksena siitä, että jokin on kohdallaan. (Eneroth 1990, 16–17.) Sosiaalityöntekijät puhuvat tunteista, joiden mukaan adoptioijat ovat valmiita adop-

tioon, jolloin tuntuu hyvältä, mutta samalla he puhuvat vaikeista tilanteista, joissa intuitio sanoo, että jokin on vialla. Niissä tapauksissa, joissa intuitio sanoo, että jokin on vialla, puuttuu usein menetelmiä ja työvälineitä, jotta saadaan ongelmasta ote, mikä voisi auttaa sen jäljille. Sosiaalityöntekijät palasivat aina siihen, miten tärkeää on ensin selvittää, että se ei johdu heistä itseltään, ja kääntää katse itseän päin sosiaalityöntekijänä ja henkilönä. Työparin käyttö ja työnohjaus katsottiin mahdollisiksi menetelmiksi intuitiivisen tunteen syiden selvittämiseksi. Näiden intuitiivisten tunteiden pohdiskelu ja syiden selvittäminen on tärkeää selvityksen objektiivisuuden kannalta. Intuitio heijastaa pitkälle kokemuseräistä tietoa.

Ne persoonallisuuden piirteet ja kyvyt, joita pidetään vahvuuksina adoptiovanhemmuudessa, ovat paljolti samat kuin piirteet, jotka ovat välttämättömiä neuvontaprosessin onnistumiselle. Samalla ne sivuavat niitä sosiaalityöntekijän kykyjä ja ominaisuuksia, jotka mahdollistavat yhteistyön prosessin aikana. Adoptiovanhemmuuden toimiminen nykyisessä muodossaan edellyttää luottamuksellista ilmapiiriä. Asiakkaista pieni osa on sellaisia, joiden kanssa rakentavaa vuorovaikutusta asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välille ei pystytä luomaan, vaikka erilaisia ratkaisuja pyritään etsimään. Sosiaalityöntekijöistä osa kokee, että muiden ammattien edustajat eivät aina arvosta sosiaalityöntekijän ammattitaitoa vaan että nämä tuntuvat ajattelevan enemmän adoptiovanhemmuuden näkökulmasta niissä tapauksissa, joissa vuorovaikutus ei toimi. Vuorovaikutuksessa voivat heijastua monet asiat, jotka herättävät sosiaalityöntekijässä huolestumista, mutta heidän on vaikea ilmaista sitä tavalla, jota myös muiden ammattien edustajat ymmärtävät.

Hiljainen tieto, joka perustuu sekä teoriaan että kokemukseen näyttää olevan vahvasti juurtunut ja muodostavan vakaan perustan adoptiovanhemmuuden parissa työskentelevän sosiaalityöntekijän ammattitaidossa. Variaatiota oli mielipiteissä vähän, ja työtapa pidettiin toimivana, haasteista huolimatta. Sosiaalityöntekijöiden yksimielisyys työtavasta heijastaa oppivia työryhmiä, joissa työskennellään yhdessä ja yhteisellä työtavalla. Suhteellisen yhtenäisen työtavan lisäksi kokeneille sosiaalityöntekijöille luonteenomaista oli, että he olivat päteviä työhönsä ja olivat työskennelleet kauan samoissa tehtävissä. Useimmat ilmaisivat myös olevansa tyytyväisiä työhönsä.

Reflektiivinen ajattelu oli materiaalissa jatkuvasti toistuva teema. Samalla kun oman tilanteen reflektointikyky nähdään vahvuutena adoptiovanhemmuudessa ja prosessin mahdollistajana, se on tärkeä ominaisuus myös sosiaalityöntekijälle. Jotta sosiaalityöntekijällä voisi olla reflektiivinen työtapana, tulee myös työpaikan tai työyhteisön olla reflektiivinen ja halukas oppimaan uutta. Reflektiivinen työtapana, joka vaatii aikaa ja kärsivällisyyttä, voi sen vuoksi toisinaan sopia huonosti yhteen tämän päivän tehokkuusvaatimusten kanssa. Mutta jos adoptoijilta vaaditaan kykyä pysähtyä pohtimaan tilannetta, myös sosiaalityöntekijöiden tulisi varata aikaa siihen.

Reflektiivinen ja oppiva työtapana vaatii oman kehittymishalun lisäksi ulkoisia, työnohjauksesta ja konsultoinnista muodostuvia rakenteita sekä myös reflektiivistä työryhmää ja organisaatiota, joka mahdollistaa työn. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta hyvän työn tekeminen edellyttää mahdollisuuksia näihin. Sosiaalityöntekijöillä oli voimakas halu käyttää työnohjausta pohtivassa tarkoituksessa oman työtavan läpikäymiseksi ja kehittämiseksi. Ohjauksella on pitkä historia, ja se on ankkuroitunut osaksi sosiaalityön ammattikäytäntöä, sen tuleekin olla sisäänrakennettu organisaatioiden toimintaan laadunvarmistustarkoituksessa (Karvinen-Niinikoski & Salonen 2005, 237). Yleensä sosiaalityöntekijöiden puheesta ilmeni vahva motivaatio kehittää työtään, mikä vaatii myös aikaa kirjallisuuden lukemiseen ja mahdollisuutta jatkuvaan kouluttautumiseen. Esiin nostettiin niin ikään työntekijöiden mahdollisuus oppia toisiltaan työryhmissä sekä työskentelemällä työparina. Perusedellytyksenä on myös luottamus työyhteisössä. Edelleen nähtiin positiivisena mahdollisuus psykiatrin ja lääkärin konsultaatioon. Asiakkaan oikeussuoja mainittiin tärkeänä syynä sille, että sosiaalityöntekijän ei tulisi työskennellä yksin ilman niitä ulkoisia rakenteita, jotka mahdollistavat tiedon kumuloinnin ja reflektiivisen työn.

Reflektiivinen työtapana heijastui sosiaalityöntekijöissä, mutta strukturoituja tai konkreettisia menetelmiä ei mainittu. Yksi tehokas työväline oman työn kehittämiseksi on dokumentaatio (Riemann 2005). Tehokas reflektiivinen tapana kehittää työtään on keskittyminen yksityiskohtaisiin kertomuksiin ammattikäytännöstä sekä tunteista ja toimista, jotka tähän liittyvät. Pohtimalla, mitä muut toimijat olisivat voineet ajatella tai tuntea määrättyissä tilanteissa, eläytymällä heidän tilanteeseensa ja rakentamalla tapahtuma uudella tavalla, voi

saada ymmärtämystä ja näkemystä toisella tavalla kuin muilla menetelmillä. Ammattilainen voi kertoa esimerkiksi jostakin tapahtumasta jonkun toisen tilanteessa läsnä olevan henkilön näkökulmasta, rekonstruoida tilanteen, jossa toimijoiden sukupuoli on vaihtunut, tai luoda tyydyttävän lopputuloksen huonon sijaan. (Bolton 2001, 2.) Reflektiivinen toiminta on paljon muuta kuin omien henkilökohtaisen kokemusten tutkimista. Sitä tulisi soveltaa samanlaisesti keskustelemalla kollegoiden ja muiden asiantuntijoiden kanssa niistä aiheista, jotka tulevat esiin, sekä opiskella aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Taitava reflektiivinen ammattilainen mahdollistaa eri näkökulmien ja mahdollisuuksien tutkimisen. Reflektiivinen toiminta on oppimis- ja kehitysprosessi, joka tapahtuu tutkimalla omaa toimintaa, avaamalla toiminta muiden tarkasteltavaksi sekä lukemalla kirjallisuutta. Bolton (2001, 4) katsoo, että mikään ei ole liian triviaalia tai merkityksetöntä kirjoitettavaksi, keskusteltavaksi tai tarkasteltavaksi. Juuri pienet yksityiskohdat voivat antaa oivalluksia. Sosiaalityö on esimerkki ammatista, jossa on kysymys prosessista, joka auttaa asiakasta ymmärtämään paremmin omaa elämäänsä tai osaa siitä. Sosiaalityöntekijä, joka itse ei ole avoin ja tietoinen omaa elämäänsä koskevista asioista, ei voi auttaa asiakasta tässä prosessissa. (Bolton 2001, 4, Riemann 2005.) Konkreettisia menetelmiä, jotka voivat tukea reflektiivistä työtä sosiaalityössä ovat esimerkiksi critical incident -menetelmä (Brookfield 1995) tai kuvastin-menetelmä reflektiiviseen itse- ja kollega-arviointiin (Yliruka 2006).

Hyvän työn edellytyksiä ovat paitsi kollegiaalinen tuki myös kyky sietää epävarmuutta. Kristallipalloa toivottiin leikkimielisesti työväliseksi kertomuksissa ja haastatteluissa. Tämän katson heijastavan adoptioneuvonnan haastavuutta, kun joudutaan arvioimaan tulevaisuuden tilanne tämän päivän tietojen pohjalta. Miehlis ja Moffatt (2000, 339–343) puhuvat sen puolesta, että sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten tulisi työskennellä reflektiivisen minän saavuttamiseksi sen sijaan, että pyrkivät kontrolloimaan pelkoa ja huolestuneisuutta. Heidän tulisi pyrkiä käsittämään, että epävarmuus ja sosiaalinen jännite ovat välttämättömiä sellaisen identiteetin kehittämiseksi, joka on herkkä toisten kokemuksille. Sen sijaan, että yritettäisiin kehittää mallia epävarmuuden ja huolestuneisuuden kontrolloimiseksi hallitsemalla tietty menetelmä tai kyky, tulisi sosiaalityöntekijöiden heidän mielestään sallia oman itsensä rekonstruointi muiden läsnä ollessa ja luoda sosiaalityöntekijän identiteetti, joka perustuu reflektiiviseen minään.

10

Lisätutkimusten ja lisäresurssien tarve

Seuraavat suositukset, jotka haluan nostaa esiin, ovat muodostuneet tutkimusprosessin aikana, ja niiden pohjana ovat osaksi olleet kerätty materiaali sekä osaksi myös keskustelut viiteryhmän ja kentällä työskentelevien ammatti-ihmisten kanssa. Koska tutkimukseni on koskenut vain pientä osaa adoptiotyöstä ja vain yhdestä näkökulmasta katsoen, on tarve tehdä lisätutkimuksia adoptiotyötä koskevan kuvan täydentämiseksi.

Adoptioneuvonnan antaminen on aikaa vievää ja haastavaa työtä, joka vaatii asiantuntemusta. Mitä enemmän kokemusta työstä on, sitä vaikeammalta se vaikuttaa. Adoptiotyön jatkokoulutukselle on kysyntää, ja Pohjoismaista on puuttunut koulutus viime vuosiin saakka. Ruotsinkielinen sosiaalialan osaamiskeskus järjesti Helsingin yliopistoon kuuluvan Svenska social- och kommunalhögskolanin aikuiskoulutuskeskuksen piirissä ensimmäisen adoptioneuvontatyön koulutuksen sosiaalityöntekijöiden jatkokoulutuksena. Kurssi toteutettiin 18 lähiopintopäivänä vuosina 2005–2006. Myös muutamissa yliopistoissa Ruotsissa on ollut lyhyitä adoptiotiedon kursseja.

Ruotsin valtion virallisen selvityksen mukaan (SOU 2003, 213) on tärkeää, että niin henkilöllä, joka selvittää ja arvioi adoptioijan tai adoptioijat, kuin henkilöllä, joka tekee päätöksen puoltamisesta, on hyvät tiedot lasten tarpeista ja kehityksestä yleensä sekä perusteellista erityistietoa adoptoiduista. Selvittäjän ja päättäjän täytyy osata asettaa tuntemattoman lapsen tarpeet aikuisen tunteman lapsen kaipuun edelle. Tämä ei edellytä pätevyysehtoja ainoastaan sosiaalityöntekijältä vaan myös toimielimeltä, joka viime kädessä tekee päätöksen adoption vahvistamisesta tai luvan myöntämisestä adoption.

Sosiaalityössä arviot liittyvät aina dynaamisiin ja eettisesti kompleksisiin määrittelyksiin. Asianmukaisessa selvityksessä perheiden elämän sosiaalisen näkökulman tulee olla vahvasti edustettuna. Sosiaalityöntekijöillä on taipumus kuulla asiantuntemustaan termeillä, jotka antavat perheestä ja yksilöstä holisti-

sen kuvan, jossa sosiaalisten suhteiden ja elämänhistorian ymmärtämisellä on tärkeä osa. Jos sosiaalityöllä ei tunnusteta olevan omaa asiantuntemusta sosiaalisten arviointien tekemisessä, sillä ei tule olemaan mahdollisuutta vaikuttaa samalta pohjalta kuin esimerkiksi lääketieteellä tai psykologialla. (Clifford & Burke 2004.) Osa sosiaalityöntekijöistä, jotka työskentelevät adoptioiden parissa kokopäiväisesti, ilmaisee huolensa siitä, että heidän tekemilleen arvioinnille ja kotiselvitykselle kansainvälisissä adoptioissa ei anneta sitä arvoa, mikä sille kuuluisi. Soveltuvuuden arviointi on laissa delegoitu sosiaalityöntekijöille, jotka tekevät sen oman ammattipätevyytensä avulla. Tekijöitä, jotka tulevat esiin selvityksessä, ei voida koskaan suoraan johtaa lainsäädännöstä. Arviointi voi vaikuttaa vaikealta tulkita juridisesta näkökulmasta. Psykososiaalinen puoli ja lapsen paras näyttävät toisinaan jäävän varjon, kun taas aikuisten adoptioiden oikeusturva nostetaan esiin johtavana periaatteena päätöksenteossa lapsen parhaan kustannuksella. Suosittelen, että kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunnan kokoonpanoa täydennetään asiantuntijoilla, jotka ovat perehtyneet turvattomien lasten kehitykseen, ihmisten psyykkisiin prosesseihin ja vanhemmuuteen vaikuttaviin psyykkisiin tekijöihin.

Selvitys ja puoltamispäätökset adoptiotapauksissa ovat harvoin esiintyviä kysymyksiä useimmissa kunnissa Ruotsissa. Tämä nähdään riskinä, koska silloin on vaikea kehittää korkeaa pätevyyttä alalla. (SOU 2003, 224.) Ongelma on sama Suomessa. Palvelujen keskittäminen mahdollistaisi työn vaatimat ulkoiset rakenteet. Lastensuojelupalvelujen keskittämisellä taataan asiantuntemus ja asiakkaan oikeusturva. Adoptioperheet ja adoptiolapset poikkeavat kuitenkin jonkin verran muista lapsiperheistä, mikä merkitsee, että adoptioon liittyvän problematiikan perusymmärtämyksen pitäisi olla osa sosiaalialan peruskoulutusta. Myös sosiaalityöntekijöiden mahdollisuus pienemmissä työryhmissä oppia kollegoilta esimerkiksi työnvaihdon muodossa pitäisi toteuttaa. Adoptioneuvonnan ja adoption jälkeisen avun ja tuen ei pitäisi olla kunnassa harvoin tapahtuvaa toimintaa, minkä vuoksi keskitettyjä palveluita pitäisi olla esimerkiksi läänin tasolla. Sen sijaan adoptiotyön kytkemien irti muusta lastensuojelusta ja sijaiskotisijoituksista sekä asiantuntemuksen liiallinen keskittäminen on riskejä sisältävää kehitystä. Adoption kytkeminen kiinteämmin muuhun lastensuojelutyöhön hyödyttäisi adoptioperheitä pidemmällä aikavälillä. Pitkäaikaiseen työhön adoptioperheiden

parissa, jotka saavat apua ja tukea koko elämän ajan, pitäisi tietoa löytyä muun muassa lastensuojelusta, perheneuvolasta ja mielenterveyshuollosta.

Sosiaalityöntekijät kokevat, että ne adoptioijat, joilla olisi eniten hyötyä ryhmätapaamisista ja valmennuskursseista, harvoin osallistuvat niihin, koska he eivät itse tajua tarvetta. Tämä puhuu sen puolesta, että pitäisi selvittää pakollisen vanhempainvalmennuksen tarve. Muodoltaan kurssien tulisi olla sellaisia, että ne antaisivat työväliseet itsearviointiin eivätkä perustuisi vain teoriaan. Valmennuskurssi, johon ei ole sisäänrakennettu ulkoista arviointia, voisi antaa adoptioijille enemmän tilaa omille ajatuksille ja tunteille sekä rohkeutta kertoa niistä. Nämä kurssit eivät kuitenkaan poistaisi perusteellisen neuvonnan tarvetta, mutta adoptioijat olisivat valmiimpia saatuaan informaatiota ja jouduttuaan miettimään motiivejaan ja edellytyksiään syvemmällä tasolla jo ennen neuvontaa. Standardisoidun sisällön vuoksi sosiaalityöntekijät voisivat myös olla varmoja siitä, että adoptioijat ovat saaneet tarvittavat teoreettiset tiedot. Tämä antaisi myös adoptioijille mahdollisuuden valita, haluavatko he aloittaa selvityksen soveltavuudesta saatuaan tietoa adoptiosta. Myös adoptioijan, jota ei pidetä sopivana adoptoimaan, tulisi saada riittävästi tietoa voidakseen tehdä itsearvioinnin. Jos asiakas ei saa tarvittavaa tietoa, hänen voi olla vaikea ymmärtää, miksi sosiaalityöntekijä ei ehkä katso häntä sopivaksi adoptiovanhemmuuteen. Tämä merkitsee mallia, jossa tietoa välitetäisiin kaikille, esimerkiksi valmennuskurssin muodossa.

Adoptiotyölle tulisi taata tarpeeksi resursseja. Myös päättäjien pitäisi ymmärtää, että adoptiot ovat lastensuojelutyötä, josta kansainväliset adoptiot ovat lastensuojelutyötä yli rajojen. Adoptioerheet ovat oikeutettuja tukipalveluihin, ja näitä tulee kehittää. Samalla pitää adoptioijille ennen adoptiota annettava palvelu nähdä investointina tulevaisuuteen, joka ennalta ehkäisee myöhempiä ongelmia adoptioerheissä. Lastensuojelutyön resursseja pitäisi yleensä lisätä ja henkilökunnan pätevyyttä vaalia. Adoptiota ei tule luokitella joksikin ylimääräiseksi toiminnaksi, vaan työllä tulisi olla sellaiset resurssit käytössään, että työ voidaan tehdä parhaalla mahdollisella tavalla sen vaatimusten ja luonteen mukaan. Tämä merkitsee ulkoisten rakenteiden luomista reflektiiviselle työtavalle ajan, resurssien ja johdon tuen muodossa.

Lisäksi adoption jälkeistä apu- ja tukityötä seurantavaiheessa sekä myös jälkipalvelua myöhemmissä vaiheissa pitäisi enemmän priorisoida. Ennen

adoptiota tehtävä neuvontatyö toimii ennalta ehkäisevästi, mutta ei poista palvelujen tarvetta adoption jälkeen. Miten hyvin lapsi ja perhe sopeutuvat uuteen tilanteeseen, ei voi ennakoita, koska niin monet tekijät vaikuttavat asiaan. Näiden joukossa villinä jokerina on aina lapsen tausta, joka on voinut jättää enemmän tai vähemmän jälkiä, jotka sitten heijastuvat adoptioperheeseen. Osa perheistä tarvitsee sen vuoksi paljon tukea adoption jälkeen.

Sosiaalityöntekijät toivovat työhönsä enemmän suuntaviivoja. Vaikka niitä on vaikea vetää ja määritellä, ei voida pitää tarkoituksenmukaisena, että yksittäiset sosiaalityöntekijät pohtivat yksin sopivia ikärajoja tai terveydentilan mahdollista vaikutusta adoptiovanhemmuuteen. Nämä ovat lähinnä mahdollisia rajanvetoja, kun niitä on harkittava jokaisessa tapauksessa erikseen, koska niihin vaikuttavat hyvin monet tekijät. Yläikärajaa sekä terveyteen liittyviä suuntaviivoja kaivattaisiin. Sosiaalityöntekijän tukena voisi olla eettinen neuvosto, jonka tehtävänä on ottaa kantaa näihin asioihin. Samalla olisi kysymys asiakkaan oikeusturvasta ja oikeudesta samanarvoiseen kohteluun.

Tämä tutkimus ja raportti käsittävät vain pienen osan adoptiotyöstä ja adoptio-neuvonnasta. Sen vuoksi lisätutkimuksen tarvetta on runsaasti. Raporttini on tehty täysin sosiaalityöntekijän perspektiivistä, ja asiakkaan ääni heijastuu ainoastaan sosiaalityöntekijän kautta. Tutkimuksen perspektiivin laajentaminen asiakasnäkökulmaan antaisi arvokasta tietoa siitä, miten työtä voisi kehittää, ja näin ollen se olisi tärkeä täydennys. Myös adoptioneuvontaa muille adoptiokolmion osapuolille on hyvin vähän tutkittu. Asia, joka täysin puuttuu raportistani, on adoptioneuvonta, jota annetaan adoptiolapsen biologisille vanhemmille. Heidän sopeutumisen tilanteeseen adoption jälkeen jää myös käsittelemättä.

Seuranta, joka on osa adoptioneuvontaa, ja myös jälkipalvelu tukena ja apuna adoption jälkeen on jätetty kokonaan tämän raportin ulkopuolelle. Myös adoptoijien tuen tarve odotusaikana ja lapsen tultua adoptioperheeseen pitäisi karvoittaa ja tukea kehittää. Tämä työn tekevät osittain adoptio-palvelunantajat, mutta velvollisuus auttaa ja tukea adoption jälkeen on kuitenkin yhtä lailla viranomaisilla perheen kotikunnassa. Kaikki adoptiopalvelunantajien tekemä työ jää myös tämän tutkimuksen ulkopuolelle, esimerkiksi adoptiokuraattoritoiminta, jota on harjoitettu vuodesta 1998 ja joka muodostaa niukoista resursseistaan huolimatta merkittävän osan adoption jälkeisestä tuesta ja avusta Suomessa. Tutkimusta näiden palvelujen kehitystarpeista ei maassamme ole.

Kirjallisuutta

Adoption – till vilket pris? (2003) Betänkande av utredningen om internationella adoptioner. Statens offentliga utredningar SOU 2003:49. Volym 1 & 2. Socialdepartementet: Stockholm. <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2681> (8.12.2006)

Andersson, Bengt Erik & Nilsson Stig Göran (1966) Arbets- och utbildningsanalyser med hjälp av critical incident metoden. Göteborg: Akademiförlaget.

Barker, Sylvia, Byrne, Sheila, Morrison, Marjorie & Spence, Marcia (BAAF Working team) (1999). Making Good Assessments, a practical resource guide. London: BAAF Adoption & Fostering.

Bloor, Michael, Frankland, Jane, Thomas, Michelle & Robson, Kate. 2001.(Reprint 2002) Focus Groups in Social Research. Introducing Qualitative Methods. London: SAGE Publications.

Bolton, Gillie (2001) Reflective practice. Writing and professional development. Paul Chapman Publishing Ltd. Athenaeum Press, Gateshead Great Britain.

Brodén, Margareta (2004) Graviditetens möjligheter. En tid då relationer skapas och utvecklas. Natur och kultur; Stockholm.

Brookfield, Stephen (1995) Kriittiset tapahtumat oppijoiden olettamusten tutkimuksessa. Teoksesta: Mezirow, Jack ym. (toim.) Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki: Painotalo Miktor, 198–213.

Clifford, Derek & Burke, Beverly (2004) Moral and Professional Dilemmas in Long-term Assessment of Children and Families. Journal of Social Work. 4 (3) 305–321.

Crumbley, Joseph (1999) Transracial Adoption and Foster Care. Practice Issues for Professionals. Washington: CWLA.

Denscombe Martyn (2000) Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaper. Lund: Studentlitteratur.

Eneroth, Bo (1990) Att handla på känn. Om intuition i professionell verksamhet. Stockholm: Natur och Kultur.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Flanagan, John, C. (1954) The Critical Incident Technique. Psychological Bulletin 51 (4) 327–359. <http://www.apa.org/psycinfo/special/cit-article.pdf>

Fook, Jan (2001) Identifying Expert Social Work: Qualitative Practitioner Research. I: Shaw, Ian & Gould, Nick. Qualitative Research in Social Work. London: SAGE Publications, 116–131.

Fook, Jan (2001b) Linking Theory, Practice and Research. Critical Social Work 2 (1) 1–8.

Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Yliopistopaino.

- Greiff, Katarina von (2004) Föräldrar till internationellt adopterade barn – uppfattningar och erfarenheter av föräldrarollen. FoU Rapport 1/2004. Danderyd: FoU Nordost.
- Gustavsson, Bernt (2002) Vad är kunskap? En diskussion om praktisk och teoretisk kunskap. Kalmar: Leanders grafiska ab.
- Handboken för socialnämnder. <http://www.mia.eu/frameset.htm> (8.12.2006)
- Hoksbergen, Rene (2000) Changes in attitudes in three generations of adoptive parents: 1950–2000. I: Selman, Peter (red.) *Intercountry Adoption. Developments, trends and perspectives*. London: British Agencys for Adoption and Fostering, 86–101.
- Janus, Nancy G. (1997) Adoption Counseling as a Professional Specialty Area for Counselors. *Journal of Counseling & Development*. Volume 75, pp. 266–274.
- Jarvis, Peter (1999) *The Practitioner-Researcher. Developing Theory from Practice*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Karisto, Antti & Saurama, Erja (toim.) (1996) Tieto palaa kentälle. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Opetussosiaalikeskuksen julkaisu.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Salonen, Jari (2005) Spänningar inom handledningsdiskussionen. *Nordiskt sosialt arbeid* 25 (3) 231–242.
- Kauppi, Matti & Rantanen, Elina (1997) Oikeus hyvään kotiin. Pelastakaa Lapset ry ja suomalaisen lastensuojelutyö 1922–1997. Helsinki: Pelastakaa lapset.
- Komulainen, K., Rätty, H. & Silvonen, J. (toim.) (2006) Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin. *Psykologian tutkimuksia* 25, Joensuun yliopisto.
- Lidén, Annette (2005) Mötet med adoptivföräldrarna: Nyfikenhet är nyckeln. *Socionomen* 3, 52– 55.
- Lindblad, Frank (2004) *Adoption*. Lund: Studentlitteratur.
- Malin, Maili (2006) Biovalta, toiseus, ja naisten toimijuus hedelmöityshoidoissa. Helsingfors: Stakes, Undersökningar 156.
- Mezirow, Jack ym. (toim.) (1995) Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus - ja koulutuskeskus. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Mezirow, Jack (1995) Esipuhe. Teoksessa: Mezirow, Jack ym. (toim.), Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus - ja koulutuskeskus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 5–13.
- Miehls, Dennis & Moffatt, Ken (2000) Constructing Social Work Identity Based on the Reflexive Self. *British Journal of Social Work* 30, 339–348.
- Morgan, David L. (1997) *Focus groups as qualitative research*. Thousand Oaks: Sage.
- Mäkelä, Klaus (toim.) (1990) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mäkipää, Sanna (2006) Mistä on adoptioperheet tehty? • Vanhemmuuden ammatillinen rakentaminen adoptioeuvontaa ohjaavassa tekstissä. Teoksessa: Komulainen, K., Rätty, H. & Silvo-

- nen, J. (toim.), Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin. *Psykologian tutkimuksia* 25, Joensuun yliopisto, 187–206.
- Palacios, Jesús (2006) The ecology of adoption. Paper presented at Second International Conference on Adoption Research Norwich Great Britain July 2006.
- Pasanen, Kaarina (2003) Elämäntarinan rakentaminen ja sukupuun tutkiminen adoptio- ja perhehoitotyössä. *Perheterapia* 1, 16–43.
- Prochaska, Janice M., Paiva, Andrea L., Padula, Julie A., Prochaska, James O., Montgomery, Jennifer E., Hageman, Linda & Bergart Ann M. (2005) Assessing emotional readiness for adoption using the transtheoretical model. *Children and Youth Services Review* 27, 135–152.
- Pösö, Tarja (2003) Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjestelynä. Teoksessa: Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.), *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Yliopistopaino, 140–158.
- Reitz, Miriam & Watson, Kenneth W. (1992) *Adoption and the Family System, Strategies for treatment*. New York: Guilford Press.
- Riemann, Gerhard (2005) Ethnographies of practice – practising ethnography. Resources for self-reflective social work. *Journal of Social Work Practice* 19 (1) 87–101.
- Rolf, Bertil (1995) Profession, tradition och tyst kunskap. En studie i Michael Polyanis teori om den professionella kunskapens tysta dimension. Otta, Norge: Bokförlaget Nya Doxa.
- Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikka, S. (toim.) (2005) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, Helsingin yliopisto.
- Satka, Mirjam, Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa: Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikka, S. (toim.), *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, Helsingin yliopisto, 9–19.
- Schön, Donald, A. (1991) *The Reflective Practitioner; How Professionals Think in Action*. Avebury, Great Britain: The Academic Publishing Group.
- Selman, Peter (red.) (2000) *Intercountry Adoption. Developments, trends and perspectives*. London: British Agencys for Adoption and Fostering.
- Simmonds, John & Haworth, Gill (2000) The dynamics of power and loss in home study assessments. I: Selman, Peter (red.), *Intercountry Adoption. Developments, trends and perspectives*. London: British Agencys for Adoption and Fostering, 259–275.
- Sinkkonen, Jari (2001) Adoptiolapsen psyykkisen kehityksen haasteet. *Duodecim* 2001, 117:499–504.
- Social- och hälsovårdsministeriet (SHM) (1999) *Adoptionsrådgivning: handbok för adoptionsrådgivare Handböcker 1999:4*, Helsingfors: Edita.
- Vastaava teos suomeksi: *Ottolapsineuvonta: opas ottolapsineuvonnan antajille* (1998) *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus* 1998:7. Helsinki: Edita.

- Stalker, Kirsten (2003) Managing Risk and Uncertainty in Social Work. A Literature Review. *Journal of Social Work* 3 (2) 211–233.
- Stjerna, Ingrid (2002) Samtal om adoption. Råd och tips för adoptionsrådgivning i grupp. Stockholm: NIA, Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor.
- <http://www.mia.eu/publi/skrifter/grupp.htm> (8.12.2006)
- Stjerna, Ingrid. Luento Svenska social- och kommunalhögskolanissa syyskuussa 2005.
- Sulkunen, Pekka (1990) Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa: Mäkelä, Klaus (toim.), Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 264–285.
- Suomen kansainvälisen lapseksiottamisasioiden lautakunta (2006) Toimintakertomus 2005. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2006:57. Helsinki: STM.
- Taylor, Steven J. & Bogdan, Robert (1984) *Introduction to Qualitative Research Methods. The search for meanings*. 2nd edition. New York: John Wiley & Sons.
- Tuomi, Jouni ja Sarajarvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Triseliotis, John, Shireman, Joan & Hundleby, Marion (1997) *Adoption theory, policy and practice*. Cassell Wellington House; London.
- Varilo, Esko (1993) Ottolapsisijoitus arviointi- ja toimenpideprosessina. *Psychiatria Fennica Monografiasarja* 18. Helsinki: Foundation for psychiatric research in Finland.
- Verrier, Nancy Newton (1991) *The Primal Wound. Understanding the Adopted Child*. Baltimore: Gateway Press.
- Victorzon, Ann-Britt (1996) Barns behov eller föräldrars rätt. Om inställning och utgångspunkter i adoptionsrådgivning. Teoksessa: Karisto, Antti & Saurama, Erja (toim.), Tieto palaa kentälle. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Opetussosiaalikeskuksen julkaisu, 37–48.
- Wadsworth, Yolanda (1998) What is Participatory Action Research? *Action research international, on-line journal of action research*.
- <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/ari/p-ywadsworth98.html> (8.12.2006)
- Walls, Georg (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia. Teoksessa: Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikka, S (toim.) (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopisto: Palmenia-kustannus, 23–46.
- Yliruka, Laura (2005) Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa: Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikka, S (toim.), Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopisto: Palmenia-kustannus. 124–143.
- Yliruka, Laura (2006) Kuvastin. Reflektiivinen itse- ja vertaisarviointimenetelmä sosiaalityössä. Työpapereita. Helsinki: Stakes.

Muu materiaali:

Laki lapseksiottamisesta 8.2.1985/153

Asetus lapseksiottamisesta 30.5.1997/508

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683

YK:n sopimus lasten oikeuksista (1989)

Sopimus lasten suojelusta ja yhteistyöstä kansainvälisissä adoptioissa (Haagin sopimus) 1993

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1985/361

Sveriges socialtjänstlag 2001:453

Tilastokeskus (2006) Ottolapseksi otot lapsen iän, sukupuolen ja ottolapseksi oton tyyppin mukaan 1987–2005. http://www.stat.fi/til/adopt/2005/adopt_2005_2006-06-16_tau_001.xls (8.12.2006)

www.mia.eu

www.familiestyrelsen.dk

Liite 1 Kirje sosiaalityöntekijöille

Hyvä sosiaalityöntekijä,

Nimeni on Pia Eriksson, ja toimin tutkijasosiaalityöntekijänä ruotsinkielisessä sosiaalialan osaamiskeskuksessa (www.fskompetenscentret.fi). Teen tutkimusta adoptioeuvontatyön hiljaisesta tiedosta ja hyvistä käytännöistä. Tutkimustyöni ohessa toimin sosiaalityöntekijänä antaen itse adoptioeuvontaa. Tutkimukseni on osa Helsingin kaupungin hallinnoimaa ”Valtakunnallisen adoptio-osaamisen turvaaminen ja kehittäminen” -hanketta, jonka yhteistyötahoina toimivat Interpedia ry., Pelastakaa Lapset ry. ja Adoptiokuraattoritoiminta. Suomessa adoptioasiantuntijuus on pitkälle keskittynyt yksittäisille työryhmille ja organisaatioille hiljaisena tietona, jota ei aikaisemmin ole dokumentoitu.

Sinulla on kokemusta ja asiantuntemusta adoptioeuvonnan antamisesta, ja haluaisin, että jakaisit arvokkaita kokemuksiasi kirjoittamalla niistä. Uskon kirjoitettujen tarinoiden avaavan uusia näkökulmia sosiaalityöntekijöiden hiljaiseen tietoon.

Adoptioeuvontatyöstäsi jotkut tapahtumat ovat varmasti erityisesti jääneet mieleen. Tapahtumat voivat tuntua arkipäiväisiltä, mutta ovat ehkä jääneet mieleesi, koska ne olivat joko haasteellisia, hämmäntäviä tai erityisen onnistuneita. **Valitse kaksi tapahtumaa, jotka liittyvät hakijaperheelle/hakijalle ennen varsinaisen adoption toteutumista annettuun adoptioeuvontaan: yksi tapahtuma, joka sai sinut työssäsi tuntemaan onnistumista, kuten sellainen hetki, jolloin totesit esim., että ”juuri tästä kaikessa on kysymys” tai ”juuri tämän vuoksi kannattaa ponnistella”, ja vielä toinen tapahtuma, joka jäi askarruttamaan koska koit epäonnistuneesi tai toivoit toimineesi toisin. Laadi molemmista tapahtumista lyhyet ja vapaamuotoiset kirjalliset kuvaukset. **Mitä tapahtui? Ketkä olivat mukana toimijoina?** Nimien sijaan voit käyttää rooleja (esim. miespuolinen asiakas, työpari, työnhajaaja). **Miksi tämä oli sinulle merkittävä tapahtuma? Minkä ahaaelämyksen sait tai mitä opitloivalsit tapahtumasta?****

Tarinasi ovat ensiarvoisen tärkeitä, riippumatta niiden pituudesta, muodosta ja kieliasusta. Halutessasi saat kirjoittaa useampiakin tarinoita. Tulen käsitte-

lemään tarinasi ehdottoman luottamuksellisesti, ja saat lähettää tarinat myös halutessasi nimettöminä. Kenenkään yksittäisiä tarinoita ei missään tutkimuksen vaiheessa pystytä tunnistamaan.

Myöhemmin keväällä toivon Sinun osallistuvan sosiaalityöntekijöiden fokusryhmähaastatteluun, jossa yhdessä käymme keskustelua tarinoista esille nousseiden teemojen ympärillä. Monivaiheisen ja reflektiivisen tutkimusmenetelmän avulla sanallistamme kokemukseen perustuvaa tietoa ja luomme yhdessä hyviä käytäntöjä.

Olet tervetullut tämän vuoden lopussa järjestämäämme aiheeseen liittyvään seminaaripäivään, jossa esittelen tutkimukseni tuloksia.

Lähetä tarinasi sähköpostitse tai postitse. Toivon saavani tarinasi viimeistään X. Minuun saa mielellään olla yhteydessä, mikäli Sinulla heräsi kysymyksiä tai haluat keskustella tutkimuksesta kanssani.

Kiitos vaivannäöstäsi!

Pia Eriksson

tutkijasosiaalityöntekijä

Liite 2 Esimerkkejä haastattelukysymyksistä

- Keskustelkaa siitä, mitkä ovat kolme tärkeintä ominaisuutta tulevalla adoptiovanhemmalla.
 - Miten järjestäisitte ne tärkeysjärjestykseen?
- Keskustelkaa siitä, mitkä ovat hyvän adoptiovanhemmuuden kolme tärkeintä ennustavaa tekijää.
- Keskustelkaa siitä, mitkä asiat (taidot, kyvyt, ominaisuudet, ulkoiset puitteet) voivat neuvonnan aikana ennakoida hyvää adoptiovanhemmuutta.
- Mitkä ovat tärkeimpiä asioita, joihin sosiaalityöntekijän tulisi kiinnittää huomiota arviota tehdessään?
 - Miten niitä pystyy neuvonnan aikana arvioimaan?
- Keskustelkaa siitä, mitkä ovat kolme suurinta riskiä adoptiovanhemmuudessa.
 - Miten järjestäisitte ne tärkeysjärjestykseen?
- Keskustelkaa siitä, mitkä ovat suurimpia hälytysmerkkejä tai riskejä adoptiovanhemmuutta ajatellen.
 - Mistä ne tunnistaa neuvonnan aikana?
- Sosiaalityöntekijä kehuu neuvonnan loppuvaiheessa olevaa pariskuntaa hyväksi ja ”valmiiksi” adoptioperheeksi
 - Mistä työntekijä tietää perheen olevan nyt valmis?
 - Miten työntekijä on päässyt tähän arvioon?
- Minkälainen on adoptioneuvontaan tuleva erityisen haasteellinen asiakas?
 - Miten hänen kanssaan työskennellään?
- Mikä adoptioneuvontatyössä on kaikkein haasteellisinta?
- Mitkä ovat mielestänne syitä, joiden perusteella adoptiota ei tulisi puoltaa?
 - Miten ja mistä syistä sosiaalityöntekijä päätyy kielteiseen lausuntoon?
 - Miten näiden asiakkaiden kanssa tulisi työskennellä?
- Mitkä ovat sosiaalityöntekijän tärkeimpiä ominaisuuksia / kykyjä / taitoja adoptioneuvontatyössä ja minkälaista erityisosaamista työ vaatii?

AB DET FINLANDSSVENSKA KOMPETENSCENTRET
INOM DET SOCIALA OMRÅDET – FSKC
Tavastvägen 13, 00530 HELSINGFORS
www.fsck.fi